PRAWDZIWA
POLITYKA
LUDZI
SZLACHET[illegible]CH,

Przetłumaczona z Francuzkiego na Oyczyſty ięzyk.

pur Baxtera.

w WARSZAWIE 1788.

w Drukarni J. K. Mći i Rzplitey XX. *Scholarum Piarum.*

Być ſławnym przez ſwoie wlaſne cnoty, to ieſt być Szlachetnym i wielkim w oczach Boſkich. Swięty Hieronim.

LA

VERITABLE POLITIQUE DES *PERSONNES* DE QUALITE'

Reimprimée à l'usage des Pieuses Ecoles.

à VARSOVIE 1788.

Dans l'Imprimerie Royale & de la Republique, *des Pieuses Ecoles.*

Etre illustre par ses vertus, c'est être Noble & grand aux yeux de DIEU.
Saint Jerome.

PRZESTROGA

Do

CZYTELNIKA.

DLA tych, ktorzy się dla wpoioney w serce swoie ku Oyczyznie miłości, sprawiedliwie naymnieyszym cieniem albo wolności, albo Dobru pospòlitemu przeciwnym obrażaią: Kładzie się tu krotka przestroga, że iako ta Xiążka od obcego, a do absolutnego Państwa przyuczonego Autora napisana, zawiera podobno gdzie niegdzie nauki wychowanym na łonie wolności Synom nieprzyzwoite, tak że się ich w tłumaczeniu tey Xiążki nie wyrzuciło, albo przynaymniey nie odmieniło, darować Tłumaczowi zechce łaskawy Czytelnik. Gdyż tego przemoc na sobie nie można było, z krzywdą tak zacnego Autora iakąkolwiek w dzieło iego wprowadzać odmianę.

LA VERITABLE POLITIQUE DES *PERSONNES* DE QUALITE'.

QUOIQUE les Personnes de qualité ayent ordinairement plus d'esprit, & de lumiere que les autres, elles ne laissent pas de faire des fautes, qui quelquefois ruinent leur fortune, & leur réputation. La source des malheurs qui leur arrivent, n'est pas malaisée à decouvrir : c'est que dans leur conduite la plûpart ne suivent aucune régle, &

que

PRAWDZIWA
POLITYKA
LUDZI
SZLACHETNYCH.

Lubo Ludzie Szlachetnego urodzenia maią pospolicie więcey rozumu, i oświecenia, niż inśi, atoli przytrafia się czasem, że popełniaią takie błędy, przez ktore i fortunę, i sławę do-brą tracić zwykli. Zrzodło ich nieszczęśliwości, ktore im się trafiaią, łatwo się wyiawić może: a to w tym, że większa część w sprawach swoich nie trzymaią się żadney reguły; i częstokroć czynią podług humoru dziwactwa, i skłonnosci. A przecię ludziom dobrego urodzenia reguły żyeia są osobliwie

que souvent elles agissent par humeur, par caprice, ou par passion. Cependant c'est principalement aux personnes de Naissance que des régles de conduite sont necessaires. Leurs affaires sont importantes, leurs emplois considerables, leurs interéts délicats & difficiles à ménager. D'ailleurs elles ont d'ordinaire plusieurs ennemis couverts ou déclarés, qui observent avec des yeux critiques tout ce qu'elles font, & qui ne songent qu'à les perdre, afin, de profiter de leur disgrace. Tout cela montre la necessité où elles sont, de n'agir que par les régles de la prudence & de la véritable politique: Et c'est aussi ce qui m'a porté à proposer ici les maximes que l'on doit suivre dans le grand monde pour s'y conduire avec sagesse, & pour s'y maintenir avec honneur. Il n'y a aucune de ces maximes que je ne croye aussi utile dans la pratique, que vraye dans la speculation: Je ne prétens pas néanmoins qu'on doive les suivre sans les avoir examinées: je dis seulement ce qui me paroit le plus raisonable & le plus sûr, avec toute la sincerité que

doit

potrzebne. Sprawy ich wielkiey są wagi, urzędy znaczne, interessa delikatne, i trudne do sprawowania. Procz tego maią pospolicie wiele nieprzyiacioł skrytych, lub iawnych, ktorzy postrzegaią oczyma nicuiącemi wszystko, co czynią, i ktorzy nie myślą, tylko o tym, iakby ich zgubić, a tak korzystać z ich nieszczęścia. To wszystko pokazuie potrzebę, iako nie maią nic czynić, tylko podług reguł rostropności, i prawdziwey polityki: co i mnie przywiodło do tego, abym przełożył pewne nauki, według ktorych maią sobie postępować ludzie wyższey kondycyi, aby się w niey rostropnie sprawowali, i z honorem zachowali Nie masz żadney z tych nauk, o ktoreybym nie rozumiał, żeby nie była tak pożyteczna w praktyce, iako iest prawdziwa w myśli: nie chcę iednak, żeby miał kto za niemi się udawać wprzod, niżeli ie roztrząśnie: tylko mowię to, co mi się zdawało naybardziey z rozumem zgadzaiącego, i naypewnieyszego, z wszelką szczerością, ktorą powinien mieć człowiek poczciwy, ktory pisząc co, nie szuka pokazania się z rozumem, i dowcipem

 swo-

doit avoir un honnête homme : qui en écrivant ne cherche point à faire montre de son esprit & de son habileté : mais qui veut simplement faire part, de ce qu'il peut avoir acquis de lumiere, à ceux qui faute de reflexion, ou d'experience, ne sont pas assez instruits de plusieurs choses qu'il leur importe de sçavoir. Au reste, si j'ai tâché de faire voir dans cet Ouvrage combien la pratique de la véritable sagesse est avantageuse, à ne la considerer même que par rapport à la vie civile je n'ai pourtant pas en dessein d'insinuer qu'on peut agir dans la seule vuê d'acquerir ou de conserver des biens temporels. J'ai marqué au contraire, que nous devons nous proposer une fin infinement plus noble ; & nous rendre parfaits aux yeux de Dieu, lui obéir par amour & par reconnaissance, doit être le motif de toutes nos actions.

§. I.

Etre homme de bien.

ETRE homme de bien, est la plus avantageuse de toutes les qualités,

lui

swoim; ale ktory szczerze chce udzielić swego światła drugim, ktorego sam mogł nabyć, tym osobliwie, ktorzy nie maiąc uwagi, i doświadczenia, nie wiedzą dostatecznie wielu rzeczy, na ktorych wiadomości wiele im zależy. Naostatek ieżelim się starał pokazać w tey Xiążeczce, iak iest pra⸗ka prawdziwey roztropności wielce pożyteczna, nie biorąc iey nawet, tylko względem życia politycznego, nie miałem iednak przedsięwzięcia wmawiać w nikogo, że może w sprawach swoich wzgląd mieć na same tylko nabywanie, albo zachowanie dobr doczesnych. Przeciwnie i owszem wyraziłem, że mamy sobie zakładać cel nieskończenie zacnieyszy, i że, abyśmy się stali doskonałemi w oczach Boskich, abyśmy mu byli posłuszni z miłości, i z wdzięczności, to ma być pobudką do wszystkich naszych uczynkow.

§. I.
Być Człowiekiem Poczciwym.

PRzymiot Człowieka *naypożytecznieszy iest, być poczciwym człowiekiem-*

kiem-

puisqu'elle renferme les principales vertus, qui nous sont necessaires pour accomplir nos devoirs; & qu'elle est en même tems le fondement du vrai mérite, & le principe du solide bonheur. Mais si cette excellente qualité nous fait acquerir une gloire immortelle dans le Ciel, elle ne nous sert pas moins pour vivre avec honneur, & pour jouir de quelque repos sur la terre, car un homme, d'une probité reconnuë, est estimé de tout ce qu'il y a de personnes sages & éclairées, & son merite lui ouvre le chemin aux premiers emplois. De plus comme il est éxempt de toute passion dereglée, il joüit de l'heureuse tranquilité qui régne dans les ames pures; & jamais la paix de son cœur n'est troublée par les divers accidens auxquels les hommes sont sujets; parce que toujours soûmis aux ordres de la Providence, il trouve sa consolation dans sa propre vertu; & comme rien n'est capable de lui ôter ce précieux trésor qu'il renferme en lui même, rien aussi ne peut le rendre malheureux. Il n'en est pas ainsi de ceux qui

font

kiem, albowiem on zamyka w sobie naypierwsze cnoty potrzebne nam do pełnienia naszych powinności, i iest oraz fundamentem prawdziwey zasługi, i początkiem stałego szczęścia. Lecz ieżeli ten zacny przymiot pomaga nam do dostąpienia chwały nieśmiertelney w Niebie, niemniey służy nam do tego, abyśmy żyli z honorem, i zażywali nieiakiego pokoiu na ziemi, ponieważ człowiek doświadczoney cnoty, estymowanym iest od wszytkich ludzi mądrych i oświeconych, i zasługa iego otwiera mu drogę do naypierwszych godności. Do tego, iak wolnym iest od wszelkiey namiętności nieporządney, tak zażywa szczęśliwego uspokoienia, ktore panuie w czystych duszach, ani nigdy pokoy serca iego pomieszany nie bywa temi przypadkami, ktorym ludzie są podlegli, ponieważ będąc zawsze posłusznym rządom Opatrzności Boskiey, znayduie w własney swoiey cnocie pociechę; i iako żadna rzecz niemoże mu odiąć tego drogiego skarbu, ktory w samym sobie piastuie, tak żadna rzecz nie może go uczynić nieszczęśliwym. Nie tak się z temi dzieie, ktorzy zakładaią szczę-

font consister leur bonheur dans la santé, la beauté, les richesses, les dignités, & dans les autres présens qu'ils ont reçû de la nature, ou de la fortune: Tout cela leur est souvent ravi par mille accidens imprévûs, ou leur échappe, selon le cours ordinaire des choses humaines, & alors ils sont d'autant plus miserables qu'ils ne trouvent point dans leur propre fonds de quoi se consoler de la perte de ces fragiles biens, auxquels ils avoient tant d'attache. Rien n'est donc plus avantageux que de travailler à devenir homme de bien. Pour l'être véritablement, il est necessaire d'avoir une Foi vive & pure; c'est à dire, d'être fortement convaincu de toutes les verités du Christianisme, d'en suivre exactement les regles, & d'avoir une extrême horreur du libertinage & de l'impieté. Nôtre Religion porte avec soi des marques si éclatantes de la divinité, de son origine, elle est si aimable & si sainte, que les incredules qui osent la mépriser, sont tout á fait inexcusables. Quand on l'examine sans prévention, & avec un desir sincere de

ście swoie, w zdrowiu, piękności, bogactwach, godnościach i inszych darach, ktorych im albo natura, albo fortuna użyczyła: Wszystko to częstokroć im wydarte bywa tysiącem przypadkow niespodziewanych, albo im ginie według pospolitego zwyczaiu rzeczy ziemskich: i tym bardziey na ten czas nieszczęśliwemi nayduią się, że nie nayduią w sercu swoim, czymby się pocieszyć mogli po szkodzie dobr tych ułomnych, do ktorych tak wiele mieli przywiązania. Nic tedy pożytecznieyszego niemasz, iako starać się, aby być poczciwym człowiekiem. Do tego zaś, aby być takim w samey rzeczy, potrzeba mieć żywą i czystą wiarę, to iest: trzeba być mocno skonwinkowanym o wszystkich Prawdach Chrześciańskich, trzymać się iako naylepiey ich reguł, i lękać się ostatnim sposobem wolności i niezbożności. Wiara nasza ma tak oczywiste znaki Boskiego swego początku, i tak iest miła i święta, że niewierni, ktorzy smieią nią gardzić, są cale bez wymowki. Kiedy ią roztrząsamy bez prewencyi, i z szczerym pragnieniem obiaśnienia rozumu naszego, dochodziemy prędko, że

iest

s'éclaircir, on découvre bien-tôt qu'elle est véritable par son antiquité, pur dans sa morale, sublime dans ses mystéres, & divine dans son principe. Ainsi quel parti plus sûr pour nous, que de nous soûmettre à la Loi d'un Dieu, qui après avoir établi son Eglise au milieu des Peuples Idolâtres; malgré l'opposition de toutes les Puissances de la Terre, les a obligées elles-mêmes non obstant leur orgueil & leurs préjugés, à le reconnoître pour leur Createur, & à lui rendre l'adoration qu'il mérite? Et que pouvons-nous faire de plus raisonnable que d'embrasser une doctrine confirmée par tant de miracles, appuyée du témoignage de tant de Martyrs, enseignée uniformement durant tant de siécles, defenduë par tant de grands hommes aussi celebres par la pureté de leurs mœurs, que par la solidité de leur esprit, & par leur érudition profonde? Outre la foi, il faut encore avoir l'amour & la crainte de Dieu; son amour pour raporter toutes nos actions à sa gloire; & la crainte de ses jugemens, afin de nous retenir dans les bornes du de-

voir

iest czci godna dla swoiey dawnosci, czysta w nauce do obyczaiow należącey, wysoka w taiemnicach, i Boska w początku swoim. Zaczym coż dla nas może być bespiecznieyszego, iako poddawać się prawu Pana Boga, ktory postanowiwszy Kościoł swoy w pośrzod Narodow bałwochwalskich, mimo sprzeciwienia się wszystkich Władzy Ziemskich, przymusił oneż same do uznawania Iego za Stworcę swego, i do oddawania mu ukłonu, ktorego godzien? Coż więc możemy rozumnieyszego uczynić, iako kiedy chwytamy się nauki, ktora potwierdzona iest tak wielą przykładami, wsparta świadectwem tak wielu Męczennikow, ogłoszona iednostaynie przez tak wiele wiekow, obroniona przez tyle wielkich ludźi sławnych nie tylko świątobliwością obyczaiow, ale też gruntownym rozumem i nauką głęboką? Procz wiary, trzeba ieszcze mieć miłość i boiaźń Boga: Miłość Iego, abyśmy wszystkie sprawy nasze stosowali ku chwale Iego; boiaźń zaś sądow Iego, abyśmy nieprzestępowali granic powinności naszey, kiedyby miłość Iego nie była dosyć mocna, do zatrzyma-

ma-

voir, quand son amour n'est pas assez fort pour arrêter l'impetuosité de nos passsions. C'est cet amour mêlé d'une crainte salutaire, éclairé par la foi, & animé par l'esperance, qui est la vertu propre du vrai Chretien, & qui en fait le caractere particulier: caractere infiniment plus glorieux que tous les autres, & le seul qui étant dignement soûtenu, soit capable de nous procurer une felicité parfaite. Ceux qui adorent JESUS-CHRIST comme leur Dieu, & qui cependant sont engagés dans le schisme ou dans l'heresie, se flattent en vain d'arriver à cette souveraine felicité. Car nous apprenons de ce divin Maître, que pour y parvenir, il n'y a qu'une voye à suivre: Et peut on raisonablement se persuader qu'on suit cette voye lorsqu'on marche dans un chemin que des particuliers se sont eux-mêmes tracé, après s'être separés de l'Eglise Catholique, qui est l'unique Epouse de JESUS-CHRIST, la seule depositaire de son Testament, & l'interprete fidele de sa parole? Demeurons donc inviolablement attachés à cette Eglise

sain.

mania porywczości passsyi naszych. Tak to iest miłość złączona z zbawienną boiaźnią, wiarą oświecona, i ożywiona nadzieią, ktora iest cnotą własną prawdziwego Chrześcianina, i która Iego iest przymiotem partykularnym, przymiotem nieskończenie nad wszystkie inne chwalebnieyszym, i ktory sam ieden będąc godnie piastowany, może nam przysposobić szczęśliwość doskonałą. Ci, ktorzy adoruią Jezusa Chrystusa iako BOGA swoiego, są iednak uwikłani kacerstwem, albo odszczepieństwem, darmo podchlebiaią sobie, iakoby mieli przyiść do tey naywyższey szczęśliwości. Ponieważ mamy tę wiadomość wziętą od samego Boga, że do doyścia szczęśliwości, iedna iest tylko droga, ktorą chodzić mamy, i możemyż sobie rozumnie perswadować, że tą drogą idziemy, kiedy w te ślady wstępuiemy, ktore partykularni Przewodnicy sami sobie wynaleźli, odłączywszy się od Kościoła Katolickiego, ktory iest Oblubienicą JEZUSA Chrystusa, i ktoremu iest powierzony depozyt testamentu, i pozwolone tłumaczenie wierne słowa Iego? Bądźmy tedy statecznie przywiązane-

sainte: C'est par là qu'on se délivre des doutes, des remords, des troubles, & des inquiétudes dont les héretiques, & les incrédules mêmes sont agités, C'est par là, dis je, que sur le fait important de la Religion, on passe sa vie dans une douce & tranquile securité. Ne croyons pas pourtant que nôtre bonheur ne dépende que de nôtre foi, il dépend aussi de nos œuvres, & de la reconnaissance que nous devons avoir de tant de biens dont Dieu nous a comblés. C'est lui qui nous a fait tout ce que nous sommes: Nos corps & nos ames sont les ouvrages de ses Mains; nos vertus sont des dons de sa grace; nos avantages temporels sont des bienfaits que nous avons reçû de son infinie bonté. C'est lui qui nous soutient dans les tentations, qui nous fortifie dans les souffrances, qui nous console dans les déplaisirs. C'est lui enfin qui a livré son Fils à la mort pour nous racheter, & qui a preparé une éternelle récompense aux fideles observateurs de ses Loix. Ne soyons pas insensibles à tant de graces: Et puisque pour

toute

zanemi do tego Kościoła świętego: tym iedynie sposobem uwalniamy się od wszelkich wątpliwości, od zgryzot, pomięszania, i niepokoiow, ktore kacerzow i niewiernych ustawicznie dręczą; tym mowię sposobem, względem sprawy walney wiary świętey, miłe życie, i spokoyne bespieczeństwo sprawiemy sobie. Iednakże rozumieć niepotrzeba, iakoby szczęście nasze od samey tylko wiary dependować miało, zawisło oraz od naszych uczynkow i od rekognicyi, ktorą mieć powinniśmy za tyle łask, ktoremi nas Bog obdarzyl On iest, ktory nam to wszystko uczynił, czym iesteśmy: Ciała i dusze nasze są Dziełem Rąk Jego, cnoty nasze są dary łaski Jego, nasze dobra doczesne, są to dobrodzieystwa, ktoreśmy odebrali z Dobroci Jego nieskończoney. On iest, ktory Nas wspiera w pokusach, umacnia w cierpieniu, cieszy w przeciwnościach, naostatek, ktory wydał Syna swego na śmierć, aby nas odkupił, i ktory nagotował wieczną nadgrodę tym, ktorzyby wiernie zachowali Prawa Jego. Niebądźmy iakoby nieczułemi na przeciw tak wielu łaskom: I ponieważ na znak

wszel-

toute reconnaissance, Dieu ne demande que nôtre cœur, aimons un Bienfaiteur si grand & si aimable, obéissons à ses commandemens, & persuadons-nous qu'on ne peut trouver de solide plaisir, ni de bien véritable, que dans une soûmission parfaite, à ses adorables volontés.

§. II.

Honorer ceux de qui l'on a reçû la vie.

CE n'est pas ici proprement une maxime, c'est une Loi inviolable qui de tout tems a été observée par les Nations les plus barbares comme par les Peuples les mieux policés. Ce qui montre, que cette Loi qui se trouve gravée dans tous les cœurs ne peut être que naturelle. D'autre part, Dieu qui sçavoit, que souvent la voix de la nature n'est pas assez forte pour se faire entendre aux hommes dans le tumulte des passions, leur a fait un commandement exprés d'honorer ceux de qui ils ont reçû la vie; & il les ménace des plus severes châtimens, s'ils osent

jamais

wszelkiey naszey wdzięczności, Bog nie pragnie tylko serca naszego, kochaymy Go iako Dobrodzieia tak wielkiego, i tak miłości godnego, bądźmy posłusznemi przykazaniom Jego, i bądźmy pewnemi, że stałego ukontentowania, i dobra prawdziwego nigdzie nie znaydziemy, tylko w doskonałym poddaniu się pod iego wolą świętą.

§. II.

O Uszanowaniu Rodzicow.

NIE iest to tylko maxyma albo rada, ale iest prawo nieprzełamane, ktore każdego czasu zachowane było tak od Narodow naydzikszych, iako też od Ludzi naypolerownieyszych obyczaiow. Przez co się pokazuie, że to prawo, ktore wyrażone iest na wszystkich Sercach, pochodzi od sameyże natury. Z inszey strony, Bog, ktory wiedział, że częstokroć głos natury nie iest dosyć mocny, aby się miał dać słyszeć ludziom w tumulcie passyi zostaiącym, dał im umyślne przykazanie, aby czcili tych, od ktorych życie maią; i grozi im surowemi karami ieżeliby się kiedy ważyli to prawo łamać: Naostatek sam

rozum

jamais violer ce precepte. Enfin la raison nous fait voir la justice de ce commandement, car n'est-il pas juste de rendre nos respects, & nos services à ceux qui aprés Dieu, nous ont donné l'être, & qui nous l'ont conservé par leurs soins pendant nos premiérs années. Que les enfans, & principalement ceux qui étant d'une naissance illustre, devaient avoir de plus nobles inclinations, ne manquent donc pas de s'aquitter d'un devoir si legitime. Et s'ils ne veulent attirer sur eux les funestes effêts de la colere de Dieu, & passer pour des ingrats, ou plûtôt pour des denaturés, indignes de vivre, qu'ils conservent toujours pour leurs Pères & Mères les sentimens d'amour, de soûmission & de réconnaissance que la nature leur a inspiré.

§. III.

Importance de l'Education.

LES Enfans sont coupables sans doute, quand ils ne rendent point à leurs Pères le respect, & l'obeissance

ce

rozum daie nam widzieć sprawiedliwość przykazania tego; ponieważ nie iestże to słuszna, abyśmy oddawali respekt i usługi nasze tym, ktorzy po Bogu dali Nam istność, i ktorzy nam ią konserwowali podczas pierwszych lat naszych staraniem swoim? Niechay tedy Dzieci, i ci osobliwie, ktorzy będąc wysokiego urodzenia, powinni mieć szlachetnieysze inklinacye, niechay się, mowię, znaią do pełnienia tak słuszney powinności, I ieżeli nie chcą na siebie ściągnąć nieszczęśliwych skutkow gniewu Boskiego, i stać się niewdzięcznemi, albo raczey od natury odrodzonemi, i życia niegodnemi, niechay zawsze konserwuią ku Rodzicom swoim sentymenta miłości, uniżoności, i rekognicyi, ktore im natura sama podaie.

§. III.

O Pożytkach dobrego Wychowania.

DZieci są bez wątpienia winne, kiedy nie oddaią Rodzicom swoim respektu i posłuszeństwa, ktore im powinny;

ce qu'ils leürs doivent, mais les Père
qui n'ont pas soin de bien élever leu
Enfans ne sont gueres moins crimine
Car on peut dire que c'est de l'éduc
tion que dépend presque toujour
bonheur ou le malheur de la vie
méchant naturel est la source fec
de tous les vices, si l'on ne trav
assidûment à le corriger & à le tou
au bien. Un beau naturel se gâte
n'est point cultivé: Et dans un âge
les passions sont si vives, le cœur f
té par la douceur des plaisirs qui
sont offerts, s'y abandonne sans re
tance, lorsqu'on n'a pas pris soin
lüi faire connaître le poison qu'ils
chent. Nous ne voions que trop s
vent les tristes éffets d'une mauva
éducation. Un jeune Homme qui
été mal élevé n'ayant ni sçavoir, ni m
rite, est incapable de posseder aucu
charge: ses passions au gré desquell
il se conduit, le portant à dissiper s
biens, & à tout sacrifier pour se sati
faire, le font mépriser: & haîr de tou
le monde: Ses désordres ne manquent
jamais de lui attirer de facheuses affai-
res & quelquefois cela va si loin,
qu'il

winny; ale i Rodzice nie mniey źle czynią, ieżeli nie maią starania o należytey Dzieci swoich edukacyi. Ponieważ może się to mowić, że od edukacyi zawisło zawsze szczęście albo nieszczęście całego życia. Zła natura zrzodłem iest obfitym wszystkich występkow, ieżeli do niey nie przystąpi ustawiczna praca, aby ią poprawić, i ku dobremu wykierować. Natura zaś dobra, i ta się prędko psuie, ieżeli ćwiczenia nie zna: A w wieku, w ktorym passye są tak żywe, serce zwiedzione łagodnością uciech, ktore mu się prezentuią, bez odporu za niemi idzie, kiedy wprzod nie było około niego starania, aby mu dać poznać truciznę w nich ukrytą. Nadto często widziemy, iak są nieszczęśliwe skutki złego wychowania. Człowiek młody, ktory nie miał wychowania dobrego, nie maiąc ani umieiętności, ani zasług, niesposobnym iest do piastowania żadney funkcyi, passye iego, według ktorych upodobania sobą rządzi i ktore go pobudzaią do rozproszenia dobr swoich, i do utraty wszystkiego dla zadosyć uczynienia samemu sobie, czynią go wzgar-

qu'il deshonore sa famille, & se perd reputation pour jamais. Quel regret pour un Père qui n'a pas travaillé de bonne heure à faire instruire son Fils avec soin, à lui inspirer la pieté, & à lui donner des lumieres, pour régler ses mœurs & sa conduite, comme il y était indispensablement obligé. Mais quelle joie pour celui, qui s'est appliqué lui même à former l'esprit, & le cœur de son fils, de le voir dés son entrée dans le monde s'acquerir une estime universelle, gagner les bonnes graces des honnêtes gens, s'acquiter avec distinction des premiers emplois qu'on lui donne, faire honneur à sa famille par ses belles qualités, & devenir de jour en jour plus vertueux, plus sage, & plus habile. Voila quels sont les fruits d'une bonne education: La tranquilité de cette vie, & la felicité de l'autre, y sont attachées. Les Pères ne doivent donne rien négliger, ni rien épargner pour faire bien élever leurs Enfans: & les Enfans doivent regarder comme un tems precieux celui qu'on emploie à les instruire de leurs devoirs, & à leur donner les connais-

dzonym i wprawiaią go w nienawiść u wszystkich ludzi. Iego nierządy niechybiaią nigdy niepomyślnego, rzeczy, w ktore go wprowadzaią, powodzenia; i częstokroć tak daleko się to zanosi, że i Domowi swemu niesławę czyni, i na zawsze reputacyą swoię stracić musi. Co za żal ztąd dla Oyca, ktory nie starał się zawczasu, aby syn Iego z pilnością był uczony, aby go w pobożności ćwiczono, i dane mu było oświecenie do regulowania obyczaiow i życia iego, iako do tego koniecznie był obowiązanym. Lecz co za radość dla tego, ktory sam usiłował formować rozum, i serce Syna swego, kiedy widzi, że od weyścia swego między ludzi zarabia sobie na estimacyą pospolitą, zasługuie na affekt poczciwych ludzi, sprawuie z dystynkcyą pierwsze Urzędy, ktore mu powierzone bywaią, czyni honor Familii swoiey pięknemi przymiotami, i codzień staie się cnotliwszym, mędrszym, i do wszystkiego sposobnieyszym. Otoż co za pożytki są dobrey edukacyi: Pokoy w tym życiu, i szczęśliwość w drugim są z nią złączone. Rodzice tedy ża-

sances qu'on juge leur être necessaires, & dont ils reconnaîtront eux mêmes l'utilité dans la suite de leur vie. Ils doivent, dis-je, seconder par leur application, & par leur docilité le soin que l'on prend de leur éducation, puisque c'est une affaire qui les regarde directement, & dans laquelle ils ont plus d'interêt que personne.

§. IV.

Ce que doit apprendre un jeune homme de qualité.

TOUTES les sciences contiennent plusieurs verités ; & comme nous souhaitons naturellement de connaître la vérité, il y a toûjours quelque plaisir à s'attacher aux sciences. On ne doit pas néanmoins les embrasser toutes indifferement. Il y en a qui sont à la mode, & qu'on n'apprend que pour se divertir. Mais il y en a d'autres qui sont necéssaires, & surtout à un homme de qualité. La Morale, la Politique, & l'Histoire sont de ce nombre : la premiére lui fournit des principes certains pour régler ses

mœurs,

dney rzeczy zaniedbywać niepowinni, ani niczego nieżałować dla dania dzieciom dobrego wychowania: a dzieci z swoiey strony powinny drogo sobie szacować ten czas, ktory im dany bywa na naukę, aby się uczyły swoich powinności, i nabywały wiadomości tych, ktore się im zdaią być potrzebne, i z ktorych pożytek sami widzieć będą w następuiącym życiu swoim. Powinny, mowię, dopomodz przez swoią applikacyą, i poiętność, staraniu, ktore maią Rodzice około Ich edukacyi, ponieważ ta rzecz prosto się ich tyka, i bardziey do nich, aniżeli do kogo inszego należy.

§. IV.

O tym, czego się człowiek w młodości swoiey uczyć powinien.

Wszystkie umieiętności zawieraią w sobie pewne prawdy; a iako naturalnie życzemy sobie prawdę poznać, tak zawsze z nieiakim ukontentowaniem przywięzuiemy się do nauk. Jednak chwytać się razem wszyst-

mœurs, & les deux autres lui donnent des lumieres pour se conduire avec prudence. Les Mathematiques renfermennt tant de belles découvertes; elles sont si estimées en ce tems-ci, qu'il en faut au moins sçavoir ce qui est le plus facile & le plus d'usage, comme l'Arithmetique, la Geographie, la Sphere; à quoi on peut ajoûter une legere connaissance de la Geometrie, qui rend ceux qui s'y appliquent, retenus & circonspects dans leurs jugemens; qui leur enseigne à suivre dans la recherche de toutes sortes de vérités, une methode exacte; & qui les accoûtume insensiblement au travail de l'attention si necessaire dans les sciences, & dans les affaires. Il est encore plus important d'être instruit de la vraie Rhetorique, je veux dire, celle qui apprend non seulement à bien parler, mais encore à persuader. Ce bel Art est quelquefois de grand usage en des occasions, où la force, le courage, & la valeur seraient inutiles: Il sert à s'insinuer avec adresse dans l'esprit des Princes & des Grands, à traiter avec les amis, les ennemis, &

les

kich nie potrzeba; są bowiem insze dla mody, i ktorych się uczemy tylko dla rozrywki. Są zaś insze, ktore są potrzebne, a nadewszystko człowiekowi zacnie urodzonemu. Nauka moralna, Polityka i Historya, w tey się liczbie mieszczą; pierwsza podaie mu pewne początki do regulowania obyczaiow; a drugie dwie obiaśniaią go, iako się mądrze ma sprawować: Matematyka zamyka w sobie tak wiele pięknych wiadomości, i iest tak estymowana tego czasu, że trzebaby z niey przynaymniey to umieć, co iest łatwieyszego i zwyczayniéyszego, iako to Arytmetykę, Geografią i Sferę Do czego może się przydać lekka umieiętność Geometryi, ktora tych, ktorzy się do niey appliku-ią, czyni skromnemi i ostrożnemi w zdaniach swoich, naucza ich sposobu należytego, ktorego się trzymać maią w wynalezieniu Prawdy wszelkiego rodzaiu, i przyzwyczaia ich nieznacznie do pracowitey attencyi potrzebney w naukach i sprawach wszelkich. Jest ieszcze rzecz bardzo pożyteczna biegłym być w prawdziwey krasomowskiey sztuce; o tey mowię, ktora uczy nie-

les étrangers, à se rendre maître des cœurs, & à tourner comme l'on veut les esprits des Soldats & des Peuples. La Philosophie n'est pas moins utile, elle forme extrémement l'esprit; elle l'éclaire, & lui donne plus d'étenduë. La Logique, & la Méthaphisique, le rendent plus juste, & plus fin, & la Physique lui decouvrant les secrets de la nature, & lui faisant considerer la beauté, l'ordre, l'enchaînement admirable des differentes parties de l'Univers, le porte en même tems à adorer l'Auteur d'un si merveilleux Ouvrage. L'étude des Langues doît préceder l'étude des Sciences plus serieuses, excepté celle de la morale, dont on ne sçaurait trop tôt apprendre les principales régles. On ne doit pas négliger les exercices du corps: ils entretiennent la santé, rendent la constitution plus forte, & donnent aux actions exterieurs un air libre, & une certaine grace qui frappe d'abord agréablement: ce qui n'est pas dans le monde un petit avantage, Je ne parle point ici des sciences propres de chaque Etat: je suppose qu'un jeune

hom-

tylko dobrze mowić, ale też i perswadować. Ta piękna nauka częstokroć iest wielce pożyteczna w takich okazyach, w ktorych moc, odwaga i dzielność na małoby się przydały; pożyteczna iest do uięcia sobie sztucznie umysłu Xiążąt i Panow wielkich, do traktowania z przyiacielmi i nieprzyiaciołmi, i z ludźmi obcego kraiu, do zniewolenia serc, i do rządzenia iako się podoba, rozumem żołnierzy i Narodow: Filozofia nie mniey iest pożyteczna, formuie bowiem nieskończenie rozum, obiaśnia go, i bardziey go rozprzestrzenia. Logika i Metafizyka czyni go sposobnieyszym i subtelnieyszym; a Fizyka otwieraiąc mu sekreta natury, i daiąc mu poznać piękność, porządek, i przedziwne złączenie rożnych części świata, nakłania go oraz do adorowania Autora, tak dziwnego dzieła. Nauka ięzykow, poprzedzić powinna naukę umieiętności wyższych, wyiąwszy naukę moralną, ktorey pryncypalnych reguł nigdy zbyt prędko nauczyć się nie możemy; Nie trzeba zaniedbywać ćwiczenia ciała, ktore konserwuie zdrowie, konstytucyą czyni mocnieyszą,

homme destiné à servir l'Eglise, s'in s'uit à fond de la Theologie; un homme de Robe, des Loix & des Coûtumes; & un Homme d'Epée, de tout ce qui regarde la Guerre.

§. V.

Quel doit être le but de ses Etudes.

LES actions qui seraient bonnes d'elles-mêmes, changent de nature quand elles sont faites par un mauvais principe. L'Etude est un occupation qui de soi est bonne & honnête: mais il faut examiner par quel motif on s'y applique. C'est d'ordinaire ou pour acquerir de la réputation, ou pour se procurer quelque établissement avantageux, ou pour être utile au public conformément à l'ordre de la Providence, qui veut que chacun travaille selon ses forces, & selon les talens qu'il a reçu. Les deux premiers motifs sont mauvais, il vaudrait mieux ne pas étudier, que de le faire par orgueil, ou par interêt. Le troisiéme étant fondé sur la Loi naturelle, &

sur

i do spraw zewnętrznych przydaie manierę wolną, i nieiaki wdzięk, ktory się zaraz oczom mile podoba, co z niemałym iest między ludźmi pożytkiem. Nie mowię ia tu o naukach własnych każdemu Stanowi: mniemam, że młody człowiek destynowany do służenia Kościołowi, z gruntu uczy się Teologii; świecki, praw i zwyczaiow: a woienny, tego wszystkiego co do woyny należy.

§. V.

Co za koniec Nauk młodego Kawalera być powinien.

SPrawy, ktore są dobre z samych siebie, odmieniaią naturę swoię, kiedy są czynione dla złego końca Nauka, iest to zabawa z samey siebie dobra i uczciwa, ale trzeba uważać dla iakiey przyczyny do niey się udaiemy. Pospolicie bywa, że albo dla nabycia reputacyi albo dla postarania się o postanowienie iakie pożyteczne, albo dla tego, ażeby być pożytecznym publicznemu Dobru według dyspozycyi Boskiey Opatrzności, ktora chce, aby każdy pracował według sił swoich, i

według

sur les principes de la Réligion, est bon & digne d'un cœur noble Ainsi ceux, à qui appartient l'education des Enfans, doivent leur faire comprendre de bonne heure, que le tems de leurs études ne peut être bien employé, s'ils ne le rapportent à la gloire de Dieu, à leur propre perfection, & à l'utilité de l'Etat ou de l'Eglise.

§. VI.

Du bon usage de la Science.

IL me semble que ceux qui sont élevés au-dessus des autres par leur naissance ou par leurs dignités, devraient aussi les surpasser par l'étenduë de leurs connaissances. Du moins on ne peut douter que la science ne soit fort utile à un homme de qualité, pour û qu'il en sache faire un bon usage, & qu'au lieu de s'enorgueillir de ses lumiéres, il s'en serve à régler son cœur, & à perfectionner son esprit. Sur ce pied la, quelque sçavant qu'il puisse être, il ne doit jamais faire hors de propos une vaine montre de son erudition, disputer avec cha-

według talentow, ktore odebrał. Pierwsze dwie przyczyny są złe; lepieyby było nie uczyć się, aniżeli to czynić dla pychy i własnego interessu. Trzecia przyczyna zasadzaiąc się na prawie naturalnym, i na początkach Religii, dobra iest i godna serca wspaniałego. Dla tego ci, do ktorych należy edukacya Dziatek, powinni im zawczasu dać do wyrozumienia, że czas ich nauk nie może być dobrze zażyty, ieżeli ich nie ściesnią do chwały Boskiey, do własney swoiey doskonałości, i do pożytku Państwa lub Kościoła Swiętego.

§. VI.

O dobrym zażywaniu Nauk.

TAK mi się zdaie: że ci, ktorzy są wywyższeni nad innych urodzeniem, albo godnością, powinni ich także przewyższać swoią umieiętnością. A przynaymniey wątpić nie mozemy, że umieiętność bardzo pożyteczna iest Człowiekowi Szlachetnemu, byleby wiedział iak iey zażyć, i zamiast pysznienia się z oświecenia swoiego, obracał ie do regulowania serca i do wy-

dosko-

leur sur des bagatelles, vouloir tout reduire à son sens, & parler d'un ton dogmatique : ces manières pedantesques déplaisent extrémément aux honnêtes gens. La connaissance des belles Lettres doit polir nos mœurs, & nous inspirer plus de douceur, de discretion & de retenuë. Aussi voyons nous qu'ordinairement les vrais Sçavans ont beaucoup de modération, d'humilité, & de sagesse; parce qu'à proportion qu'ils ont plus de lumières, ils connaissent mieux & leurs defauts & leurs devoirs.

§. VII.
Ce que l'on doit à ses Parens.

LES Loix de la Natuure & de la Bienseance nous obligent de rendre à nos Parens le respect qui leur est dû; de defendre leur honneur, & de soûtenir leurs interêts, quand nous le pouvons faire sans injustice. Outre que c'est un devoir, c'est encore un avantage considerable que de demeurer étroitement uni avec ses proches.

On

doskonalenia rozumu swoiego. Na tym tedy fundamencie, iakokolwiek kto sobie zdaie się być poiętnym i mądrym, nie powinien nigdy bez potrzeby prożno wyieżdzać z umieiętnością swoią, dysputować z żwawością o bagatele, chcieć wszystko pod swoie zdanie zniewolić, i rozprawiać tonem nauczaiącym, ponieważ te podłe maniery nie podobaią się ludziom uczciwym. Umieiętność dobrych nauk powinna obyczaie nasze polerować, i przydawać nam więcey łagodności, dyskrecyi i skromności. Dla tego widziemy, że pospolicie prawdziwie uczeni ludzie, maią wiele pomiarkowania, pokory, i mądrości: ponieważ według proporcyi, im więcey maią światła, tym lepiey poznaią swoie niedoskonałości i powinności.

§. VII.

O tym, cośmy Krewnym winni.

PRawa natury i przyzwoitości obliguią nas do oddania Krewnym respektu im winnego, do bronienia honoru ich, i do utrzymywania ich interessow, kiedy to być może bez naruszenia sprawiedliwości. Procz tego albo-

w iem

On ne voit gueres tomber en décadence les familles qui sont unies de la sorte : elles s'aident & se soutiennent mutuellement, soit par elles-mêmes, soit par leurs amis ; & cette bonne intelligence les maintient en honneur & en autorité, Quand même nos Parens n'auraient pas beaucoup de merite, la bienséance & la charité veulent que nous évitions de rompre avec eux, que nous cachions leurs défauts, autant qu'il est possible & que dans l'occasion nous ne refusions pas de les servir.

§. VIII.

Etre soûmis aux Loix de l'Etat.

LE droit Divin, l'ordre de la société civile, le bien général des Peuples, demandent que chaque particulier se soûmette aux Loix. Dans un Etat Monarchique les Sujets sont obligés d'honorer leur Roi, & de lui obéir ; & dans les Republiques, on doit être soumis aux Magistrats : c'est un devoir indispensable, & une Loi

wiem, że to iest powinność, iest oraz znaczne dobro ściśle być złączonym z Krewnemi swemi Widziemy, że nie tak łatwo upadaią Familie, ktore są ziednoczone tym sposobem: wzaiemnie się utrzymuią i sobie pomagaią, bądź przez się same, bądź przez swoich przyiacioł; i to dobre porozumienie utrzymuie ię w honorze i w powadze. Chociażby Krewni nasi nie mieli wiele zasług, sama przystoyność i miłość chcą, abyśmy się strzegli oddalenia się od nich, i abyśmy pokrywali, ile możności, ich wady, i w potrzebie nie odmawiali im usługi naszey

§. VIII.

O tym, że powinniśmy być posłusznemi Prawom pospolitym.

PRawo Boskie, porządek społeczności ludzkiey i dobro powszechne Narodow potrzebuią, aby każdy partykularny człowiek poddawał się Prawom. W Państwie Monarchicznym poddani są obligowani czcić Krola swego, i Jemu być posłuszni; a w

Rze-

reçûë de tout tems par toute la terre: Ce qui est autorisé dans un Etat par un long usage, ne doit être changé que pour des raisons & plus fortes que celles qui l'ont fait établir, & plus utiles au bien universel, auquel chacun est obligé de concourir. Les nouvautés, que des particuliers voudraient introduire dans l'administration d'un Royaume, seraient plutôt capables de le détruire que d'en affermir, ou d'en augmenter la puissance. L'histoire est pleine d'exemples qui prouvent cette verité. C'est en vain que ceux qui se révoltent contre leurs Souverains, les accusent de violence & de tyrannie: l'ambition qui aveugle cés rebelles, les empêche de considerer que Dieu nous ordonne d'obéir aux puissances qu'il a établies sur nous, quand elles abuseraient de leur autorité; à moins que ce ne fut pour nous obliger a faire ce qu'il nous defend lui même: Les Loix Civiles ont toujours condamné la rebellion, quelque specieux pretexte qu'on ait pû lui donner: enfin il est constant par l'expérience de tout les siecles, que les hor-

ribles

Rzeczachpospolitych trzeba podlegać Urzędom. Ta iest powinność nieodmienna, i prawo przez wszystkie wieki po całym świecie przyięte. Co iest wziętego w Państwie iakim przez długi zwyczay, to nie powinno być odmienione, chyba dla mocnieyszych przyczyn, niżeli były owe, ktore tę rzecz wniosły, i pożytecznieyszych dobru powszechnemu, do ktorego każdy obligowany iest przykładać się. Nowości, ktore partykularne osoby chcą wprowadzać w rząd iakiego Krolestwa, bardzieyby osłabiły, aniżeli utwierdziły, albo pomnożyły Jego potęgę. Pełna iest Historya przykładow, ktore tey prawdy dowodzą. Daremnie ci, ktorzy powstaią przeciwko swoiey Zwierzchności, uskarzaią się na ich gwałt i tyrannią: Ambicya, ktora tych Rebellizantow zaślepia, przeszkadza im, że nie uważaią, co nam Bog przykazuie, abyśmy posłusznemi byli Mocy naywyższey, ktorą nad nami postanowił, nawet chociażby na złe zażywała swoiey powagi, byleby nie przymuszała nas do czynienia tego, co nam sam Bog zakazuie. Prawa pospolite, zawsze potępiały

piały

ribles maux que causent les guerres civiles, & les révoltes des Sujets, sont sans comparaison plus grands que ceux qu'un Prince peu équitable fait quelquefois souffrir à son Peuple. Outre que s'il était permis aux particuliers de desobéir á leurs Superieurs quand ils croiraient avoir droit de s'en plaindre comme les rebelles supposent, il n'y aurait point de Societé, ni de forme de Gouvernement qui pût subsister; puisque chacun trompé par ses passions, ne manquerait jamais de raisons apparentes pour s'opposer aux Puissances les plus légitimes. Ainsi quelque mauvais usage que fassent de la souveraine autorité ceux qui en sont revétus, que les Peuples demeurant dans les bornes du devoir & de l'obéissance, reconnaissent en cela Dieu irrité qui les châtie : & qu'ils le supplient, lui, qui tient en sa main les cœurs des Rois, de donner à leur Princes les vettus necessaires pour gouverner avec autant de bonté que de justice. Heureux cependant l'Etat, où le Roi regarde ses Sujets comme ses enfans, & où ses Sujest le considé-

piały rebellią każdą, iakikolwiek pretext pozorny maiącą; naostatek utwierdzona iest rzecz, przez experyencyą wszystkich wiekow, że straszne nieszczęścia, ktorych przyczyną są woyny domowe, i bunty poddanych, są bez porownania większe daleko, niżeli te, ktore Pan mało sprawiedliwy podczas sprowadza na swoich poddanych. Procz tego, gdyby wolno było, aby partykularni ludzie wypowiadali Starszym swoim posłuszeństwo, kiedy rozumieią, że maią prawo uskarżać się na nich, (iako rebellizanci mniemaią) nie byłoby żadnego zgromadzenia, ani formy Państwa, ktoraby się mogła utrzymać: ponieważ każdy uwiedziony namiętnościami swoiemi, miałby zawsze pozorne racye sprzeciwiania się Zwierzchnościom naysprawiedliwszym. Tak kiedy iakokolwiekby na złe zażywali powagi swoiey naywyższey ci, ktorzy ią daną sobie maią, niechay ludzie nie przestępuiąc granic powinności i posłuszeństwa, uznawaią w tym Boga na się zagniewanego, ktory ich karze: i niechay go proszą, aby, iako w rękach swoich trzyma serca Krolewskie, tak

uży-

rent comme leur pere. Heureux le Royaume, où le Prince ne s'applique qu'à procurer la felicité de ses Peuples, & où les Peuples tâchent de repondre dignement aux soins que leur Souverain prend de leur bonheur! Heureuse donc la France où l'on voit cette union parfaite, & cette admirable correspondance de tous les membres de l'Etat avec leur auguste Chef.

§. IX.

N'être attaché qu'au Roi.

CETTE Maxime n'est qu'une suite de la précédente. Car les Loix de l'Etat nous obligent d'obéir au Roi & nous défendent tout engagement contraire à ce premier devoir. Or ceux qui se dévouënt entierement à quelque personne elevé au-dessus d'eux par son rang, ou par sa puissance, sont en danger de manquer de fidélité à leur Prince, lorsque les personnes à qui ils se sont attachés, en manquent elles mêmes. C'est pourquoi les Sages ont toujours desaprouvé ces liaisons trop étroites, & ces enga-

użyczał Panom ich, cnot potrzebnych do rządzenia równie z dobrocią, iako i sprawiedliwością. Szczęśliwe iednak to Państwo, w którym Król zapatruie się na poddanych swoich, iako na dzieci, a poddani maią Króla za Oyca swoiego. Szczęśliwe Królestwo, gdzie Pan o nic się inszego nie stara, tylko aby uszczęśliwił lud swoy, i gdzie lud wzaiemnie stara się godnie korrespondować pieczy tey, którą Pan ma o ich szczęśliwości. Szczęśliwa więc Francya, w którey widziemy to doskonałe ziednoczenie, i tę dziwną korrespondencyą wszystkich Stanów Królestwa z ich naywyższą Głową.

§. IX.

O Przywiązaniu, które mieć do Króla powinniśmy.

TA maxyma następuie prosto po przeszłey. Ponieważ Prawa Oyczyste obliguią nas do posłuszeństwa ku Królowi, i zabraniaią nam wszelkiey ligi przeciw pierwszey tey powinności. Zaczym ci, którzy się całych siebie oddawaią osobie iakiey, nad nich wyższey dostoieństwem, albo potęgą,

engagement particuliers, qui en plusieurs rencontres se trouvent opposés à nos obligations naturelles. Il nous doit suffire de rendre aux premiéres Têtes de l'Etat les respects qui leurs sont dûs, sans jamais nous donner à elles, de telle sorte que nous leur vendions, pour ainsi dire, nôtre liberté, dont le Roi seul est maître. Ce n'est pas que je blame en général l'attachement que l'on a pour les Grands. Car si cet attachement ne va point jusqu'à nous faire suivre aveuglement leurs passions criminelles, & qu'il n'ait rien de contraire à nos devoirs, on ne peut pas les condamner, mais il faut prendre garde si ces Grands sont eux mêmes attachés & soûmis au Souverain, & s'ils ne prétendent point par leurs bienfaits nous faire entrer avec eux dans des engagemens qui ne puissent compatir avec l'obéissance qui lui est duë. Que si nous reconnaissons qu'ils ayent un dessein si criminel, c'est alors qu'il faut s'eloigner d'eux, & sacrifier généreusement à nôtre devoir, l'esperance de quelque avantage que ce puisse être. Il arrive même que les promesses

wdawaią się w niebeśpieczeństwo ubliżenia wierności przeciw Panu swemu, kiedy też same osoby, do których się przywięzuią, wierności w sobie nie maią. Dlaczego mądrzy ludzie ganili zawsze te ligi bardzo ściśłe, i te partykularne przywiązania, które w wielu okazyach bywaią przeciwne obligacyom naszym naturalnym. Dosyć nam na tym być powinno, kiedy pierwszym w Państwie Głowom oddaiemy respekt im winny, samych siebie im niesakryfikuiąc tak dalece, abyśmy im nieiako przedać mieli naszę wolność, którey ieden tylko Kró Panem iest. Nie ganię ia tu powszechnie przywiązania ku Panom wielkim; Ponieważ, ieżeli to przywiązanie nie prowadzi nas tak daleko, abyśmy ślepo za ich złemi passyami iść mieli, i ieżeli w nim nic powinnościom naszym przeciwnego się nie znayduie, nie możemy go zgoła potępiać. Ale trzeba pilno uważać, ieżeli ci Panowie są sami z dobrym sercem i submissyą dla swego Rządcy nayważszego, i ieżeli nie zamierzaią przez swoie dobrodzieystwa wprowadzić nas w ligę z sobą, która-

messes flatteuses que font les Grands qui se rendent Chefs de parti, n'ont presque jamais leur effet; parce qu'au lieu de pouvoir faire du bien aux autres, ils tombent eux-mêmes dans toute sorte de miseres. Ils y précipitent ceux qui se sont attachés à leur fortune: & les uns & les autres reçoivent enfin le juste châtiment qu'ils ont merité: Soyons donc persuadés que quelque révolutions qui arrivent dans un Royaume, il faut toûjours s'attacher au Roi, & que c'est le parti le plus juste & le plus avantageux de tout.

§. X.

Contre ceux qui osent censurer le Gouvernement.

CE ne peut être que par une temeraire presomption que des sujets trouvent à redire à l'administration de l'Etat, s'imaginant que les affaires publiques iroient mieux si elles étoient conduites selon leurs idées. C'est à eux à se soûmettre aux Loix, & à se conformer aux Reglemens qui doivent être observés sans mumure, & sans

by się zgodzić nie mogła z posłuszeństwem winnym samemu Królowi. Co gdybyśmy postrzegli, że w nich tak niegodziwe znayduie się przedsięwzięcie, wtenczas powinniśmy się od nich oddalić, i wspaniałym sercem dla powinności naszey odstąpić wszelkiey nadziei dobra, gdyby nie wiedzieć iakiego. Trafia się oraz, że podchlebne obietnice, które czynią Panowie, będąc głowami partyi iakiey, prawie nigdy nie maią skutku swego: ponieważ zamiast tego, coby mogli drugim dobrze uczynić, sami często wpadaią w nędzę. Ciągną za sobą nawet i tych, którzy się do ich fortuny przywiązali: i iak ci, tak owi, odbieraią sprawiedliwą karę, na którą zasłużyli. Bądźmy tedy wyperswadowanemi, że niechayby się iakiekolwiek rewolucye wszczęły w Państwie iakim, trzeba zawsze z Królem trzymać, i że ta Partya ze wszystkich iest naysprawiedliwsza, oraz i naypożytecznieysza.

§. X.

O tych, którzy śmieią cenzurować Rządy Państwa.

NIe dzieie się to podobno, tylko przez

 niebą-

sans opposition de leur part. La reformation des abus qui se glissent de tems en tems dans le Royaume, seroit sans doute à souhaiter; mais les moyens de la procurer sont si difficiles, que de l'entreprendre sans une autorité légitime, ce seroit plutôt travailler à ébranler la Monarchie, qu'à y établir le bon ordre. Des Particuliers sont coupables, s'ils osent censurer le Gouvernement. Il n'appartient qu'au Roi, & à ses Ministres, d'examiner s'il y a dans l'Etat des desordres à corriger. Si cependant les Assemblées des Etats, qui se tiennent en divers lieux, découvrent quelque abus dans leurs Provinces, elles peuvent se servir de l'autorité que le Roi leur donne pour les reformer. Et quand leur autorité ne suffit pas, & que les desordres, dont il s'agit, tirent à consequence, elles doivent en donner avis a Sa Majesté, afin qu'elle y remedie de la maniére qu'elle jugera la plus avantageuse à son Peuple. Mais après tout ce, qui pourroit être allegué, le Roi doit demeurer le maître. Et quand même il n'accorderoit pas des deman-

niebaczną prezumpcyą, że poddani nayduią, coby mówili przeciwko administracyi Państwa, imaginuiąc sobie, że lepieyby szły rzeczy publiczne, gdyby były sprawowane według ich myśli. A owo do nich należy poddać się prawom, i konformować ustawom, które powinny być zachowane bez szemrania, i bez sprzeciwienia się z ich strony. Poprawa złych zwyczaiów, które się za czasem w Państwa wkradaią, byłaby bez wątpienia pożądana, ale sposoby czynienia iey są tak trudne, że, chcieć się tego podiąć bez powagi przyzwoitey, byłoby to raczey pracować około wzruszenia Monarchii, aniżeli około przywrócenia dobrego porządku. Ludzie partykularni nie są bez winy, ieżeli śmieią publiczne rządy cenzurować. Nie należy to, tylko do Króla, i do iego Ministrów roztrząsać, ieżeli w Państwie iakie do poprawy nieporządki znayduią się. Tymczasem, ieżeli zgromadzenia Stanów, które się na różnych mieyscach odprawuią, postrzegaią iakie złe zwyczaie w Prowincyach swoich, mogą użyć powagi, którey im Król pozwala, aby ie reformować. A

demandes qui paraîtroient bien fondées, on doit se persuader qu'il n'en use ainsi que pour le bien de ses Sujets, & pour des raisons qui ne sont connuës qu'à lui, & à son Conseil.

§. XI.

Conre les Auteurs des Troubles & des Conspirations.

ON peut juger par ces principes combien sont criminels ceux qui sous prétexte de demander la reformation de quelques abus, excitent des troubles dans l'Etat, & y causent par leur revolte ces desordes funestes qui l'ébranlent quelquefois, & même qui le renversent entierement. Lorsque ces dangereux partis se forment, il se trouve des gens, qui pour se faire craindre, affectent de rendre leur fidelité suspecte, ésperant que pour les retenir dans le devoir, on leur accordera les graces & les emplois qu'ils souhaitent. C'est une fausse politique, & une méchante finesse, que d'employer ces moyens captieux, pour s'as vancer à la Cour. L'expérience nou-

apprend

ieżeli powaga ich do tego nie wystarcza, a nieporządki, o których rzecz iest, ciągną za sobą złe konsekwencye, powinni o tym Królowi oznaymić, aby temu sam zabiegł sposobem, iakim będzie rozumiał dla ludu swego naylepszym. Jednakże po wszystkim, co będą mogli allegować, Król Panem być powinien. I chociażby nie przyzwolił na prożby ich, któreby się zdały być gruntowne, trzeba sobie wyperswadować, że to czyni dla dobra swoich poddanych, i dla przyczyn, które Jemu tylko samemu, i Radzie Jego są wiadome.

§. XI.
Przeciwko Autorom niepokoiu i konſpiracyi.

Możemy sądzić z tych dowodów, iak wielkiey podpadaią winie ci, którzy pod pretextem szukania poprawy niektórych złych zwyczaiów, wzbudzaią niepokoie w Państwie, i sprawuią w nim przez swoię rebellią te nieporządki nieszczęśliwe, któremi częstokroć z gruntu poruszaią, a czasem i obalaią całe Państwo. Kiedy się takowe

apprend qu'on ne réussit point par cette voye; & qu'au contraire il arrive presque toûjours, qu'on se perd en la suivant. Ces raisons, & sur tout l'attachement à nôtre devoir, doivent nous obliger en toutes sortes d'occasions de rejetter constamment les propositions qui lui sont opposées, & d'éviter jusqu'aux moindres choses qui pourroient faire douter de nôtre fidelité. Quelques criminelles que sojent les conspirations dont on vient de parler, elles le sont pourtant moins, que celles qui s'attaquent à la Personne sacrée des Rois, & qui ne tendent à rien moins qu'à les détrôner. Les Chefs de ces factions détestables doivent être regardès comme des furieux, qui sacrifient tout à leurs passions, & comme les plus cruels ennemis de leur Patrie. Ces rebelles ont beau declarer hautement qu'ils n'ont pris les armes que pour maintenir les Loix de l'Etat: ce prétexte usé n'est plus propre à tromper personne. Car après ce que tant d'habiles gens ont écrit sur cette matiére, on ne peut ignorer, que selon les Loix divines & humaines, chacun est indi-

spen-

we niebeśpieczne partye formuią, nayduią się ludzie, którzy, ażeby się ich obawiano, udaią się być o wierność podeyrzanemi, maiąc nadzieię, że dla utrzymania ich w granicach powinności, pozwolą im łask, i urzędów, których pragną. Polityka ta iest fałszywa, i wymysł niegodziwy, zażywać zdradzieckich sposobów do postępowania wyżey przy Dworze. Experyencya nas uczy, że ta droga nie wiele się udaie; i że z przeciwney strony prawie się zawsze trafia, że kto się tą drogą udaie, ginie. Te przyczyny, a nadewszystko przywiązanie się do własney powinności, powinny nas obligować do statecznego we wszystkich okazyach odrzucania propozycyi tey naszey powinności przeciwnych, i do strzeżenia się naymnieyszey rzeczy, którąby mogła wierność naszę wątpliwą uczynić. Jakożkolwiek niegodziwe są konspiracye, o których mówiemy, nie są iednak tak złe, iako te, które się tykaią osoby poświęconey Królów, i które do tego dążą, aby ich z tronu składać. Głowy takowych fakcyi obrzydliwych powinny miane być za szalone, które

wszy-

spensablement obligé d'être fidele à son Prince, & qu'un Souverain légitime ne reléve que de Dieu seul. D'où il suit que ceux, qui bien loin de lui obéïr, prétendent se mettre à sa place, ou la donner à un autre, sont condamnés par les Loix mêmes dont ils se vantent faussement d'être les Défenseurs. En France, en Angleterre, & dans presque tous les Royaumes du Monde, le Sceptre ne peut passer d'une main en une autre, que par droit de succession. Et le plus grand de tous les crimes que des Sujets puissent commettre, c'est d'entreprendre d'usurper la puissance Souveraine. Ainsi il faut avoir en horreur ces attentats sur l'autorité des Rois. Nous devons faire tous nos efforts pour leur conserver la Couronne, si l'on veut la leur enlever, & pour les maintenir sur le Trône au peril de nôtre propre vie. Il n'y a que cette union des fideles Sujets avec leur Prince légitime, qui puisse empêcher la ruine d'un Etat troublé par des guerres civiles, & qui soit capable d'y établir la paix & la tranquillité.

wszystko passyom swoim sakryfikuią, i staią się nayokropnieyszemi Oyczyzny swoiey nieprzyiaciołmi Daremnie ci Rebellizanci mogą się z tym oświadczać, że się nie rzucili do broni, tylko dla utrzymania Praw Państwa swego: ten pretext spowszedniały, nie iest więcey sposobny, aby można nim kogo oszukać. Ponieważ po wszystkim, co w tey materyi wiele biegłych ludzi napisało, taiemną nam być nie może, że podług Praw Boskich, i ludzkich, każdy nieuchybnie iest obligowany wiernym być Panu swemu, i że Rządca porządnie obrany nie dependuie, tylko od samego Boga. Zkąd następuie, że ci, którzy nie tylko Jemu nie są posłusznemi, ale ieszcze pretenduią albo siebie, albo drugich wsadzić na ich mieysce, potępiaią się temiż samemi prawami, których się prożno i chełpliwie czynią Obrońcami. We Francyi, i w Anglii, i prawie we wszystkich świata Królestwach Berło nie może przeniesione być z iedney ręki do drugiey, tylko przez prawo sukcessyi. I naywiększy kryminał, który poddani mogą popełnić, iest, chcieć uzurpować władzę naywyższą. Zaczym strachać się wielce trzeba takowego porywa-

§. XII.

Moyens pour se faire aimer.

IL n'est rien de si avantageux dans le commerce du Monde, que de sçavoir se faire aimer. En effet, celui qui sçait se rendre maître des cœurs, entreprend peu d'affaires qui ne lui réussissent, parce qu'il trouve par tout des protecteurs & des amis. Mais comment entrer dans les cœurs, dira t-on ? il est si mal-aisé de les gagner. Pas tant que l'on se l'imagine. En premier lieu, l'honnêteté est un moyen trés propre pour cela. Elle rend l'esprit souple, docile, insinuant; elle nous empêche de choquer les autres; elle nous porte à nous accorder à leur humeur autant que nôtre devoir le permet: la complaisance & les égards qu'elle nous fait avoir pour ceux avec qui nous vivons, nous concilie leur bienveillance: la sincerité sert aussi beaucoup à s'attirer l'amitié & la confiance de ceux que l'on pratique, pourvû que cette vertu soit accompagnée de prudence & de discrétion. Une

hu-

rywania się na powagę Krółów: powinniśmy wszystkich sił zażywać, abyśmy im zachowali Koronę, gdyby im ią kto chciał wydrzeć, i utrzymali ich na Tronie, z niebespieczeństwem nawet własnego życia. Jedyna ta iedność wiernych poddanych z Panem swoim własnym, może odwrócić ruinę Państwa pomieszanego woynami domowemi, i pokoy pożądany przywrócić.

§. XII.
O sposobach, aby być kochanym od ludzi.

NIc niemasz pożytecznieyszego w obcowaniu z ludźmi, iako umieć sobie zarabiać na miłość. Zapewne ten, który umie się uczynić Panem serc, wszystko prawie, czego się podeymuie, dobrze mu się powodzi, ponieważ znayduie wszędzie Protektorów i Przyiacioł. Lecz rzecze kto: iakże wniyść w czyie serce? nie tak łatwo rzecz iest zniewolić go sobie; Bynaymniey, nie iest tak trudna, iako sobie imaginuiemy. Naypierwey poczciwość, iest sposob do tego bardzo służący. Ta albowiem sprawuie, że umysł w nas będzie powolny, poiętny, w serce się wkradaią-

humeur bienfaisante est encore une voye sure pour aller au coeur. Du moment qu'un homme passe pour officieux & obligeant, on se sent disposé à l'aimer, avant même que de le connaître, & sa presence acheve ce que sa réputation avoit commencé. A ces divers moyens ajoûtons en un, qui les enferme tous en quelque sorte. Voulés vous vous faire aimer des autres, aimés les vous même le premier; témoignés leur de l'attachement, & de l'estime. Le plaisir d'être aimé est si doux, qu'on ne peut s'empêcher d'aimer à son tour, & de favoriser la personne qui nous la cause. Voilà quelques moyens généraux qui sont de grand usage pour l'insinuer dans les coeurs. Peu de gens les mettent en pratique, peu de gens aussi en sentent les heureux éffets. Je ne marque point les moyens particuliers dont on peut se servir pour se faire aimer des hommes; cela dépend de leur age, de leur humeur, de l'état de leur affaires, & des différens caracteres de leurs esprit. J'ajoute seulement qu'ils ont presque tous un faible, ou une passion

daiący, i nie dozwala, abyśmy drugich obrażali, sposobi do akkommodowania się, ile z nas być powinno, cudzemu humorowi; przypodobania, i wzgląd, który nam mieć każe na tych, z któremi żyiemy, iednaią nam ich dobre serce. Szczerość wiele także pomaga do ziednania sobie przyiaźni, i affektu tych, z któremi przestawamy, byleby ta cnota złączona była z rostropnością, i dyskrecyą. Przy tym humor dobroczynny iest ieszcze drogą bespieczną do wnyiścia do serca: od tego momentu, iak tylko który człowiek mianym bywa za uczynnego, i obliguiącego, każdy czuie w sobie dyspozycyą do kochania iego, ieszcze nawet i przed iego poznaniem, a przytomość iego do końca przyprowadza to, co mu iego reputacya robić zaczęła. Do tych różnych sposobów przydaymy ieszcze ieden, który te wszystkie nieiakim sposobem w sobie zamyka. Chcesz, abyś był od drugich kochanym, kochay ich ty sam pierwey, oświadczay się im z twoim przywiązaniem i estymacyą. Ukontentowanie być kochanym iest tak miłe, że nie możemy wzaiemnie nie kochać, i sprzyiać tey osobie, która nam to ukon-

tento-

sion dominante par où il est facile de les gagner: mais comme cette passion est ordinairement déreglée, on ne doit point être assés lâche pour le flatter par cet endroit, afin d'obtenir d'eux ce qu'on souhaite. Car ce seroit violer cette Loi de l'honneur, apuyée sur les principes de la Morale Chrétienne : qu'il n'est jamais permis d'employer des moyens illicites, quand même ce seroit pour réussir dans les entreprises les plus justes.

§ XIII.
De la haute Naissance, & de la Réputation.

IL vaudroit beaucoup mieux pour un Homme de Qualité qu'il eût perdu la vie, que de perdre l'honneur par quelque action honteuse, ou criminelle. Plus son extraction est illustre, plus il est coupable, s'il dégénére de la vertu de ses Ayeux. Les grands biens, les dignités, la haute naissance, qui relevent le merite des personnes qui sont déjà en estime, ne servent qu'à augementer la confusion &

tentowanie sprawuie. Otoż masz niektóre sposoby powszechnieysze, które się wielce przydać mogą do wkradania się w serca drugich. Nie wiele ich iest, któryby ich umieli zażywać, dlatego też nie wielu doznaie ich szczęśliwych skutków. Nie wspominam tu o sposobach partykularnych, którychbyśmy zażyć mogli na skarbienie sobie ludzkiego affektu: dependuią te sposoby od ich wieku, humoru, okoliczności ich zabaw, i od różnych dowcipu przymiotów. Przydaię to tylko, że prawie wszyscy maią pewną słabość, czyli namiętność w sobie panuiącą, przez którą łatwa rzecz iest ich pozyskać. Ale iako ta passya pospolicie iest nieporządna, nie potrzeba być tak bardzo rozpuszczonym, aby im z tey strony podchlebiać, dla otrzymania tego, czego sobie życzemy. Ponieważ byłoby to gwałcić to prawo honoru, wsparte na początkach Etyki Chrześciańskiey: że nie godzi się nigdy zażywać sposobów zakazanych, chociażby to było dla odebrania szczęśliwego skutku w rzeczach, gdyby naysłusznieyszych.

§. XIII.

la honte de ceux qui se sont perdus de réputation par leurs desordres. A quoi pensent donc tant de gens qui se piquent d'être de Qualité, en même tems qu'il vivent d'une maniere peu Chrétienne, & peu digne d'un honnête homme? Croyent-ils que l'honneur soit un bien héréditaire, & que la gloire de leurs Ancêtres réjaillira sur eux, tandis qu'ils les deshonorent en quelque sorte par leurs vices? La vraie Noblesse, & la vraie Grandeur, est celle de l'Ame: & si les Gentilshommes sont préferés aux Roturiers, c'est parce qu'on suppose qu'ils ont des qualités dignes de leur naissance illustre. La droiture, la générosité, le courage, la valeur, la fidelité pour leur Prince, le zéle pour le bien de l'Etat, sont les Caracteres qui doivent les distinguer C'est par la pratique de ces vertus qu'ils peuvent rehausser avantageusement l'éclat de leur origine, & surpasser la gloire de leur prédécesseurs. Mais ils doivent se souvenir qu'une seule mauvaise action suffit pour détruire tout ce qu'on avoit acquis de réputation en

plu-

§. XIII.

O wyſokim Urodzeniu, i o Reputacyi.

LEpieyby daleko było dla człowieka Szlachetnego, aby stracił życie, aniżeli gdyby miał stracić honor przez uczynek iaki niewstydliwy, albo niecnotliwy. Im urodzenie iego wyższe i zacnieysze iest, tym bardziey winnym staie się, ieżeli się odradza od cnoty Przodków swoich. Dobra wielkie, Godności, i wysokie Urodzenie, które wywyższaią zasługi Osob iuż w estymacyi zostaiących, nie służą tylko do przyczynienia konfuzyi i wstydu tym, którzy stracili reputacyą przez niecnoty swoie. O czymże tedy myśli tylu ludzi, którzy chełpią się być Szlachetnemi, a tymczasem nie po Chrześciańsku, i sposobem mniey godnym człowieka poczciwego żyią? Rozumieiąż? że honor iest dobrem dziedzicznym, i że chwała Przodków ich spadnie na nich, wtenczas, kiedy oni ich nie szanuią dla cnot swoich? Prawdziwe Szlachectwo, i prawdziwa wspaniałość iest to, która iest na duszy: i ieżeli Szlachta przełożeni są nad ludzi prostych, dlatego

się

plusieurs années. Quel malheur de perdre un bien si précieux pour s'abandonner aux mouvemens desordonnés de quelque passion violente! Si les jeunes gens considéroient combien la bonne réputation est avantageuse, ils en seroient sans doute beaucoup plus retenus & plus sages. Qu'ils sachent donc qu'en ce tems ci, c'est par elle que l'on gagne les bonnes graces du Prince, & que l'on s'avance à l'Armée & à la Cour; que c'est elle qui donne cours au merite, & qui le fait honorer par tout; que c'est par elle enfin, qu'on se fait des amis, & qu'on est régardé favorablement de tout le monde. Au contraire, un malhonnête homme, & qui passe pour tel, est haî & méprisé! on le fuit, & personne ne veut entrer en commerce avec lui. Il ne doit point prétendre à la faveur du Prince, ou des Ministres: on n'a garde d'avancer celui qu'on n'estime pas, & dont par consequent on se défie. Ainsi il n'y a point de graces, point d'emplois à esperer pour un homme sans honneur. S'il a de grands biens, quelques misera-

się to dzieie, że o nich tak kładą, iż maią przymioty godne zacnego swego Urodzenia. Szczerość, wierność ku Panu swemu, żarliwość o dobro publiczne, są charaktery, które ich dystyngwować powinny Przez praktykę tych to cnot mogą szczęśliwie podwyższyć lustr swoiego rodu, i przewyższyć chwałę Przodków swoich ale powinni pamiętać, że ieden zły uczynek może im zepsuć to wszystko, ilekolwiek reputacyi przez wiele lat nabyli. Co za nieszczęście stracić dobro tak drogie, dlatego, że kto szedł za poruszeniem nieporządnym passyi iakiey gwałtowney! Gdyby młodzi ludzie uważali, iako sława dobra iest pożyteczna, byliby bez wątpienia daleko skromnieyszemi, i statecznieyszemi Niechże tedy wiedzą, że temi czasami przez sławę zarabiamy sobie na łaskę Pańską, i postępuiemy coraz wyżey, tak w Woysku, iako i przy Dworze; że sława daie mieysce zasługom, i iedna im wszędzie honor; że przez nią naostatek czyniemy sobie przyiaciół, i zapatrnią się na nas okiem łaskawym wszyscy ludzie. Z przeciwney strony człowiek nie bardzo poczciwy, i za takiego miany, iest w nie-

nawi-

serables esclaves de l'intérêt s'attacheront peut être à lui : mais il n'aura jamais d'ami veritable, & il se verra banni pour toûjours de la societé des honnêtes gens.

§. XIV.

Du choix d'un Etat.

C'est une action de dangereuse conséquence, que de cho fir trop à la hâte un état pour tout le cours de la vie. Vous ne devez vous determiner là dessus qu'après avoir bien examiné vos inclinations, vos forces, vos talens, & consideré ensuite si vous êtes capable de remplir tous les devoirs attachés à la profession que vous voulez embrasser, si vous pourrez supporter le travail & la piene qui s'y rencontrent. Prenez conseil en cette occasion d'une personne sage & éclairée; découvrez-lui avec confiance vos sentimens les plus secrets. Comme le choix d'un état est la plus grande affaire de la vie, vôtre premier soin doit être de consulter Dieu là dessus, & de lui demander sa grace; car sans

cette

nawiści, i pogardzie, każdy od niego ucięka, i żaden z nim w społeczność wchodzić niechce. Nie powinien tedy spodziewać się łaski u Pana, albo u Ministrów: Nie dbaią o promocyą tego, którego nie estymuią, i którego się zatym strzegą. I tak niemasz ani łask, ani urzędów, którychby się mógł spodziewać człowiek bez honoru. Jeżeli ma dobra wielkie, przyłączy się podobno do niego kilku niewolników za interessem idących; lecz prawdziwego przyiaciela mieć zapewne nigdy nie będzie; i obaczy się być wywołanym nazawsze z towarzystwa ludzi poczciwych.

§. XIV.

O obieraniu Stanu.

JEst to sprawa niebeśpieczney konsekwencyi, obierać sobie bardzo skwapliwie Stan na całe życie Nie powinieneś się w tym determinować, aż wprzód dobrze zważywszy twoie skłonności, siły, i talenta; i potym roztrząsnąwszy, ieżeli będziesz sposobnym pełnić wszystkie powinności złączone z professyą, którey się chcesz chwycić, i ieżeli zmożesz znieść prace i fatygi,

cette divine lumiére vous ne pouvez connaître quel est l'emploi, que la Providence vous a destiné. Chacun doit sur tout se défier de soi même & s'observer de bien prés; parce qu'il est à craindre que selon la pernicieuse coûtume de ce siécle, nôtre panchant naturel ne nous porte à nous déterminer sur ce choix important que par des considèrations humaines, sans nul égard pour le salut. Que l'amour propre n'ait donc aucune part à la résolution que vous prendrez dans une conjuncture si délicate. Cependant si après avoir éxaminé toutes choses, vous ne reconnaissez point, que Dieu vous apelle à une autre condition, vous devez demeurer dans celle, ou il vous a fait naître. Disposer autrement de soi sans vocation, faire des voeux, changer d'habit, & de façon de vivre, c'est plutôt chercher en vain à calmer ses inquietudes, que travailler solidement à son bonheur. Quand on passe d'une condition à une autre, on risque toûjours beaucoup, à moins que cela ne se fasse selon les régles de la véritable sagesse. Ainsi gardez vous

bien

które się w niey przytrafiaią. Bierz radę w tey okazyi od iakiey osoby rostropney, i oświeconey; i zwierzay się iey poufale sentymentów twoich nayskrytszych. A iako obieranie Stanu iest naywiększą w tym życiu sprawą, staranie twoie pierwsze być powinno radzić się w tym Boga, i prosić go o łaskę Jego: bo bez tego Boskiego światła poznać nie potrafisz, co za urząd tobie Opatrzność Boska naznaczyła. Każdy nadewszystko dowierzać sobie nie powinien, i zbliska samemu sobie przypatrywać się, ponieważ obawiać się potrzeba, aby nas, według szkodliwego zwyczaiu tego wieku, nasza naturalna inklinacya nie przywiodła do determinowania się nad tym walnym obieraniem przez same uwagi ludzkie bez wszelkiego względu na zbawienie. Niechayże tedy miłość własna nie ma mieysca żadnego w rezolucyi, którą przedsięweźmiesz w koniunkturze tak delikatney. Tym czasem, ieżeli wszystkie rzeczy uważywszy, nie poznaiesz, aby cię Bóg miał wzywać do inszego stanu, powinieneś się w tym zostać, w którym ci się dał urodzić. Dysponować insz-

bien de changer d'état par caprice ou par passion. Un pareil changement n'est jamais heureux, & l'on en fait une longue pénitence, si la raison éclairés par la Foi ne le juge avantageux & nécessaire.

§. XV.

Etre vigilant, appliqué laborieux.

L'application est nécessaire pour faire bien tout ce que l'on fait. Si les grands Génies, quelque attentifs & quelque habiles qu'ils soient, ne sont pas toûjours heureux dans leurs entreprises: quel succés peut attendre un esprit moins éclairé, qui ne s'applique pas fortement à faire réüssir ses desseins? Un homme qui veut s'avancer, trouve mille obstacles en son chemin. Ses envieux s'opposent à son élévation; ses concurrens s'empressent pour obtenir le poste où il aspire; Ceux qui le précédent veulent empêcher ses progrés; ceux qui le suivent font leurs efforts pour l'atteindre: ceux qui marchent avec lui, tâchent de le devancer:

czey sobą bez wokacyi, śluby czynić, suknie odmienić, i chwycić się inszego życia sposobu, iest to raczey daremnie chcieć uspokoić swoie myśli, aniżeli starać się gruntownie o swoie błogosławieństwo. Kiedy się z iedney kondycyi do drugiey przenosiemy, zawsze się w wielkie niebeśpieczeństwo wdaiemy chyba że sobie postępuiemy według reguł prawdziwey mądrości. Zaczym strzeszże się tego dobrze, abyś miał odmienić stan przez płochość, albo passyą. Podobna odmiana nie iest nigdy szczęśliwa, i długo po niey trzeba żałować, ieżeli iey rozum wiarą oświecony nie osądzi być pożyteczną i potrzebną.

§. XV.

Być czułym, applikuiącym się, pracowitym.

Ażeby dobrze to wszystko uczynić, cokolwiek czyniemy, potrzeba przyłożyć starania. Jeżeli wielkie umysły, iakokolwiek niechay będą pilne, i sposobne, nie są zawsze szczęśliwe w przedsięwziętych swoich imprezach, iakiegoż więc sukcessu spodziewać się ma umysł mniey oświecony, który się nie

le moyen de vaincre tant d'ennemis, à moins que d'avoir beaucoup de vigilance? D'ailleurs nous vivons dans un siécle où rien ne plaît, que ce qui est excellent & parfait en son genre : tout ce qui n'est que médiocre est méprisé, ou peu estimé : Or quelque genie qu'on puisse avoir, il est presqu'impossible d'exceller, en quoi que ce soit, sans une application extreme. C'est donc se flatter, que de croire devenir habile homme, si l'on n'est resolu de travailler beaucoup, & constamment.

§. XVII.

Des premiéres entreprises.

C'est une maxime commune, mais trés utile, qu'il faut prendre de justes mesures avant que de rien entreprendre, en sorte qu'on n'ait rien à se réprocher s'il arrive un mauvais succès. J'ajoûte qu'on doit faire tous ses efforts pour venir à bout des premiéres entreprises où l'on s'engage. C'est bien souvent là-dessus que roulent la fortune & la réputation d'un homme qui commence d'être employé.

S'il

przykłada moc no do zaprowadzenia do końca zamysłów swoich? Człowiek, który chce wyżey postąpić, znayduie na drodze tysiąc przeszkod. Zazdroszczący mu przeciwią się iego podwyższeniu; Kompetytorowie iego usiłuią osieść to mieysce, do którego on śpieszy: Ci zaś, którzy go poprzedzaią, chcą mu zatamować dalszą drogę; a którzy za nim idą, wszystkiemi siłami staraią się, aby go dościgneli: naostatek, którzy równo z nim idą, myślą, aby go wyprzedzili; pytam się tedy, któryż sposob może być do zwycięzenia tak wielu nieprzyiacioł, nad ten, aby mieć dosyć czułości? Prócz tego, żyiemy w takim wieku, gdzie się nic nie podoba, coby nie było wyśmienite, i doskonałe w swoim rodzaiu: wszystko to, co nie iest, tylko pomierne, wzgardzone bywa, i mało co szacowane. Zaczym z iakimkolwiek kto niechay będzie umysłem, niepodobna mu prawie nayleprzym być, bądź to w iakieykolwiek rzeczy, nie przyłożywszy naywiększey pilności. Szczere to tedy iest podchlebstwo rozumieć, że staniesz się dzielnym człowiekiem, ieżeli niemasz woli pracować wiele i statecznie.

S'il ne réüssit pas la premiére fois, on présume que c'est faute de jugement & de conduite; de sorte qu'on ne lui confie point d'emploi considerable, où il puisse se signaler. A l'Armée, par exemple, c'est un étourdi, dira-t-on, il se fit battre mal à propos en telle rencontre sa témerité feroit sans doute échoüer entreprise dont il s'agit maintenant: ainsi il en faut donner le soin à un autre qui soit plus sage que lui. Voila comme on parle. Cependant ce jeune Officier que l'on blâme, n'est nullement coupable de la faute, qui lui est imputée: il a très bien fait son devoir. N'importe: s'il a manqué son premier dessein, on ne laisse pas de l'accuser d'imprudence. Or puis qu'on est quelquefois assés injuste pour condamner ceux-même, qui n'ont point fait de faute; qu'elle indulgence aura-t-on pour celui qui dans son premier emploi ne se comporte pas bien? Les premiéres impressions qu'on donne de soi, durent si longtems, qu'un jeune homme ne sçauroit prendre trop de précautions pour bien commencer, & pour faire con-

§. XVI.

O pierwſzych ſprawach przedſięwziętych.

JEst to maxyma pospolita, lecz bardzo pożyteczna, że trzeba wprzód dobrze wszystko pomiarkować, niżeli się kto czego podeymie, aby nie miał o co siebie strofować, gdyby mu się w czym nie powiodło. Przydaię ia, że trzeba wszystkich sił ruszyć, ażeby pierwsze sprawy podięte do końca przyprowadzić. Częstokroć na tym samym zawisła fortuna, i dobre Imie człowieka, którego za zynaią do iakicy rzeczy zażywać. Jeżeli mu się pierwszą razą nie powiedzie, rozumieią, że to pochodzi z niedostatku rozsądku, i dobrego postępowania, tak dalece, że więcey nie powierzaią mu żadnego znacznieyszego urzędu, w którymby się mógł dystyngwować. Przy Woysku naprzykład, powiedzą: że to iest człowiek nieuważny, zbito go bez potrzeby w takim spotkaniu, iego nierozum przyprowadziłby do ostatki y zguby rzecz teraz przedsięwziętą, zaczym trzeba staranie około niey zlecić komu inszemu, któryby

concevoir d'abord une opinion avantageuse de sa conduite.

§ XVII

Par quelle voye on doit s'attirer l'estime des Princes & des Grands.

IL est aussi glorieux d'acquerir l'estime des Princes par de belles actions, qu'il est honteux de ganger leurs bonnes graces par de lâches complaisances. Un Gentilhomme doit se soûtenir auprés d'eux avec honneur, sans qu'aucun intêret puisse l'obliger à rien faire qui soit indigne de sa qualité. Outre les services qu'il rend aux personnes d'une si haute naissance, il faut encore qu'il ait beaucoup de respect & de deference pour elles. Il doit leur dire sincerement les vérités qu'on leur cache, & qu'il leur importe de sçavoir, les leur apprendre pourtant avec la circonspection & les égards nécessaires, & leur faire connaître en toutes rencontres, combien il est attaché à leurs véritables interêts. Celui qui tient cette conduite, est rarement disgracié : parce que ses actions se justifient

był nad niego rostropnieyszym. Otoż, iak o nim mówią. Tym czasem ten młody Officyer, którego ganią, nie iest żadną miarą winien w tym błędzie, który mu przypisuią: ponieważ bardzo dobrze uczynił zadosyć powinności swoiey. Nic to iednak nie pomaga: Jeżeli mu się nie powiodło w pierwszym iego zamyśle, nie przepuszczaią mu, aby się na nierostropność iego uskarżać nie mieli. Więc, ieżeli się nam podczas trafia być dosyć niesprawiedliwemi, i że potępiamy tych nawet, którzy bynaymniey nie zbłądzili, iakiegoż wybaczenia spodziewać się ma ten, który na pierwszym swoim Urzędzie ladaiako się sprawuie? Pierwsze opinie, które o sobie czyniemy, trwaią tak długo, że człowiek młody nie może nigdy nadto mieć ostrożności, aby dobrze zaczął, i sprawił o swoich postępkach mniemanie pożyteczne.

§ XVII.

Jakim sposobem mamy sobie zarabiać na estymacyą u Xiążąt i Panów.

ROwnie chwalebna rzecz iest nabywać esty-

fient d'elles-mêmes. Il est vrai que la sincerité choque quelquefois: cependant lorsqu'elle est accompagnée de respect & de discretion, & soûtenuë par une vertu solide, les Princes & les Grands qui sont naturellement généreux, l'estiment plus qu'on ne pense. Au contraire, une flatterie outrée leur déplait, ils méprisent les flatteurs comme des ames basses à qui les lâchetés ne coutent rien, quand il s'agit de leur fortune: & ils sçavent parfaitement distinguer un honnête homme, sur lequel ils peuvent compter, d'avec un Courtisan, qui n'a d'attachement pour eux qu'autant, que son interêt l'y engage. Ce n'est donc pas un moyen propre à se faire estimer des Grands, que de ramper en leur présence, & d'avoir pour eux des complaisances criminelles. Un homme qui les honore, & qui les sert dans l'occasion, mais qui est droit, sincere, & qu'aucune consideration ne peut détacher de son devoir, leur plaît d'avantage, & ils l'avancent plus volontiers.

§. XVIII.

estymacyi u Xiążąt przez chwalebne uczynki, iako iest wstydliwa wkradać się w ich łaskę przez podłe przypodobanie się. Szlachetny człowiek powinien przy nich być z honorem, nie dopuszczaiąc, aby go iaki interess mógł przywieść do czego takiego, coby było niegodne kondycyi iego. Oprócz usług które oddaie osobom tak wysokiego Urodzenia, trzeba ieszcze, aby miał dla nich wiele respektu, i uniżoności: powinien im szczerze powiedzieć prawdę, którą przed niemi ukrywaią, i na którey wiele zależy, aby ią wiedzieli, iednak czynić to powinien z ostrożnością, i potrzebnym względem, aby im dał poznać, iako we wszystkich okazyach do ich prawdziwych interessów przywiązany iest: Ten, który się tym sposobem rządzi, rzadko kiedy zwykł łaskę utracić: ponieważ sprawy iego same się przez się usprawiedliwiaią. Prawda, że szczerość częstokroć uraża; tym czasem kiedy iest złączona z respektem, i rozeznaniem, i utrzymana przez cnotę gruntowną, Panowie i Xiążęta, którzy są z natury wspaniałemi, estymuią ią więcey, aniżelibyś rozumiał. Przeciwnie zaś nie

podo-

§. XVIII.

Des avantages de la véritable Amitié.

POur juger des avantages qu'on peut tirer d'une amitié solide, il suffiroit, ce me semble, de considerer l'état d'un homme qui n'a point d'amis. Il est comme étranger au milieu de sa Patrie; & lors qu'il a besoin d'appui, de conseil, d'assistance, il ne trouve personne sur qui il puisse compter, & dont il ait lieu d'attendre du secours. Si quelque bonheur lui arrive, il n'en est gueres plus content, parce qu'il a le déplaisir de voir qu'on ne prend nulle part à ce qui le regarde; & s'il tombe en quelque disgrace il a d'autant plus de peine à la supporter, qu'il se trouve obligé d'en soûtenir lui seul tout le poid, ce qui n'est pas possible à l'homme. Mais un ami fidéle partage avec nous & nôtre joye & nôtre douleur: il nous console dans nos déplaisirs, il reléve nôtre courage abbatu, & il soûtient genéreusement par son credit & par ses biens, nôtre

for-

podoba się im podchlebstwo zbytnie, i pogardzaią podchlebcami, iako ludźmi podłemi, których nic nie kosztuie czynić rożne podłości, kiedy idzie o ich fortunę: i umieią doskonałą czynić różnicę między człowiekiem poczciwym, któremu ufać mogą, i między człowiekiem, który nie ma dla nich przywiązania, tylko tyle, ile mu interess iego radzi. Nie iest to tedy sposob do dostąpienia estymacyi u ludzi wielkich, czołgać się w ich przytomności, i chcieć im się przypodobać przez niecnotę. Człowiek, który ich czci, i służy w potrzebie, który przy tym iest prostego i szczerego serca, i którego żaden wzgląd odłączyć nie może od iego powinności, bardziey się im podoba, i z większą go ochotą promowuią.

§. XVIII.

O pożytkach z prawdziwey przyiaźni.

DLa sądzenia o pożytkach, które wypływaią z gruntowney przyiaźni, dosyćby było, iak mi się zdaie, uważyć stan takiego człowieka, który przyiaciela żadnego nie ma. Jest albo-

fortune chancelante. Ses conseils nous sont d'une grande utilité dans nos affaires; & ses sages avis nous portent à rectifier ce qu'il y a de mauvais dans nos moeurs, & irregulier dans nôtre conduite. Mais sans m'arrêter plus longtems à marquer tous les bons offices qu'on peut recevoir d'un ami, que ne pourrois-je pas dire du plaisir que l'on goûte dans l'amitié considerée en elle même. Il est certain qu'un des plus grands contentemens de la vie c'est d'aimer, & d'être aimé. Rien n'est si agréable que cette union de volontés, & cette conformité de sentimens, qui se trouve entre deux vrais amis. Et qu'y a-t il de plus doux que cette confidence reciproque & sincere, qu'ils se font l'un à l'autre de leurs pensées les plus secretes. Ce n'est encore là qu'une legere idée des avantages & des douceurs d'une véritable amitié On ne sçauroit les exprimer d'une maniére assez vive ni assez forte, & il faut avoir aimé pour les bien concevoir.

§. XIX.

wiem iakoby Cudzoziemcem we śrzodku Oyczyzny swoiey, i kiedy mu potrzeba podpory, rady, przysługi przyiacielskiey, nie znayduie żadnego, którемuby mógł ufać, i od któregoby się mógł spodziewać pomocy iakiey. Jeżeli go szczęście iakie potka, nie iest przeto z niego kontentnieyszym, ponieważ ma to umartwienie, że widzi, iż się nikt nie cieszy z tego, co się iego tycze. A ieźli wpada w iakie nieszczęście, tym więcey ma przykrości w ponoszeniu tego, że widzi się być przymuszonym sam dźwigać wszystek ciężar, co człowiekowi cale iest nie podobna. Wierny Przyiaciel dzieli z nami, i radość i boleść naszę: cieszy nas w utrapieniach, serca i ochoty dodaie, i chwieiącą się fortunę naszę wspaniale utrzymuie kredytem, i własną fortuną. Rady iego są dla nas z wielkim pożytkiem w sprawach naszych, i iego mądre przestrogi poprawuią w nas, co iest złego w obyczaiach, i zdrożnego w naszym postępku. Ale nie bawiąc się dłużey opisaniem wszystkich dobrych czynności, które możemy odebrać od wiernego Przyiaciela; czegożbym ieszcze nie mógł

mówić

§. XIX.

Du choix d'un Ami.

SI les avantages d'une sincere amitié sont considérables, les perils où nous expose un faux ami ne sont pas moins grands. Outre que ses fautes nous sont en quelque sorte attribuées, il nous engage dans de mauvaises affaires, & nous fait tomber dans les mêmes malheurs, où le jette sa mauvaise conduite. Il est donc important de ne se lier d'amitié qu'avec un homme qui ait les qualité nécessaires pour être un ami veritable. La premiere & la plus essentielle de ces qualités, c'est la Pieté: sans elle l'amitié la plus étroite ne peut longtems subsister, parce qu'elle n'a point de fondement solide; & des passions contraires mettent bien-tôt la division entre ceux, qui ne sont unis que par interêt, ou par quelque autre motif encore plus mauvais. Que l'ami, que nous choisirons, soit, outre cela, sage & éclairé: la pieté sans prudence ne se soûtient pas dans le monde. Il doit aussi avoir le coeur tendre,

mais

mówić o ukontentowaniu, które czniemy w przyiaźni, biorąc ią tak, iak iest sama w sobie. Pewna rzecz iest, że iedna z naywiększych uciech w tym życiu iest, kochać, i kochanym być. Nic nie iest tak przyiemnego, iako to ziednoczenie serc, i to zgadzanie się sentymentów, które się znayduie między dwoma wiernemi przyiaciołami. I cóż może być słodszego, iako ta poufałość wzaiemna i szczera, którą ieden drugiemu zwierza się nayskrytszych myśli swoich? Jeszcze to nie iest, tylko lekkie wyobrażenie pożytków, i słodkości prawdziwey przyiaźni, i podobna ich wyrazić słowami dosyć żywemi, i mocnemi; i trzeba pierwey doświadczyć kochania przyiacioł, żeby ie dobrze przyiąć.

§. XIX.
O obraniu Przyiaciela.

JEżeli pożytki z prawdziwey przyiaźni pochodzące są znaczne, niebespieczeństwa, na które nas wystawuie fałszywy Przyiaciel, niemniey są uwagi godne. Prócz tego, że iego błędy bywaią nam nieiako przypisywane, ieszcze nas zwykł wciągać w złe sprawy, i przy-

pra-

mais ferme & généreux, être civil, modeste, liberal, maître de ses passions, attaché à ses devoirs; en un mot, il doit être parfaitement honnête-homme. Si nous avons nous mêmes ces belles qualités, nous demeurerons toûjours unis avec un ami de ce caractere, & une amitié si pure ne contribuera pas peu à nôtre bonheur. Mais où trouver un tel ami? J'avoue qu'il est mal aisé, que tant de vertus se rencontrent en une seule personne. Mais après tout, pourvû qu'elle ait les principales vertus, dont on vient de parler: la pieté, la prudence, l'honnêteté, l'attachement à ses devoirs, il faudra se resoudre à supporter ses faiblesses. Car comme nous avons chacun les nôtres, & que nous souhaitons qu'on nous les pardonne, il est bien juste que nous ayons à nôtre tour quelque indulgence pour les petits défauts de nos amis, qui d'ailleurs ont beaucoup de mérite.

---

§. XX.

prawiać o też same nieszczęścia, w które się złym postępkiem swoim podaie. Rzecz tedy iest pożyteczna nie zachodzić w przyiaźń, tylko z człowiekiem, którvby miał przymioty prawdziwemu Przyiacielowi przyzwoite. Pierwszy, i nayistotnieyszy przymiot iest pobożność: bez niey naywyśmieylesza przyiaźń długo trwać nie może, ponieważ stałego gruntu nie ma; i passye przeciwne prędko tych między sobą różnią, którzy nie są złączeni, tylko dla interessu, albo dla inszey iakiey przyczyny ieszcze gorszey. Przyiaciel, którego sobie obierzemy, prócz tego powinien być rostropnym i oświeconym: pobożność bez rostropności na mało się na świecie przyda. Powinien także mieć serce przychylne, skłonne, ale stateczne, i wspaniałe; powinien być ludzki, skromny, szczodrobliwy, Panem swoich namiętności, swoich powinności pilnuiącym, słowem, powinien być doskonale poczciwym człowiekiem. Jeżeli się w nas samych te przymioty znayduią, będziemy zawsze ziednoczeni z przyiacielem tegoż charakteru, a przyiaźń tak czysta nie mało nam dopomoże do naszey szczęśliwości.

§. XX.

Du bon & du mauvais usage du tems.

Un des plus surs moyens dont on puisse se servir pour goûter quelque repos en cette vie, & pour être heureux après la mort, c'est de bien employer le tems. Pour cela, voici, ce me semble, ce que l'on doit faire. Il faut s'occuper à l'étude, chacun selon ses vuës & sa condition; lire avec choix & avec méthode; méditer à loisir; aimer la vérité, & la suivre en toutes choses. On doit consulter souvent les personnes éclairées: travailler à connaître les hommes en général, & soi même en particulier: s'instruire parfaitement de l'état que l'on veut embrasser; & quand une fois on y est engagé, s'en acquiter avec exactitude. Mais comme ce qui n'est pas fait par un bon principe ne sçauroit nous procurer un solide bonheur, nôtre soin principal doit être d'aimer Dieu, & le servir avec fidélité, & de rapporter toutes nos actions à sa gloire. Ceux qui employent ainsi leurs tems ne

ści. Lecz gdzież znaleść iakiego Przyiaciela? Przyznaię, że rzecz bardzo iest trudna, aby się tak wiele cnot w iedney osobie znaleść mogło. Tym czasem, byleby w niey były pryncypalne cnoty, o których dopiero mówiliśmy: Pobożność, rostropność, poczciwość, przywiązanie się do swoich powinności, trzeba być rezolwowanym do znoszenia iey ułomności. Ponieważ iako wszyscy wady nasze mamy, i życzemy sobie, aby ie nam przepuszczono; sprawiedliwa rzecz iest, abyśmy i my z naszey strony wybaczali lekkim przyiaciół naszych defektom, którzy z inszey miary wiele przymiotów dobrych maią.

§. XX.
O dobrym i złym czasu zażywaniu.

JEden z nayprzednieyszych sposobów, którego zażyć możemy do skosztowania w tym życiu nieiakiego pokoiu i do dostąpienia błogosławieństwa po śmierci, iest umieć dobrze czasu zażywać. Otoż według zdania mego, toiest: co czynić mamy, abyśmy tego dostąpili. Trzeba się zabawiać nauką każdemu według zamy-

ne s'ennuyent jamais: ils vivent dans une grande tranquillité: ils se remplissent l'esprit de quantité de belles & utiles connaissances, qui les occupent agréablement quand ils sont seuls; qui les rendent nécessaires à leur Patrie; qui servent à régler leurs moeurs & leurs affaires, & qui leur attirent par là l'estime de toutes les personnes de mérite. Au contraire, on n'a que du mépris pour ceux qui fuiant un travail utile & honnête, ne s'occupent que de la recherche de leurs plaisirs. Comme ces sortes de gens vivent dans une profonde ignorance de leurs devoirs, & qu'ils ne font nulle reflexion sur eux mêmes, ils s'engagent insensiblement dans la débauche, qui après avoir corrompu leur coeur, corrompe aussi leur esprit, & les porte à l'impieté & au libertinage. En sorte que leur vie, d'inutile qu'elle étoit au commencement, devient ensuite criminelle, & presque toûjours malheureuse. Puisque donc les suites d'une lâche oisiveté sont si funestes, & que d'ailleurs le bon usage qu'on fait du tems produit

de

zamysłów, i kondycyi swoiey; czytać wyborne rzeczy, i sposobem należytym rozmyślać powoli; w prawdzie się kochać, i za nią iść we wszystkim. Trzeba się często radzić osob roztropnych, pracować około poznania ludzi w powszechności, a w szczególności samego siebie; doskonale się uwiadomić o stanie, którego się kto chce chwycić; i raz się do niego udawszy, pilnie mu we wszystkim zadosyć czynić. Lecz iako to, czego dobra iaka przyczyna nie była początkiem, nie może nam przynieść stałego szczęścia, tak nasze staranie osobliwsze być powinno, kochać Boga, i wiernie mu służyć, i wszystkie sprawy stosować do chwały iego. Ci tedy którzy tym sposobem czasu zażywaią, nigdy sobie nie tęsknią: żyią w wielkim uspokoieniu; rozum napełniaią wielą pięknych, i pożytecznych wiadomości, które ich, kiedy się na osobności znayduią, mile zabawiaią, potrzebnemi czynią Oyczyznie, służą im do regulowania spraw, i obyczaiów, i przez to iednaią im estymacyą u wszystkich zacnych ludzi. Przeciwnie zaś nie znayduią, tylko pogardę, ci, którzy przed pracą pożyteczną i ucz-

de si grands bien, n'est ce pas une chose surprenante que la plûpart des hommes le comptent pour rien; qu'ils ne cherchent qu'à le perdre, & qu'ils puissent se resoudre à passer leur vie sans rien faire pour Dieu, pour le public, ni pour eux-mêmes. Ne soyons pas assés imprudens pour commettre une si grande faute: elle est irreparable, & le repentir en est éternel.

§. XXI.
Parler peu, écouter les autres.

LEs hommes veulent briller dans les conversation: ils aiment à faire paraître ce qu'ils ont d'esprit & de science, & ainsi ils souhaitent for qu'on les écoute: dela vient que vous parlez peu, & que vous soye attentif à ce que disent les autres vous leur plairez infalliblement. I semble que celui qui parle beaucoup regarde ceux avec qui il s'entretien comme des ignorans qu'il veut in struire. Aussi les grands parleur pas sent-

czciwą uciekaiąc, nie zabawiaią się, tylko szukaniem uciech swoich. Jako więc ludzie takowi żyią w głębokiey niewiadomości powinności swoich, i nad sobą żadney nigdy nie czynią reflexyi, tak nieznacznie wdaią się w nierząd, który skaziwszy im pierwey serce; psuie rozum, i do niezbożności, i rozwiozłości ich przywodzi: Tak dalece, że życie ich, iako na początku było niepożyteczne, tak potym staie się niecnotliwe, i prawie zawsze nieszczęśliwe. Ponieważ tedy tak są szkodliwe skutki rozwiozłego niedbalstwa; a z drugiey strony dobre czasu zażywanie tak wiele dobrego sprawuie, nie iestże to rzecz podziwienia godna, że większa część ludzi za nic go sobie nie ma: że szuka, tylko aby go stracić, i że się może rezolwować żyć, nic nie czyniąc dla Boga, dla dobra publicznego, lub też dla własnego pożytku. Nie bądźmy tak nierostropnemi, abyśmy tak wielki błąd popełniać mieli: trudno go potym poprawić, a żal po nim wieczny zostaie się.

---

sent-ils pour gens qui ont bonne opinion d'eux mêmes. On les évite avec soin, parce qu'ils fatiguent par leur longs discours, par leurs fréquentes redites, par le détail ennuyeux dans lequel ils descendent. Un homme d'esprit & qui sçait vivre, écoute avec attention ce que l'on dit : il parle ¡peu, mais toûjours à propos, fort reservé, tur sout à dire ce qu'il pense sur les matiéres delicates. De cette sorte sans declarer son sentiment, à moins que la prudence ne le lui permette, & que la bienseance ne l'y engage, il apprend celui des autres, il decouvre quel est le caractere de leur esprit, & de plus il évite les fautes dans les quelles tombent ordinairement les personnes qui parlent trop.

§. XXII.
Des Duels.

IL est étonnant, que la barbare coûtume de se battre en duel, ait duré si longtems en France. Quelle fureur de s'égorger pour un démélé particu-

§. XXI.
Mało mówić, a drugich słuchać.

LUdzie pragną osobliwszemi się pokazać w konwersacyach, lubią na widok wystawiać dowcip, i umieiętność swoię, i dlatego pragną bardzo, aby ich słuchano: zkąd pochodzi, że, ieżeli mało mówisz, i pilnym iesteś w słuchaniu tego, co drudzy mówią, nieomylnie się im podobać będziesz. Zdaie się, iakoby miał ten który wiele mówi, tych, z któremi się zabawia, za mało umieiętnych, których chce nauczyć. Dlatego też ci, którzy się w wielomowstwie kochaią, miarzi bywaią za ludzi dobrą o sobie opinię maiących. Każdy się ich pilnie strzeże, ponieważ fatyguią dyskursami swemi długiemi, częstym powtarzaniem, i tęskliwym naymnieyszych rzeczy opisaniem, które czynić zwykli. Człowiek rozumny, i który wie, iako żyć ma, słucha z pilnością tego, co drudzy mówią: sam mało mówi, ale zawsze do rzeczy; ostrożnym bardzo będąc do wymówienia się z tym, co mu myśl podaie w materyach delikatnych. Tym sposobem, nie

ticulier, & souvent pour des bagatelles? On ne peut sans horreur envisager les suites funestes de ces actions inhumaines. Celui qui se porte à cette extrémité perd tous les biens: il est contraint de sortir du Royaume, & de se separer pour jamais de tout ce qu'il a de plus cher. Il hazarde sa vie qu'il peut perdre dans le combat, s'il y succombe; ou sur échafaut, s'il en échappe. Enfin, pour comble de malheur, il perd son ame s'il est tué en cette occasion. C'est pour conserver son honneur, dira quelqu'un, qu'on s'expose à tous ces perils? Faux & impie prétexte! Quoi donc, au milieu d'un Royaume Chrétien les gens du monde oseront-ils dire qu'ils conservent leur honneur en violant le premier & le plus indispensable de tous les devoirs, qui est d'obeir à Dieu? Persuadés, qu'il est glorieux d'exécuter les ordres du Prince, peuvent-ils croire sans un étrange égarement d'esprit, qu'il soit honteux d'accomplir la Loi du Souverain des Rois en lui sacrifiant des ressentimens qui sont si sou-

vent

wyrażaiąc swego sentymentu, chyba żeby mu to rostropność uczynić pozwoliła, i przystoyność sama do tego pobudziła, naucza się od drugich zdania ich, i poznaie, co za charakter iest w ich duchu, i naostatek uchodzi błędów wszelkich, w które pospolicie wpadaią ci, którzy wiele gadaią.

§. XXII.
O Poiedynkach.

RZecz dziwna, że ten nieludzki zwyczay bić się z sobą w poiedynku tak długo trwał we Francyi. Co za szaleństwo kłuć się wzaiemnie dla sprzeczki partykularney, i częstokroć dla małey bagateli? Nie można bez strachu pomyślić o złych konsekwencyach, które po tych nieludzkich sprawach następuią. Ten, który się do tey ostatniey rzeczy udaie, traci wszystkie dobra swoie, i przymuszonym iest z Państwa uchodzić, i odłączyć się nazawsze od tego wszystkiego, co mu iest naymilszego. Podaie w niebespieczeństwo życie swoie, które stracić może w poiedynku, ieżeli w nim ginie, albo w Katowskich ręku, ieżeli z życiem z placu uydzie. Naosta-

vent injustes. Mais laissons la Loi divine à part. Les Monarques, ignorent t-ils en quoi consiste la véritable bravoure? Cependant ils tiennent pour généreux & pour braves ceux, qui soûmis à leur volontés, n'entreprennent point de se faire justice par les armes; & ils se reservent à eux même, ou renvoyent aux plus éclairés de l'Etat sur ces matiéres la connaissance des injures, pour en ordonner la réparation. Ainsi l'honneur de ceux qui ne se vangent point, est à couvert, puisque le Prince en est le garant. De plus, les personnes judicieuses approuvent la sage conduite de ceux qui étouffent leur ressentiment pour obéir à Dieu & au Roi. Car elles sçavent, que s'abandonner à la colere & à l'ardeur de se vanger, c'est une action toute animale: mais que sçavoir se moderer, être maitre de ses passions les plus vives, c'est propre d'une grande ame. En faut il davantage pour faire concevoir quel est le crime & l'aveuglement de ceux qui osent encore renouveller les duels déjà presque abolis? Que personne

donc

tek na dopełnienie nieszczęścia, traci duszę swoię, ieżeli w tey okazyi zginie. Lecz rzecze kto, że to czyni dla zachowania swego honoru, że się na te niebespieczeństwa odważa. Fałszywy i niegodziwy pretext! I także to w samym śrzodku Państwa Chrześciańskiego ludzie świeccy śmieią mówić, że konserwuią honor swoy, gwałcąc naypierwsze, i nieodmienne prawo, które iest: być Bogu posłusznym? będąc wyperswadowanemi, że iest rzecz chwalebna pełnić rozkazy Królewskie, czy mogąż bez osobliwszego na rozumie błędu rozumieć, że iest rzecz wstydliwa, pełnić prawo Króla nad Królmi, sakryfikuiąc mu gniew swoy, który tak często bywa niesłuszny. Ale zostawmy prawo Boskie: czyliż Monarchowie nie wiedzą, na czym prawdziwa zawisła odwaga? Tym czasem maią tych, za ludzi serca wspaniałego i odważnego, którzy, będąc posłusznemi woli ich, nie biorą przedsię, aby sami sobie przez broń sprawiedliwość czynić mieli; sami sobie rezerwuią Królowie, albo odsyłaią do znaiących się w Państwie na takich rzeczach, rozeznawanie krzywd, dla nadgrodzenia im wziętego

donc n'imite ces téméraires : mais que la triste souvenir de tant de braves gens qui ont péri sans honneur dans ces combats défendus, & l'image du danger où l'on s'expose par là, arrête ceux qui se laissent emporter aux mouvemens impetueux de la colere & de la vangeance, & les empêche de se précipiter dans l'excés des malheurs, qui sont les suites ordinaires de ces criminelles actions.

§. XXIII.

Rendre aux Ministres les honneurs qu'on leur doit.

RAmper servilement devant les Ministres & devant ceux qui sont en credit, c'est une bassesse : les mépriser, c'est une fierté blâmable : censurer leur conduite, c'est une témérité dangereuse ; puisque par là on s'attire leur indignation, & on s'expose à leur resentiment, dont l'effet est d'autant plus à craindre, qu'ils peuvent plus facilement nuire à leurs ennemis. Entre ces extrêmités vicieuses, il y a

honoru. Tak tedy honor tych, którzy się sami nie mszczą, iest beśpieczny, ponieważ sam Król onegoż iest obrońcą. Nawet rozsądni ludzie approbuią rozumny postępek tych, którzy przytłumiaią w sobie zemstę, aby posłusznemi byli Bogu, i Królowi. Ponieważ wiedzą, że uwodzić się gniewem i chciwością zemszczenia się, iest uczynek cale bydlęcy, umieć się zaś pomiarkować, i być Panem nayżywszych swoich passyi, własność iest wielkiey duszy. Czy trzebaż co więcey dla pokazania, iaki kryminał, i ślepota iest tych, którzy ieszcze śmieią wznawiać poiedynki, iuż cale zniesione? Niechay tedy nikt tych zuchwałych nie naśladuie: ale niechay smutna pamięć tąk wielu zacnych ludzi, którzy w tych zakazanych potyczkach zgineli bez honoru, i wyobrażenie nieszczęścia, któremu przez to ludzie podpadaią, zastanawia tych, którzy łatwo idą impetem gniewu i zemsty, i niechay im nie dopuszcza, aby się podawać mieli w ostatnie nieszczęście, które pospolicie za temi niecnotliwemi sprawami następuią.

XXIII.

un milieu qu'il faut tenir : c'est d'avoir pour ceux qui sont les dispensateurs des graces du Prince, & qui lui aident à soûtenir le poids des affaires, toute la deference & tout le respect qu'ils doivent raisonnablement attendre des personnes de qualité. Un homme de naissance, peut aussi, sans trop s'abbaisser, tâcher d'acquerir leurs bonnes graces, & ne pas négliger les avantages qu'il croie pouvoir retirer de leur protection, pourvû néanmoins que ce soit par des voyes légitimes. S'il arrive même qu'il reçoive d'eux quelque bienfait, les loix de l'honneur l'obligent de leur en témoigner dans l'occasion sa réconnaissance, autant que ses premiers devoirs, & le service du Roi peuvent le lui permettre.

§. XXIV.

De l'amour des plaisirs.

IL se trouve des gens qui s'abandonnent à leurs plaisirs avec un tel emportement, qu'ils ruînent leurs santé, jusqu'à perdre quelquefois la

vie

§. XXIII.
O oddawaniu czci winney Miniſtrom.

CZołgać się po niewolniczemu przed Ministrami, i przed temi, którzy są w kredycie, iest rzecz podła: gardzić niemi, iest zuchwalstwo nagany godne: Obmawiać ich postępki, iest śmiałość niebeśpieczna; ponieważ przez to ściągamy na siebie ich gniew, i wystawiamy się na cel ich zemsty, którey skutku tym bardziey obawiać się powinniśmy, im mogą łatwiey nieprzyiaciołom swoim szkodzić. Między temi dwiema brzegami niebeśpiecznemi, iest śrzodek, którego się trzymać potrzeba: toiest, abyśmy dla tych, którzy są Szafarzami Łask Pańskich, i pomagaią mu dźwigać ciężaru spraw iego, z wszelkim byli poszanowaniem i respektem, którego się sprawiedliwie spodziewać mogą od ludzi Szlachetnych. Człowiek dobrego urodzenia, może się także bez swego poniżenia starać o nabywanie ich łaski, i niezaniedbywać pożytków, które według swego mniemania odebrać może z ich protekcyi, byleby to iednak szło drogami przy-

vie par leurs débauches. De tels gens, sont-ils Chrétiens, puisque pour satisfaire leurs passions déréglées, ils violent toutes les Loix de la Religion? Sont-ils raisonnables, puisque dans l'usage des plaisirs, ils passent les bornes que leur prescrit la raison? Peut-on dire même qu'ils soient hommes, puisque par leurs excés criminels ils se deshonorent & s'abrutissent; & qu'ayant moins de retenuë que le reste des animaux, ils sont en quelque sorte inferieurs aux bêtes les plus viles, qu'on ne voit jamais rien prendre au-delà de ce qui est nécessaire à leur conservation. Pour ne pas tomber dans de si étranges déréglemens, usons moderement & sans passion des plaisirs, que la raison & la loi divine permettent. N'attachons point nôtre coeurs à ces plaisirs passagers & frivoles, qui ne peuvent nous rendre heureux; mais plûtôt rapportons en le légitime usage à la gloire de Dieu qui est nôtre fin. Ainsi nous conserverons trois grands biens que la débauche nous feroit perdre: je veûx dire, la pureté de

l'ame,

zwaitemi. A ieżeli się nawet trafia, że od nich dobrodzieystwo iakie odbiera, prawo honoru obliguie go, aby im za nie, przy podaney okazyi, swoię oświadczył wdzięczność, ile mu tego pierwsze iego powinności, i obowiązek służenia Królowi pozwalaią.

§. XXIV.

O przywiązaniu do uciech.

Znayduią się ludzie, którzy się tak bardzo w uciechach zanurzaią, że wniwecz obracaią zdrowie swoie, częstokroć aż do utraty życia przez swoie nierządy. Tacy ludzie czyż sąż Chrześcianami? ponieważ dla dosyć uczynienia passyom swoim nieporządnym gwałcą wszystkie prawa Religii? czy sąż rozumnemi, ponieważ w zażywaniu uciech przestępuią granice, które im rozum opisuie? czy możemy nawet mówić, żeby cż prawdziwie ludźmi byli? ponieważ się przez swoie zbytki niecnotliwe osławiaią, i bydlęty czynią; i mniey w sobie wstrzemięźliwości maiąc, aniżeli zwierzęta, pokazuią się być nieiako niższemi od bestyi naypodleyszych, o których wiemy, że więcey nie zażywaią nad potrze-

l'ame, la santé du corps, & la liberté de l'esprit.

§. XXV.
S'étudier soi-même.

L'amour propre est un menteur, dit-on : chacun se flatte & s'estime plus qu'il ne vaut. Cela est vrai : mais que s'ensuit-il de là ? Qu'il faut nous étudier nous mêmes ; c'est à dire, nous examiner à fond, & sans prévention. Cet éxamen nous fait connaître le caractere de nôtre esprit, & la disposition de nôtre coeur ; & cette connaissance, nous est trés avantageuse : elle nous sert à faire valoir nos talens, à corriger nos mauvaises inclinaisons, à nous défaire de nos vices, & à perfectionner nos vertus. Tel seroit un homme accompli, & pourroit facilement avancer sa fortune, s'il n'avoit un défaut considerable, duquel il ne s'apperçoit point, parce qu'il ne rentre jamais en lui même pour voir ce qui s'y passe. Nous devons aussi faire beaucoup de réflexion sur nos actions ; sur celles que nous avons déjà faites,

pour

bę tego, co im służy do ich konserwacyi. Abyśmy tedy nie wpadli w tak wielki nieporządek, zażywaymy z pomiarkowaniem, i bez passyi uciech, których nam rozum, i prawo Boskie pozwala. Nie przywięzuymy serca naszego do tych krotofil znikomych, i dziecinnych, które nas szczęśliwemi uczynić nie mogą: ale raczey stosuymy przyzwoite ich zażywanie do chwały P. Boga, który iest końcem naszym. A tak utrzymamy się przy trzech wielkich dobrach, którebyśmy przez rozpustę stracili, toiest przy czystości na duszy, przy zdrowiu cielesnym i przy wolności rozumu.

§. XXV.
O poznaniu ſamego ſiebie.

MIłość własna, iako powiadaią, iest kłamliwa; każdy sobie podchlebia, i więcey siebie, aniżeli wart iest, szacuie. To tedy iest prawda: ale cożʒ ztąd następuie? oto, że trzeba samych siebie poznawać; toiest, wskroś siebie roztrząsnąć, i bez prewencyi. Takowe roztrząsanie daie nam poznać przymiot naszego rozumu, i dyspozycyą serca; i to poznawanie bardzo nam iest pożyteczne: ponieważ

pour nous mieux conduire à l'avenir; & sur celles que nous devons faire pour en régler les circonstances, & pour en prévoir toutes les suites. Il coûte cher quelquefois d'agir par humeur ou par passion, & un caprice ou une négligence nous cause un fort long repentir. Il est encore trés utile de remarquer ce que chacun fait de bien, & de mal; la sagesse des uns nous sert de modéle, & la mauvaise conduite des autres nous fait songer à rectifier ce qu'il y a de defectueux dans la nôtre.

§. XXVI.

Avoir commerce avec les sages & les habiles gens.

NOus naissons tous dans une ignorance profonde & universelle. Les études qui nous occupent pendant la jeunesse, éclaircissent un peu ces épaisses ténébres dont nôtre esprit est envelopé. Nous acquerons ensuite par l'usage du monde un petit nombre de connaissance qui nous font garder quelque ordre dans nôtre conduite.

Mais

służy nam do zażycia naszych talentów, do poprawienia złych skłonności, do pozbycia się złych nałogów, i do wydoskonalenia cnot naszych. Ten, albo ow byłby człowiekiem doskonałym. i mogłby łatwo fortunę swoię podwyższyć, gdyby nie miał wady znaczney, którey w sobie nie widzi, ponieważ nie wchodzi nigdy w samego siebie, aby obaczył, co się w nim dzieie. Powinniśmy także mieć wiele reflexyi nad sprawami naszemi, nad temi, któreśmy iuż uczynili, abyśmy się lepiey napotym sprawowali, i nad temi, które czynić mamy, dla regulowania ich okoliczności, i przewidzenia tego, co po nich nastąpi. Częstokroć drogo przypłacić potrzeba, kiedy kto czyni przez humor, albo passyą; a każda lekkość, albo niedbalstwo, długi za sobą żal prowadzi. Jeszcze iest rzecz bardzo pożyteczna uważać to, co kto dobrze lub źle czyni; rostropność iednych służy nam za dobry przykład, a drugich złe postępki pobudzaią nas do myślenia, abyśmy naprawili to w nas, co niedoskonałego znayduie się.

Mais ce peu de connaissances ne suffissent pas à un homme de qualité, qui peut parvenir aux plus hautes places. Combien de choses lui reste t'il encore à sçavoir dans les sciences spéculatives, & dans son propre métier, dans la Morale, dans l'Histoire, dans la Politique. Il n'a ni assés de loisir, ni peut-être assés d'esprit pour apprendre par lui même ce qu'il y a d'utile & d'agréable en tout cela. Que fera-t-il donc pour s'en instruire? Il entrera en societé avec les personnes les plus éclairées. Il aura même chés lui quelque homme habile, qui par un long & pénible travail ayant acquis une érudition trés étenduë, lui apprendra insensiblement dans des entretiens familiers ce que ces diverses sciences renferment de plus beau & de plus nécessaire. Un Grand qui suit cette maxime ne peut manquer de servir utilement l'Etat: & d'acquerir de la réputation. Car le commerce qu'il a avec les sçavans, les sages, & les plus grands Génies, ne lui laissent presque rien ignorer. Et comme il

se

§. XXVI.

O Towarzystwie z Ludźmi mądremi i biegłemi.

Wszyscy rodziemy się w niewiadomości głębokiey, i powszechney. Nauki, które nas zabawiaią podczas młodości, oświecaią cokolwiek te grube ciemności, któremi rozum nasz otoczony iest. Potym poznawszy się z światem, nabywamy nieco wiadomości, która nam pomaga do zachowania nieiakiego porządku w sprawach naszych. Ale to cokolwiek umieiętności nie wystarcza człowiekowi Szlachetnemu chcącemu postąpić na wyższy stopień Jak wiele mu ieszcze rzeczy zbywa do wiedzenia w naukach wyższych, i tych, które iego kondycyi przyzwoite są; w nauce moralney, w Historyi i Polityce? Nie ma ani dosyć czasu, ani podobno dosyć dowcipu, aby się przez samego siebie nauczył, co we wszystkim tym pożytecznego i miłego się znayduie. Coż tedy ma czynić? ma wnyiść w społeczność z osobami od siebie rozumnieyszemi. Przy sobie nawet mieć będzie biegłego iakiego człowieka, który długą i ciężką pracą wy-

ćwi-

se remplit l'esprit de tout ce qu'ils sçavent de meilleur, chacun dans leur profession, il paroît, selon les diverses occasions qui se presentent, excellent Orateur, sçavant Philosophe, sage Jurisconsulte, judicieux Politique, Capitaine experimenté; en un mot, habile en toutes choses.

§. XXVII.

Avoir de plusieurs sortes d'amis.

ENtre toutes les maximes de la véritable Politique, celle ci n'est pas une des moins utiles. En effet, un homme qui vit à la Cour ou dans le grand Monde, a besoin de mille secours differens: de bons conseils pour se conduire avec prudence; d'avis salutaires pour se corriger de ses défauts; d'argent pour fournir à des dépenses nécessaires; de faveur pour s'avancer, ou pour se maintenir dans le poste qu'il occupe. Il lui faut des gens qui le divertissent dans ses déplaisirs, qui le consolent dans ses disgraces, qui le rassurent dans ses

crain-

ćwiczywszy sobie rozum, w rozmowach poufałych nauczy go nieznacznie tego wszystkiego, cokolwiek te różne umieiętności w sobie naypięknieyszego, i naypotrzebnieyszego zawieraią. Pan, który idzie za tą maxymą, może pożytecznie służyć Oyczyznie, i sobie na reputacyą zarobić. Ponieważ społeczność, którą ma z mądremi, uczonemi, i wielkiego dowcipu ludźmi, czyni go biegłym i wiadomym wielu rzeczy. I iako napełnia sobie rozum tym wszystkim, cokolwiek każdy z nich według swoiey professyi naylepszego umie, tak według różnych okazyi, które się podawaią, pokazuie się być znacznym krasomowcą, mądrym Filozofem, uczonym Jurystą, rozsądnym Politykiem, Rycerzem doświadczonym: słowem, biegłym we wszystkich rzeczach.

§ XXVII.
Mieć wiele różnych Przyiacioł.

Między wszystkiemi naukami Polityki, ta, iako niemnieу pożyteczna, kładzie się. Zapewne człowiek, który żyie przy Dworze między ludźmi wielkiemi, potrzebuie tak wiele różney pomocy,

mocy,

craintes: d'autres qui loüent son mérite, qui l'informent des desseins de ses ennemis, qui prennent son parti contre eux, qui l'aident dans ses entreprises, &c. Or il est très difficile qu'une seule personne puisse lui rendre tous ces services; car encore qu'elle en eût la volonté, souvent elle n'en auroit pas le pouvoir. Il est donc nécessaire d'avoir des amis de toute espéce, excepté celle des malhonnétes gens. Les secours que l'on ne peut tirer de l'un, un autre les donne, & que se chacun en particulier ne pourroit pas faire, tous ensemble en viennent à tout. Quand je dis qu'il faut avoir de diverses sortes d'amis, je ne prétens pas qu'on doive lier une étroite amitié avec plusieurs personnes. Je veux dire seulement, qu'il faut tâcher par des maniéres civiles & obligeantes, & sur tout par de bons offices, de se concilier l'affection de ceux que l'on pratique; en sorte que dans l'occasion on puisse se fier à eux, & compter sur leur bienveillance.

mocy. potrzebuie albowiem rady aby sobie rostropnie postępował; przestrzeżenia zbawiennego, aby defekta swoie poprawiał; pieniędzy, aby się rzeczami potrzebnemi opatrował. faworu dla promocyi, albo żeby się utrzymał na tym stopniu na którym stoi. Trzeba mu takich ludzi, którzyby go w nieukontentowaniu rozweselali, w nieszczęściach cieszyli, w boiaźni utwierdzali; Innych, którzyby chwalili zasługę iego, informowali o zamysłach iego nieprzyiacioł, którzyby się z nim przeciwko im łączyli, i dopomagali mu w iego przedsięwzięciach &c. Rzecz więc iest bardzo trudna, aby mu te wszystkie usługi iedna szczególnie osoba uczynić mogła: bo chociażby chciała, częstokroć nie potrafi bez pomocy. Trzeba tedy mieć przyiacioł wszelkiego rodzaiu, wyiąwszy rodzay ludzi mało poczciwych. Pomoc, którey od iednego mieć nie możemy, drugi nam da, i czego każdy w szczególności nie potrafi, wszyscy razem łatwo dokażą. Kiedy mówię, że trzeba mieć różnych przyiacioł, nie pretenduduię, aby się łączyć ścisłą bardzo przyiaźnią z wielą osobami, tego tylko chcę

§. XXVIII.

Des grands desseins.

LEs grands desseirs sont pour l
dinaire si perilleux & si diffici
à éxécuter; il faut tant de génie d
capacité, de prudence, & de ferme-
té pour les bien conduire, qu'il n'y
a que les hommes extraordinaires qui
puissent en venir à bout. Pour ac-
querir l'intrepidité, qui est particu-
liérement nécessaire en ces occasions
dangereuses, & qui n'est pas moins
un effet de la force de la raison,
qu'une qualité naturelle, on doit
s'accoûtumer de bonne heure à pren-
dre des resolution hardies, à soûte-
nir, sans trembler, la vûë du peril,
à ne se point étonner des difficultés
que l'on rencontre, ni des accidens
qui arrivent, afin que lorsqu'il s'agi-
ra de quelque chose de grand, com-
me de remettre la Couronne sur la
tête des légitimes Souverains, de dé
fendre la Religion, on ait la forc
de concevoir, d'éxécuter, & de fai
re réüssir des desseins si généreux
L'Histoire nous fournit d'éclatante
preu-

wyrazić, że się starać potrzeba, abyśmy sposobem ludzkim, i obliguiącym, a naybardziey uczynnością iednali sobie affekt tych, z któremi przestawamy; abyśmy potym w okazyi ufać im mogli, i spuścić się na ich przyiaźń.

§. XXVIII.
O wielkich zamysłach.

Wielkie zamysły pospolicie są niebeśpieczne, i trudne do wypełnienia: trzeba do nich tak wiele rostropności i stałości, że z niemi nikt, chyba ludzie extraordynaryini do końca przyiść mogą. Dla nabycia serca nieustraszonego, które w tych niebeśpiecznych okazyach partykularnie iest potrzebne, i które nie mniey skutkiem iest mocy rozumu, iako przymiotem przyrodzonym, trzeba się wcześnie przyzwyczaiać do brania przedsię śmiałych rezolucyi, do wytrzymania bez przestrachu widoku niebeśpieczeństwa, do niewzdrygania się trudności i przypadków, które się trafić mogą, abyśmy kiedy o iaką wielką rzecz poydzie, iakoto o przywrócenie Korony głowie Pana swego, o obronę Wiary, albo o uwolnienie Oyczyzny od oppres-

preuves de l'utilité de cette Maxime: car elle nous fait voir que quand les affaires semblent désespérées, que la crainte est générale, & la consternation universelle, un seul homme qui est prudent, courageux, & intrépide, peut redonner coeur à toute une Armée, & même à des Peuples entiers, relever leurs éspérances, chasser les ennemis de l'Etat, y rétablir la paix & la transquillité, & en augmenter la gloire & la puissance.

§. XXIX.

Ne rien affecter.

LEs manieres affectées, bien loin de réhausser le lustre de la beauté, en diminuent l'éclat, & donnent aux personnes les mieux faites un air contraint, qui est toûjours desagréable. A quoi bon se gêner pour plaire? Les graces ne sont pas comme les fleurs, qu'on fait naître là, où l'on veut: c'est la nature qui les donne, & on ne les peut avoir malgrè elle. Comme les yeux de l'esprit sont plus fins & plus délicats que ceux

du

syi, mieli moc do wymyślenia, wypełnienia, i szczęśliwego dopięcia zamysłów tak wspaniałych. Historye pokazuią nam znaczne pożytki tey maxymy, mamy przykłady, że gdy rzeczy zdaią się być zginione, postrach padnie generalny i nastąpi pomięszanie, człowiek, który iest rostropny, odważny, i nieustraszony, może serce naprawić całemu woysku, a nawet i całemu narodowi, może nadzieie iego pokrzepić, wygnać z Państwa nieprzyiaciela, pokoy i zgodę wrócić, naostatek chwałę i potęgę iego podwyższyć.

§. XXIX.

O Affektacyi, czyli przywłaszczeniu sobie nieprzyrodzonych manier.

PRzywłaszczone maniery nie tylko nie przydaią większey okrasy, ale iey bardziey umnieyszaią, i sprawuią w osobach nayurodziwszych skład iakiś przymuszony, który się nigdy nie podoba. Do czego się męczyć, abyś się komu miał podobać? Wdzięki całe nie są do kwiatów podobne, które gdzie chcemy, mogą się nam rodzić, ale ie same przy-

du corps, la moindre apparence d'affectation les blesse, & rien ne leur plaît tant, que ce qui paroît simple, aisé, naturel, & sans artifice. Il faut suivre son génie, & ne jamais s'en ecarter. C'est ce qui fait le plaisir qu'on trouve dans le commerce des honnétes gens. Les uns ont pour partage la solidité du jugement : les autres la beauté de l'esprit: Il y en a qu'on aime à cause de la douceur de leurs moeurs, d'autres plaisent par leurs vivacité & par leur enjoûment. Si ceux qui ont ces belles qualités en affectoient d'etrangéres, qu'ils croiroient leur convenir mieux, ils se rendroient en quelque sorte ridicules. Que chacun conserve donc le caractere qui lui est naturel, persuadé qu'il cessera de plaire du moment, qu'il le quittera pour le revétir d'un autre. Ce n'est pas que si l'on a quelques defauts à l'esprit ou au corps, il ne foit à propos de les cacher & de les corriger si l'on peut, du moins ceux de l'esprit; mais on ne doit jamais rechercher des agrémens que l'on n'a pas naturellement: puis qu'il

est

rodzenie nam daie, i mimo daru iego, mieć ich nie możemy. Jako oczy ducha są ciekawsze, i delikatnieysze, aniżeli cielesne, tak naymnieyszy przywłaszczonych rzeczy pozor rani ie, i nic im się nie podoba, iako to, co się pokazuie być prostym, łatwym, przyrodzonym, i bez kunsztu. Trzeba poyść za skłonnością przyrodzoną, ani się nigdy od niey nie oddalać. Boteć to iest, co sprawuie ukontentowanie, które się znayduie w spółeczności z poczciwemi ludźmi. Jedni udarowani są gruntownym rozumem; inni pięknym na wybor dowcipem; tych kochamy dla miłych wielce obyczaiów, owi się podobaią dla żywości i wesołości. Gdyby ci, którzy te przymioty maią, chcieli się w inne cudze, o którychby rozumieli, że im przystoynieysze będą, przybrać, nieomylnie śmiechby z siebie uczynili. Każdy tedy niechay zachowuie przymiot, który mu iest przyrodzony, będąc wyperswadowanym, że od tego momentu, iak go tylko porzuci, aby się w inszy przybrał, podobać się nie będzie. Przeto iednak rozumieć nie potrzeba, że, ieżeli się znaydzuią wady iakie na duszy, albo na ciele, nie miałaby być rzecz

est certain qu'une personne est d'autant moins aimable, qu'elle tâche avec plus de soin de le paraître. Cette maxime s'etend jusqu'aux vertus, à qui l'affectation fait perdre tous leurs charmes, & tout leur mérite.

§. XXX.

Connaître le génie du siécle.

QUoique les hommes de tous les tems soient semblables en bien des choses, ils ne laissent pas de différer en beaucoup d'autres; & l'on peut aisément remarquer de la difference entre nos moeurs & celles de nos ancêtres. Tel ancien Courtisan étoit habile dans le commerce du grand monde, qui maintenant y seroit bien embarassé. Car il en est de la Cour considerée sous divers regnes, comme des Comedies: l'amour & l'ambition entrent dans toutes les piéces de theatre, cependant les intrigues en sont différentes; & les Heros ou les Amans n'arrivent pas tous à leurs fins par les mêmes routes. Ainsi

l'am-

przyzwoita ukryć ie, i poprawić, ieżeli można, przynaymniey te, co na duszy: ale, że nie trzeba wyszukiwać wdzięków, których z przyrodzenia nie mamy, ponieważ iest to rzecz pewna, że osoba tym mniey miłą staie się, im się bardziey stara, aby się taką pokazała. Ta maxyma ściąga się aże do cnot samych, które dla zmyślenia tracą wszystek swoy powab, i zasługę.

§. XXX.

O poznaniu geniuſzu światowego.

CHociaż ludzie każdego wieku w wielu rzeczach są sobie podobni, iednak w wielu innych rożnią się między sobą: i możemy łatwo zmiarkować, co za rożność między naszemi, i dawnemi Przodków naszych obyczaiami znayduie się. Ten, albo ow dawny dworski człek biegłym niegdyś był w społeczności z wielkiemi ludźmi, któryby teraz rady sobie nie dał. Ponieważ toż samo się mówić może o Dworach, uważaiąc ie pod rożnemi Panami, co o komedyach: Miłość i ambicya wchodzi w wszystkie sztuki Theatralne, tym czasem intrygi ich są

l'ambition, l'amour, & les autres passions regnent toûjours à la Cour : mais on n'y tient pas la conduite qu'on y tenoit autrefois. Outre que les gens y sont ajourd'hui plus habiles & plus fins, on y suit aussi d'autres maximes. Nous devons donc étudier les coûtumes, les maniéres & le génie de nôtre siécle : non pas pour pouvoir contenter des passions criminelles, mais pour mieux ménager les esprits, pour connaître le tout, qu'il faut donner maintenant aux affaires, pour pénétrer les secrets motifs, que peuvent avoir les personnes avec qui nous traitons; enfin pour découvrir par quelles voyes on peut se mettre bien avec tout le monde, & venir à bout de ses desseins.

§ XXXI.

Sçavoir s'occuper utilement lors qu'on est seul.

L'aversion qu'on sent pour la solitude, est le plus souvent une marque de la petitesse de l'esprit, ou du déreglement des moeurs. Il y a cepen-

pen-

rożne; i Rycerze, albo kochaiący się nie iednemiż drogami dążą do swego końca. Tak i przy Dworze ambicya, miłość, i inne passye zawsze panuią: ale sposob postępowania sobie odmienny iest od tego, co był pierwey. A że nawet teraz ludzie są biegleysi, dowcipnieysi, za inszemi też zwykli się udawać maxymami. Powinniśmy się tedy nauczyć zwyczaiów, maniery i geniuszu naszego wieku, nie dlatego, abyśmy mogli ukontentować passye niecnotliwe, ale aby lepiey się obchodzić z umysłami, poznać obrot, którym sprawy nasze teraz pyść powinny, przeniknąć taiemne przyczyny, które mogą mieć osoby, z któremi traktuiemy; naostatek abyśmy mogli poznać, iakim sposobem moglibyśmy się ze wszystkiemi ludźmi zgodzić, i wszędzie dopiąć zamysłów naszych.

§. XXXI.

Jako ſię na oſobności czym pożytecznym zabawiać mamy.

WStręt, który kto w sobie czuie do osobności, nayczęściey znakiem iest małego umysłu, albo zepsutych obyczaiów. Tym czasem wiele się bardzo

ludzi

pendant une infinité de gens qui ne peuvent être seuls une demie heure sans s'ennuyer: comme ils ne sçavent à quoi employer le tems, ils s'inquietent & se chagrinent; la tristesse les saisit, & ils sont à charge à eux mêmes: mais les esprits solides sçavent mettre à profit tous les momens de leur vie, & ne sont jamais plus utilement occupés, que quand ils sont seuls. C'est alors qu'ils forment des projets avantageux: qu'il entrent dans le détail de leurs affaires; & qu'ils songent aux moyens de servir leurs amis; de se défendre de leurs ennemis, de réussir dans leurs entreprises, de bien remplir leurs devoirs; enfin c'est alors qu'ils font mille importantes réflexions sur leur conduite & sur celle des autres. Après cela s'il leur reste du tems, ou ils s'occupent à la lecture des livres qui plaisent & qui instruissent également; ou ils s'exercent dans quelque art ingénieux & noble, ou ils cultivent celle de toutes les sciences, pour laquelle ils ont le plus de talent. L'experience fait voir, combien il nous

est

ludzi znayduie, którzy i przez pół godziny sami bez utęsknienia być nie mogą; bo, iako nie wiedzą, na czym czas trawić maią, tak są w sobie nieuspokoieni, i umartwieni, smutek ich ogarnia, i samym sobie są nieznośni: ale gruntowne umysły umieią profitować z każdego momentu swoiego życia, i nie są nigdy pożyteczniey zabawne, iako kiedy się same, a same znayduią. Wtenczas bowiem formuią proiekta dobre, wchodzą w szczególne rozbieranie spraw swoich, myślą o sposobach przysłużenia się przyiaciołom, zasłonienia się przed nieprzyiaciołmi, doyścia szczęśliwego skutku zamysłów, i zadosyć uczynienia swoim powinnościom; naostatek wtenczas czynią tysiąc pożytecznych reflexyi nad swemi, i nad cudzemi procederami. Potym, iżeli im co czasu zbywa, albo się zabawiaią czytaniem Xiążek, które równie i podobaią się, i nauczaią; albo ćwiczą się w sztuce iakiey dowcipney, i szlachetney, albo pilnuią iedney między wszystkiemi umieiętnościami, do którey naywięcey w sobie talentu maią. Doświadczenie nam pokazuie, iako iest rzecz pożyteczna umieć tym sposobem profi-

est avantageux de profiter ainsi du loisir que nous laissent nos affaires. Pour moi, je puis assurer que la pratique de cette maxime est une des choses, qui contribuent le plus à nôtre bonheur.

§. XXXII.

Ne point juger des entreprises par les évenemens.

LA fortune peut faire échoüer nos desseins les mieux concertés: mais elle ne sçauroit nous dérober la gloire d'avoir agi selon les régles de la prudence. Il suffit qu'un habile homme n'aye rien oublié dans ses entreprises, les bons ou les mauvais succés ne doivent ni augmenter, ni diminuer les loüanges, qu'il mérite. Il est vrai que la plûpart des gens en jugent bien autrement: les évenemens heureux ou malheureux sont les seules choses qui les déterminent à approuver ou à condamner la conduite qu'on a tenuë. Incapables qu'ils sont de pénetrer le fond des affaires, ils n'en jugent que par ce qui frappe

profitować z czasu, który nam od naszych spraw wolny zostaie. Ja z moiey strony mogę upewnić, że pełnienie tey maxymy, iest iedna z tych rzeczy, które nam naywięcey do szczęścia naszego dopomagaią.

§. XXXII.
Jako nie trzeba ſądzić o zamyſłach przez to, co ſię ſtało.

FOrtuna może temu przeszkodzić, aby zamysły nasze, chociaż naylepiey ułożone, nie przyszły do swego skutku: ale nie potrafi nam uiąć chwały, żeśmy wszystko czynili według reguł rostropności. Dosyć na tym, że dzielny człowiek niczego w przedsięwzięciach swoich niezapomniał: dobre, albo złe powodzenie, nie powinno mu ani przyczynić, ani umnieyszyć pochwał, na które zasłużył. Prawda, że większa część ludzi inaczey o tym sądzi; przypadki szczęśliwe, albo nieszczęśliwe, te ich przywodzą albo do pochwalenia, albo potępienia czyiego postępku. Bo iako są do tego nie sposobni, aby rzeczy wskroś przeniknąć mogli, tak też nie sądzą, tylko przez to, co im pod zmysły podpada,

les sens : mais les personnes judicieuses vont plus loin. Instruites par l'expérience, que la fortune rompt assez souvent les plus justes mesures, elles sçavent distinguer ce qui n'est qu'un effet de son caprice, d'avec ce que la prudence a produit ou dirigé ; & quelquefois elles trouvent qu'on a fait de grandes fautes dans une entreprise dont le succès a été favorable, en même tems qu'elles découvrent beaucoup de sagesse dans une autre qui n'a pas réussi. Cependant celui qui vient heureusement à bout de ce qu'il prétendoit, est loüé & estimé, quelque imprudent qu'il puisse être ; & celui qui avec toute son adresse & toutes ses précautions, n'a pas été heureux dans l'éxécution de ses desseins, est accusé de témérité, ou de négligence. Telle est l'injustice de la plûpart des hommes ; ils approuvent ce qui doit être condamné, & ils condamnent ce qui devroit être approuvé. Qu'une censure si mal fondée ne nous fasse pourtant pas perdre courage : mais plûtôt que le témoignage de nôtre conscience,

le

da, ale osoby rozsądne daley idą: z doświadczenia wiedzą, że fortuna dosyć często nayrozumnieysze rwie ułożenia, umieią różnicę czynić między tym, co nie iest tylko skutkiem iey niestateczności i tym, co rostropność dokazała, albo sprawiła; i poczas znayduią, że nie mało się błądziło w tey, albo owey sprawie, której sukcess był szczęśliwy, kiedy oraz dochodzą wiele rostropności w inney, która spełzła. Tym czasem ten, który szczęśliwie dokazał tego, czego żądał, ma chwałę i estymacyą, chociażby był nie wiedzieć iak nierostropny; a tego, który że wszystką swoią biegłością, i ostrożnością w dokazaniu zamysłów swoich szczęśliwym nie był, o niebaczność, albo niedbalstwo potępiaią. Taka więc iest niesprawiedliwość w wielu ludziach; approbuią, co powinno być zganione, a ganią, co powinno być approbowane. Dla takiey iednak cenzury fundamentu nie maiącey serca tracić nie potrzeba, ale raczey niechay świadectwo sumnienia naszego, sąd łaskawy, który czynią o naszych sprawach ludzie sprawiedliwi i rozumni, a bardziey ieszcze poddanie się pod wolą P. Boga, z któ-

rego

le jugement avantageux que portent de nos actions, ceux qui sont éclairés & équitables; & plus encore la soûmission à la volonté de Dieu, qui ordonne ou permet tout ce qui nous arrive, ayent assez de force pour nous soutenir dans les évenemens facheux.

§ XXXIII.

Ce que l'on doit à un Ami.

COmmme il n'y a point d'homme qui soit parfait, il est hors de doute que l'on doit supporter les défauts de ses amis, ou renoncer à toute sorte d'amitié. Mais doit-on aussi servir en toutes rencontres les personnes que l'on aime? Cette question me paraît aisée à décider, par ce, qui a été dit en parlant du choix d'un Ami. Et en effet si deux Amis sont tels qu'il doivent être, & que je les ai répresentés, ils ne demanderont jamais rien l'un à l'autre qui ne soit juste, & ainsi ils se doivent tout accorder. Que si l'un des deux changeant de conduite, vouloit éxiger de l'autre quelque chose qui fût contraire à son devoir, il mériteroit d'en être refusé,

rego woli, albo dopuszczenia wszystko się dzieie, niechay, mówię, to wszystko dosyć ma mocy na utrzymanie nas w nieszczęśliwych przypadkach.

§. XXXIII.
O tym, co przyiacielowi winni iesteśmy.

JAko niemasz żadnego człowieka, któryby miał być ze wszech miar doskonały, wątpliwości w tym niemasz, że trzeba znosić defekta przyiacioł swoich, albo się wszelkiey przyiaźni wyprzysiądz. Ale czy oraz powinniśmy we wszystkich okazyach służyć osobom, które kochamy? To pytanie zdaie mi się być łatwe do decydowania, przez to, co się iuż wyżey namieniło : o obraniu Przyiaciela. *W samey rzeczy, ieżeli dway Przyiaciele są tacy, iakiemi być powinni, i iakom ich opisał, nigdy ieden u drugiego dopominać się nie będzie, coby nie było sprawiedliwe, a zatym we wszystkim sobie służyć powinni. A ieżeliby ieden z nich, odmieniaiąc swoy obyczay, chciał od drugiego co takowego wyciągać, coby było powinności iego* przeci-

puis qu'il le traiteroit lui même en ennemi: car ce n'est pas aimer une personne, mais plûtôt c'est la haïr, que de vouloir lui faire commettre une mauvaise action. Outre ces Amis injustes, on en trouve encore de bizarres, qui croient qu'on est obligé d'être toûjours de leur sentiment, & qui sur ce faux principe trouvent mauvais, qu'on s'oppose à leurs caprices. Des gens si peu équitables ne peuvent être de vrais Amis. Il faut cependant tâcher de leur faire comprendre que la complaisance aveugle, qu'ils prétendent qu'on ait pour eux, ne seroit pas raisonnable; & si l'on n'en peut venir à bout, je crois qu'il est à propos de se retirer insensiblement de leur societé, de n'avoir plus pour eux que les égards, que demande la bienseance. Mais si l'on a le bonheur de trouver un Ami sage & vertueux, on doit être toûjours prêt à le servir en toutes choses; à prévenir ses demandes, & même s'il se peut, ses desirs. Au reste, que chacun évite avec soin de rien éxiger de ses amis qui les gene; qu'il ne

leur

przeciwne, godzienby był, aby go w tym nie słuchać, ponieważ on sam z drugim po nieprzyiacielsku postępowałby: gdyż nie iest to drugiego kochać, ale bardziey nienawidzieć, chcieć go przymusić do popełnienia złego uczynku. Oprócz tych przyiacioł niesprawiedliwych, znayduią się ieszcze inni dziwni, którzy rozumieią, że trzeba zawsze poyść za ich mniemaniami, i którzy dla tey fałszywey swoiey prewencyi gniewaią się, kiedy się kto myślom ich sprzeciwia. Ludzie tak mało sprawiedliwi nie mogą nigdy być dobremi Przyiaciołmi. Trzeba się iednak starać, aby im dać wyrozumieć, że to ślepe przypodobanie się, którego oni po nich pretenduią, nie byłoby cale rozumne; a ieżeliby tego dokazać nie można, rozumiem za przyzwoitą rzecz nieznacznie się od ich spółeczności oddalić, i nie mieć dla nich więcey względu, tylko tyle, ile przystoyność radzi. Lecz ieżeli mamy szczęście znaleść Przyiaciela mądrego i cnotliwego, gotowemi zawsze być powinniśmy służyć mu we wszystkich rzeczach, uprzedzać proźby iego, i owszem ieżeli można, i pragnienia. Naostatek

leur fasse pas essuyer sa mauvaise humeur, comme font certaines gens qui ignorent les loix de l'amitié. Un honnête homme doit épargner du chagrin à ses Amis autant qu'il est possible, & ne travailler qu'à les rendre heureux.

§. XXXIV.

De l'enjoûment, & de l'habitude de plaisanter.

SI le caractere de plaisant & celui de sage ne sont pas incompatibles, ils sont du moins ordinairement opposés. Le premier marque un génie superficiel, & peu propre aux grandes choses ; l'autre au contraire marque un esprit profond, qui méprisant la bagatelle, va au solide, & ne s'attache qu'à ce qui est important. De plus, l'habitude de plaisanter ne me parait pas convenir à un homme de qualité : laissons aux petits gens le soin de réjouïr les compagnies, s'ils parlent agréablement, on leur applaudit ; s'ils ne disent que des sottises, on se moque d'eux ; tout cela

est

ię każdy pilnie strzeże, aby
l Przyiacioł swoich nie żądał,
przykro być mogło, niech im
ędzie przyczyną do wytrzymania
go złego humoru, iako czynią nie-
rzy, którzy się nie znaią na pra-
ch przyiaźni Poczciwy człowiek po-
nien, ile możności, umykać Przyiacio-
ı swoim przykrości i iedynie starać
aby ich uczynił szczęśliwemi.

§. XXXIV.
wesołości i zwyczaiu żar-towania.

Eżeli charakter człowieka żarto-
bliwego z charakterem człowieka
rego zgodzić się może, przynay-
ey ieden drugiemu pospolicie iest
eciwny. Pierwszy coś tylko po wierz-
nieco umysłu pokazuie, który się nie
do wielkich rzeczy: drugi zaś prze-
nie znakiem iest wielkiego umysłu,
ry, gardząc bagatelami, idzie do
ıntownych rzeczy, ani się nie przy-
zuie, tylko do rzeczy wielkich, i
żnych. Co większa, zwyczay żar-
ania bynaymniey nie przystoi czło-

wiekowi

est sans consequence. Mais ceux qui sont distingués par leur naissance, ou par leur dignité, s'abaissent quand ils veulent faire les plaisans, & s'exposent au mépris des personnes qui les écoutent. C'est un emploi trop bas, que celui de faire rire les autres, a moins que ce ne soit par occasion, & sans qu'il paraisse qu'on ait cherché à dire un bon mot. Je ne suis pas cependant si severe, que je veuille bannir la belle humeur du commerce du grand monde. Qu'on raille, à la bonne heure, mais que ce soit sans choquer personne, & que la raillerie soit noble & fine, qu'on égaye la conversation par des traits d'esprit pleins de vivacité & d'enjoûment; mais que ces traits d'esprit soient toûjours convenables à la dignité de celui qui parle; qu'ils ne blessent jamais ni l'honnêteté, ni la bienseance.

---

§. XXXV.

wiekowi szlachetnemu: zostawmy drobnym ludziom to rzemiosło rozweselenia kompanii, którzy ieżeli mile rozprawuią, applauduią im; ieżeli zaś nie mówią, tylko błazeństwa, śmieią się z nich: co wszystko na nic się nie przyda. Lecz ci, którzy są dystyngwowani urodzeniem, albo godnością, poniżaią siebie samych, kiedy się chcą udawać za ludzi żartobliwych, i podawaią się w pogardę u ludzi, którzy ich słuchaią: Urząd to iest bardzo podły drugich do śmiechu pobudzać, chyba żeby się to przez okazyą trafiło, i to bez pokazania, że się z umysłu słowo do śmiechu wyrzekło. Tym czasem nie iestem tak surowy, abym chciał z towarzystwa zacnych ludzi rugować wesoły humor. Niechay szczęśliwie żartuią, ale bez urazy drugich, i żeby żart był szlachetny, i delikatny: niechay rozweselaią konwersacyą powieściami pełnemi żywości i wesołości, ale trzeba, iżby te powieści były zawsze przyzwoite z godnością tego, który mówi, przystoyne i delikatne, i nienaruszaiące nigdy, ani poczciwości, ani dobrey maniery.

§. XXXV.

Ne rien négliger.

QUelque utile que soit cette maxime dans le commerce du monde, on ne la suit pourtant pas fort éxactement, Un jeune homme, sur tout, qui n'aime point à se contraindre, se met peu en peine de la pratiquer; parce qu'il lui en coûteroit quelque reflexions sur sa conduite & sur l'etat de ses affaires. Mais il ne sçait pas que les fautes où il tombe, en négligeant certains devoirs qui lui paraissent essentiels, l'empecheront peut être d'obtenir le poste ou il aspire. C'est ce qui arriva à M. de B.... Il vit avorter un projet qui ne lui pouvoit être plus avantageux, pour avoir negligé de rendre visite à Mr. le Duc de... avec qui il avoit à traiter d'une grande charge. On ne sçauroit être trop exact & trop circonspect, quand on entreprend des affaires importantes. Un homme sage qui s'y trouve engagé, tâche de tout prévoir & de tout prévenir. Car il sçait qu'un petit obstacle qu'on néglige de lever, soit

§. XXXV.

Nie zaniedbywać niczego.

CHociaż ta maxyma względem przestawania z ludźmi bardzo iest pożyteczna, iednakże mało kto się iey należycie trzyma. Młody człowiek osobliwie, który nie lubi samego siebie przymuszać, mało o to dba, aby ią praktykował, ponieważ kosztowałoby go to kilka reflexyi nad sobą, i nad okolicznościami spraw swoich. Ale niewie, że błędy, w które upada, zaniedbywaiąc niektóre powinności, które mu się zdaią być mniey istotne, przeszkodzą mu podobno do otrzymania Urzędu, do którego śpieszy. Toż samo albowiem przytrafiło się Jmci de B.. Widział, iako mu spełzł proiekt ieden, który mu się iuż na nic nie przydał, dlatego, że zaniedbał oddać wizytę Xiążęciu Jegomości N... z którym miał traktować o wielki Urząd. Nie można być dosyć pilnym, ani dosyć ostrożnym, kiedy idzie o rzecz wielką. Człowiek mądry, który się o nią stara, usiłuie, aby wszystko przewidział, i poprzedził. Ponieważ wie, że mała

soit faute de reflexion, ou parce qu'on le compte pour rien, retarde quelquefois l'exécution d'une entreprise, & même en empêche l'heureux succés.

§. XXXVI.
De l'usage que l'on doit faire de la faveur des Grands.

LEs Courtisans disgraciés ont beau dire que leur disgrace n'est qu'un effet de la malice de leurs ennemis, ou un caprice de la fortune : Quand on y regarde de prés, on trouve presque toûjours qu'elle est l'effet de leur mauvaise conduite. Ils abusent du crédit, qu'ils ont auprés des Princes, ou des Grands : quel moyen aprés cela qu'ils puissent se maintenir dans leurs bonnes graces ? La faveur est un bien assez fragile delui même D'ailleurs, mille gens tâchent de la ravir à ceux qui le possedent. D'où il suit, que pour se le conserver, ils doivent le ménager avec soin, & ne s'en servir qu'avec beaucoup de précaution & de prudence. Si vous joüissez de ce bien, & que vous ne vouliez pas le perdre,

przeszkoda, którey kto nie uprzątnie, bądź dla nie czynienia reflexyi, bądź, że się zda niczym nie być, opoźnia częstokroć wykonanie znacznego zamysłu, a nawet i przeszkadza mu do szczęśliwego sukcessu.

§. XXXVI.
O zażywaniu łaſki Pańſkiey.

DWorscy ludzie, którzy z łaski wypadli, daremnie udawaią, że ich nieszczęście nie pochodzi, tylko ze złości nieprzyiacioł, albo niestateczności fortuny: zbliska się temu przypatruiąc, znayduiemy prawie zawsze, że to ich nieszczęście skutkiem iest ichże ladaiakich postępków. Na złe zażywaią kredytu, który maią u Xiążąt, albo u wielkich Panów; pytam się, co potym dla nich za sposob, aby się utrzymali przy ich łasce? Łaska przez się sama iest dobro bardzo ułomne. Do tego tysiąc ludzi stara się, aby ią wydrzeć tym, którzy ią posiadaią. Zkąd idzie, że kto się chce przy niey utrzymać, powinien pilnie około niey chodzić, ani iey nie zażywać, tylko z wielką ostro-

dre, suivez les conseils que je vais vous donner. 1. Soyez civil, honnête & moderé : car la fierté & l'humeur altiére exciteroient contre vous la haine & l'envie : au lieu que l'honnêtété & la moderation feront penser que vous êtes digne de vôtre fortune. 2 Ne demandez jamais rien pour vous, ou au moins que ce soit rarement. Si le Prince ou le Grand qui vous favorise, réconnaît que vôtre attachement pour lui soit sincére & desinteressé, il vous en estimera d'avantage, & ses bienfaits n'attendront point vos prieres. 3. Ne demandez rien que de juste. 4. N'employez jamais vôtre credit que pour des personnes de mérite, & même ne l'employez pas trop souvent. 5. Que vos demandes soient toûjours faites à propos & avec beaucoup de respect & de modestie. 6. Ayez une véritable réconnaissance des graces, qu'on vous accordera, & témoignez par un redoublement de zele pour le service de vôtre maître, ou de vôtre bienfaîteurt combien vous y êtes sensible. C'es, ainsi que vous devez user de la faveur

des

żnością i rostropnością. Jeżeli w ręku masz to dobro, i stracić go niechcesz, idźże za radami, które ci niżey podam. 1. Bądź ludzki, poczciwy, i pomiarkowany; ponieważ pycha, i humor wyniosły wzbudziłby przeciwko tobie nienawiść, i zazdrość: poczciwość zaś, i pomiarkowanie sprawi to, że o tobie myśleć będą, iżeś godzien iest szczęścia twoiego. 2. Nie proś nigdy o nic dla siebie, albo przynaymniey niechay to będzie bardzo rzadko. Jeżeli Xiążę, albo Pan, który ci sprzyia, pozna, że twoie ku niemu przywiązanie iest szczere, i bez interessu, tym bardziey cię estymować będzie, i iego dobrodzieystwa prożb twoich oczekiwać nie będą. 3. Nie proś o nic, coby nie było słusznego. 4. Nie zażyway nigdy kredytu twego, tylko dla osob zasłużonych, nawet dla tych nie zażyway go bardzo często. 5. Prożby, które czynić masz, czyń zawsze w upatrzonym, i pogodnym czasie, z respektem wielkim i skromnością. 6. Miey prawdziwą wdzięczność za łaski, które ci świadczone będą, i oświadczay się przez wielokrotną żarliwość do usług Pana twego, albo Dobrodzieia, z nie-

des Grands : & c'est aussi par là que vous les obligerez à vous conserver leur bienveillance.

§. XXXVII.

Du luxe & de la propreté.

LA propreté n'est pas seulement utile, on peut dire, même qu'elle est nécessaire. Outre qu'elle contribuë à la santé, elle fait partie de la bienseance, & ainsi il n'est pas permis à un honnête homme de se négliger. Il y a cependant beaucoup de difference entre s'entretenir proprement, & prendre un trop grand soin de sa personne : chacun doit là dessus demeurer dans de justes bornes, & se régler sur son âge & sur la condition. A l'égard d'une autre sorte de propreté qui consiste dans la maniére de s'habiller, j'avouë qu'elle n'est point blâmable, & qu'on peut en cela suivre la mode. Mais faire des dépenses excessives en habits, en ameublemens, en edifices, en festins, en équipages; se piquer d'effacer les autres, & d'égaler même

nieskończoną ku niemu obligacyą. Tym więc sposobem zażywać masz łask Panów wielkich, przez co ich zobligujesz, że z dobrym dla ciebie zawsze będą sercem.

§. XXXVII.
O zbytku i ochędoſtwie.

OChędostwo nie tylko iest pożyteczne, ale może się o nim mówić, że iest i potrzebne. Prócz tego, że pomaga do zdrowia, należy oraz do przystoyności, a zatym nie godzi się, aby człowiek poczciwy miał siebie zaniedbywać. Tym czasem iest wielka różność między tym, kiedy się kto chędogo trzyma, i tym, kiedy kto nadto wiele ma starania około osoby swoiey: Każdy w tey rzeczy powinien się trzymać przyzwoitych granic, i regulować się według wieku i kondycyi. Względem drugiego rodzaiu ochędostwa, które zawisło na umnierze stroienia się, przyznaią, że nie iest naganny, i że się w tym według mody sprawować można. Lecz czynić zbyteczne nakłady na suknie, sprzęty, budowania, bankiety, gry; usadzać się

la magnificence des Princes, c'est un effet de l'orgueil, & une affectation indigne d'un esprit solide. Ceux qui tâchent de se distinguer par des choses si peu dignes, qu'on s'y applique, donnent lieu de penser qu'ils cherchent à relever leur peu de merite par ces dehors éclatans. Quand on connaît la vraye gloire, & qu'on se sent capable de l'acquerir, on méprise ce luxe qui plaît tant au commun des hommes.

§. XXXVIII.

Avoir le moins qu'on peut d'Ennemis.

VOus ne croyez pas que de petits gens, que vous méprisez & que vous maltraitez, soient à craindre, Vous êtes, dites vous, si fort au dessus d'eux, que leurs traits ne pourroient point s'élever assez haut pour vous blesser ? Vous vous trompez : la haine & le desir de se vanger, sont des passions ingénieuses : elles trouveront pour se satisfaire des moyens, auxquels vous n'eussiez jamais pensé.

Les

na to, aby drugich zgasić, i wyrównać nawet wspaniałość Xiążąt, skutek iest pychy, i przesadzanie się, ducha gruntownego nie godne. Ci, którzy się chcą dystyngwować temi rzeczami niegodnemi, do których się przywięzuią, daią do myślenia, że chcą przez te okazałości zewnętrzne dobrze zasługi swoie podwyższyć. Kiedy kto poznaie prawdziwą chwałę i czuie się do iey pozyskania być sposobnym, gardzi tym zbytkiem, który się tak bardzo ludziom pospolitym podoba.

§. XXXVIII.
Jak naymniey mieć nieprzyiacioł.

NIe wierzysz temu, że się drobnych ludzi, któremi ty gardzisz, i krzywdę im czynisz, bać potrzeba. Powiadasz, że iesteś tak wysoko nad niemi położeny, że ich pociski nie dosięgną tak daleko, aby cię ranić miały. Mylisz się; nienawiść, i pragnienie zemsty, są passye bardzo dowcipne; znayduią do zadosyć uczynienia sobie sposob, iakiegobyś się nigdy nie spodziewał. Ludzie nay-

Les hommes de la condition la plus basses n'ayant rien à ménager, sont capables de tout entreprendre, & quelques faibles qu'ils soient, il y a toûjours du peril à les pousser à bout. Que s'il est quelquefois dangereux d'avoir pour ennemis ceux qui sont au-dessous de nous, que sera ce, si nous attirons la haine de nos égaux, qui sont beaucoup plus en état de nous nuire ; ou celle de nos Superieurs, qui peuvent nous ruïner entiérement. Il s'ensuit de là, qu'il ne faut choquer personne ; & que nous devons nous conduire avec tant de circonspection, & de sagesse, que s'il est possible, tout le monde soit content de nous.

§. XXXIX.

Ne se point décourager.

C'est le propre d'un petit génie, de perdre courage pour le moindre obstacle qu'il rencontre en son chemin. Un homme qui a du coeur & de l'esprit, ne s'étonne de rien, & trouve toûjours quelque ressource. Il se tient ferme contre les difficultés qui

naylichszey kondycyi, o nic nie dbaiąc, są gotowemi na wszystko się odważyć, i mimo ich słabości, zawsze rzecz iest niebezpieczna do tey zemsty ich przymuszać. A ieżeli iest niebespieczna, za nieprzyiacioł mieć tych, którzy są niżsi od nas, cóżby było dopiero, gdybyśmy ściągnąć mieli na nas nienawiść równych nam, którzy nam bardziey szkodzić mogą; albo wyższych od nas, którzy nas z gruntu zniszczyć mogą. Ztąd tedy idzie, że nikogo urażać nie potrzeba, i że się sprawować powinniśmy tak ostrożnie i mądrze, ażeby ieżeli to można, wszyscy z nas kontenci być mogli.

§. XXXIX.
Nie tracić serca.

WŁasna to iest małym umysłom tracić serce dla naymnieyszey przeszkody, która się na drodze przytrafia. Człowiek, który ma dobre serce i umysł, żadney się rzeczy nie lęka, i zawsze sposob iaki dla siebie znayduie. Mocno się stawia przeciwko trudnościom, które się podawaią, ani ich nie ma za przyczynę boiaźni, ale raczey

qui se presentent, & il les regarde moins comme un sujet de craindre, que comme une occasion de se signaler. C'est alors qu'agissant avec une nouvelle vigueur, & faisant des efforts extraordinaires, il surmonte le plus souvent tout ce qui s'oppose à ses desseins. Les grands hommes ne témoignent jamais plus de courage que quand tout paraît desesperé: parce que l'expérience leur a appris que peu de chose fait changer de face aux affaires; & que du moins la hardiesse & la généreuse résolution qu'ils font paraître, les peut tirer du danger en les faisant craindre de leurs ennemis. Cette fermeté dans les tems difficiles, & dans les mauvais suscés est trés avantageuse à ceux qui commandent. Elle est principalement nécessaire aux Souverains & aux Généraux d'Armée: car s'ils s'étonnent, & qu'ils témoignent de la crainte, tous ceux qui leur obeissent, perdent coeur, & se laissent vaincre sans resistance.

§. XL.

za okazyą, w którey się ma dystyngwować. Wtenczas bowiem z nową wszystko czyniąc żywością, i niezwyczaynych dobywszy sił, przewyża częstokroć to wszystko, co się zamysłom iego zastawia. Wielcy ludzie nigdy więcey odwagi nie zwykli pokazywać, iako kiedy się wszystko zdaie być bez nadziei, ponieważ doświadczenie ich nauczyło, że mała rzecz może wszystko odmienić, i że przynaymniey odwaga, i wspaniała rezolucya, którą pokazuią, może ich wyprowadzić z niebespieczeństwa, czyniąc ich nieprzyiaciołom strasznemi. Ta stałość w czasie trudnym, i w niedobrym rzeczy powodzeniu bardzo iest pożyteczna tym, którzy rządzą. Osobliwie potrzebna iest Hetmanom i Generałom w Woysku; ponieważ ieżeli się czemu dziwuią, i boiaźń po sobie pokazuią, wszyscy, którzy ich służą, tracą serce, i daią się zwyciężyć bez wszelkiego odporu.

§. XL.

De l'Orgueil.

POurquoi nous entêter de nôtre mérite, & nous préférer à tant d'autres qui valent peut être plus que nous ¿ Nos corps n'ont ils pas la même origine, & nos ames ne sont elles pas de même espece? Au regard des avantages que nous avons reçu de la nature, ou de la fortune, c'est une grande marque de nôtre faiblesse, s'ils nous rendent plus fiers; car ces biens sont peu de choses en eux mêmes; ils sont encore moins, étant comparés aux biens Célestes, auxquels la Foi nous fait aspirer: ils nous échapent souvent malgré les soins que nous prenons pour les retenir, & un esprit sain les méprise, parce qu'il ne trouve point dans leur possession le bonheur solide, qu'il cherche. Quand même nous pourrions les posseder sans degoût, & les conserver sans inquiétude; la vie est si courte, nous jouissons si peu de tems de tous ces avantages, qu'ils ne doivent point nous enorgueillir: Tôt ou tard la mort nous les ravit; elle

nous

§. XL.
O wynioſłości.

NA co o zasługach swoich tak wiele trzymać, i nad inszych się przenosić, ktorzy podobno więcey ważą, aniżeli my? Ciała nasze czy nie mnięż iednego początku, a dusze czy nie sąż iednegoż rodzaiu? Względem dobr, ktoreśmy albo od natury, albo fortuny, odebrali, byłoby wielkim znakiem naszey słabości, gdyby nas bardziey szeme miały uczynić: ponieważ te dobra małą rzeczą są same w sobie; i ieszcze czymsi mniey, kiedy ie przyrownywamy do Dobr Niebieskich, do ktorych nas wiara prowadzi; częstokroć z rąk się naszych wydzieraią mimo tey pilności, ktorą mamy, abyśmy ie przytrzymali, a Człowiek zdrowego rozumu gardzi niemi, ponieważ nie znayduie w ich mieniu szczęścia stałego, ktorego szuka. Chociażbyśmy ie mogli posiadać bez naszego uprzykrzenia i bez trwogi konserwować, życie nasze tak iest krotkie, i tak mało czasu mamy do zażywania tych dobr, że nas cale w pychę

wbiiać

nous dépoüille, pour ainsi parler, de ces habits éclatans, mais empruntés : & par là elle fait voir que tous les hommes considerés dans le fond de leur être, sont également miserables. J'avoüë que nous faisons quelquefois des actions, qui paraissent dignes de loüange : mais comme l'amour propre est presque toûjours les principe qui nous fait agir, nous avons plus de sujet de nous humilier du bien que nous croyons faire, que d'en tirer vanité. Les personnes dont la pieté est la plus pure & la plus sincere, qui seules aurpient, ce semble, quelque droit de s'estimer plus que les autres, sont celles qui ont plus d'éloignement pour l'orgueil; persuadés non seulement qu'il est l'ennémi capital de toutes les vertus, & qu'il en empoisonne la source, mais qu'il est toûjours mal fondé. Enfin, ce vice est injuste, parce qu'il fait que l'on s'attribuë la gloire qui n'appartient proprement qu'à Dieu. Il est odieux, parce qu'il nous porte à mépriser tout le monde, & pour tout dire en peu de paroles, il est directement opposé à la

vraye

wbiiać nie powinny. Prędzey, albo nieruchley śmierć ie nam wydrze i ogołoci, tak mówiąc, z tych świetnych ubiorów, ale pożyczanych; przez co daie się poznać, że wszyscy ludzie z gruntu swego iestestwa, równie są mizernemi. Przyznaię ia, że częstokroć niektóre sprawy nasze zdaią się być chwały godne; ale iako miłość własna prawie zawsze początkiem iest do czynienia pobudzaiącym, tak z tego dobra, które według mniemania naszego czyniemy, bardziey przyczynę do pokory, aniżeli prożności iakiey mamy. Osoby, których czysta i szczera iest pobożność, i które same mogłyby mieć iakie prawo szanowania siebie bardziey nad innych, naybardziey się pychy strzegą, pewne będąc, że ona nietylko głowną nieprzyiaciołką iest wszystkich cnot, których żrzodła iadem zaraża, ale też, że nigdy dobrego nie ma gruntu. Naostatek ten nałog iest niesprawiedliwy, ponieważ przezeń przywłaszczamy sobie chwałę, która samemu tylko Bogu należy. Jest nienawistna, ponieważ pobudza nas do gardzenia wszystkiemi ludźmi; i krótko mówiąc, wprost sprzeciwia

się

vraye humilité, qui est la vertu des Saints, & qui nous fait aimer de Dieu & des hommes.

§. XLI.
Regler sa dépense.

IL est absolument nécessaire de proportionner sa dépense à son revenu, si l'on veut se maintenir avec honneur dans le monde. Quelle estime a-t on pour des gens qui dissipent leurs bien, & qui sont toûjours assiegés par leurs créanciers; Celuy là se trompe, qui veut passer pour liberal, & qui pretend s'avancer à la Cour par une dépense excessive. Le Prince & ses Ministres jugent aisement qu'un homme qui ne sçait pas ménager son bien, ni régler ses affaires doméstiques, n'est gueres capable de ménager les interets de l'Etat, de commander des Armées ou d'établir le bon ordre dans des Provinces. De la vient, que ceux qui dépensent beaucoup au delà de leur revenu, pour satisfaire quelque passion dominante, comme la chasse, le luxe, la débauche, le jeu, n'obtiennent point d'emploi considerable; ainsi

się prawdziwey pokorze, która iest cnotą Swiętych, i która nas miłemi czyni i Bogu, i ludziom.

§. XLI.

O pomiarkowaniu wydatków.

TRzeba koniecznie miarkować wydatek według swoich dochodów, ieżeli chcemy na świecie żyć z honorem. Coż za poszanowanie maią ludzie, którzy rozpraszaią dobra swoie i od swoich Kredytorów pokoiu nie maią? Myli się ten, który chce być mianym za szczodrobliwego, i spodziewa się podwyższenia u Dworu przez wydatki zbyteczne. Pan i iego Ministrowie, łatwo sądzą, że człowiek, który nie umie szanować dobra swoiego, ani rządzić sprawami domowemi, iest cale niesposobnym do traktowania interessów Królestwa, do rządzenia Woysk, albo też do stanowienia dobrego w Prowincyach porządku. Ztąd pochodzi, że ci, którzy nad to wiele expensuią nad miarę swoich dochodów dla zadosyć uczynienia passyi w sobie panuiącey, iako to: myślistwa, zbytku, nierządu, gry, nie dostępuią znacznego Urzędu; i tak te talen-

si les talens qu'ils peuvent avoir, leur sont inutiles, parce qu'ils n'ont pas occasion de les employer. L'avarice est odieuse sans doute: il n'est point de vice, qui marque plus de bassesse d'ame que celui là: mais si la prodigalité est moins à blamer dans son principe, elle est plus à craindre dans ses effets. Il y a pourtant des rencontres où la profusion n'a rien que de louable: Comme lors qu'il s'agit de l'interêt de la Réligion, du bien public, ou du service d'un ami. Si l'on excepte de pareilles conjunctures, il faut user d'une sage œconomie, & rétrancher toute dépense superfluë: c'est le vrai moyen d'être toûjours en état d'avoir les choses nécessaires, de vivre honorablement dans sa condition, & de se soutenir de soi-même.

§. XLII.

Sçavoir choisir son monde.

LA plûpart des hommes sont pleins d'eux mêmes, entêtés de leur noblesse, de leur grandeur, de leur science, de leur esprit, & de leurs autres

talenta, które mogą mieć, są im niepożyteczne, ponieważ nie maią okazyi, do ich zażycia. Łakomstwo bez wątpienia iest obrzydliwe, niemasz niecnoty, któraby bardziey podłość duszy wyrażała. Lecz ieżeli rozrzutność mniey iest naganna w swoim początku, bardziey się iey dla złych skutków obawiać potrzeba. Tym czasem trafiaią się takowe przypadki, w których rozrzutność staie się wielce chwalebna: Jakoto kiedy idzie o interess Religii, o dobro publiczne, albo o przysługę dla przyiaciela. Wyiąwszy podobne okoliczności, trzeba się trzymać dobrey ekonomii, i odcinać wszelki wydatek zbyteczny; gdyż to iest iedyny sposob, aby mieć zawsze, co potrzeba, aby z honorem w stanie swoim żyć, i przez się samego, siebie utrzymać.

§. XLII.
Wiedzieć, z iakiemi ludźmi przestawać.

LUdzie po większey części są zatopieni w samych sobie, wiele rozumieiący o swoim Szlachectwie, o swoiey

tres qualités acquises, & naturelles. Ils sont aussi d'ordinaire bisarres, emportés, opiniâtres, fourbes, médisans, interessés, envieux, &c. J'avoue que ces défauts se trouvent rarement ensemble : mais peu de personnes sont exemptes de tous. En un mot, le vice est si commun, & la vertu est si rare, que l'homme le plus sociable est obligé de se communiquer à peu de gens. Cependant comme on ne sçauroit vivre seul & sans nul commerce, à moins que de renoncer tout à fait au monde, il faut choisir un petit nombre de personnes de mérite, & former avec elles une societé, où regnent la pieté, la confiance mutuelle, la sincerité, la politesse, & même, s'il se peut, l'érudition. Il est mal aisé, d'exprimer combien cette societé est douce & commode. On s'y délasse de la fatigue des grandes affaires; on s'y console de ses disgraces; on y oublie ses déplaisirs; on y apprend mille bonnes choses: enfin, on y passe le tems agreablement, & utilement.

§. XLIII.

iey godności, naukach, rozumie, i o innych przymiotach nabytych, i przyrodzonych. Są też pospolicie dziwni, gniewliwi, uparci, wykrętni, złorzeczliwi, chciwi, zazdrośni. Przyznaię, że te niedoskonałości rzadko się razem znayduią: ale mało iest osob, którehy od wszystkich były wolne. Słowem, tak iest niecnota zagęszczona, a cnota tak rzadka, że człowiek, gdyby naybardziey do towarzystwa urodzony, nie powinien się zwierzać wielu ludziom. Tym czasem, iako nie podobna samemu żyć, i bez wszelkiego towarzystwa, chyba żeby kto chciał świata się wyprzysiądz, tak trzeba obrać sobie nie wiele ludzi godnych, i z niemi zakładać towarzystwo, w którychby panowała pobożność, wzaiemna wiara, szczerość, obyczayność, i także, ieżeli być może, umiejętność. Nie iest rzecz łatwa wyrazić, iako takowe towarzystwo miłe iest, i wygodne. Przez nię odpoczywamy sobie po fatygach wielkich dzieł, w nim znayduiemy pociechę po nieszczęściu, zapominamy o smutkach, nauczamy się tysiąc dobrych rzeczy, i naostatek w takowey kompanii mile nam czas schodzi, i pożytecznie.

§. XLIII.

De la raillerie piquante, & de la médisance.

C'est un cruel divertissement que celui qu'on prend à la raillerie piquante. Quel fond de malignité ne faut-il point avoir pour se plaire à dechirer par cette sorte de raillerie le coeur de ceux, que l'on attaque, & pour s'applaudir de les avoir poussé à bout. Aussi, la Religion, l'honnêteté, & la prudence nous obligent de bannir de nos entretiens ces discours empoisonnés, qui non seulement sont mauvais en eux-mêmes, mais qui peuvent avoir des suites si dangereuses. Que la médisance n'ait aussi aucune part dans nos conversations. C'est une perfidie de parler mal de nos amis; c'est une pure malice de blamer ceux, qui nous sont indifferens; & c'est une lâcheté de médire de nos ennemis. Outre que les personnes qui jugent bien des choses, n'ajoûtent point foi aux paroles d'un esprit satyrique: ceux à qu'il

s'en

§ XLIII.
O żartach uſzczypliwych, i o złorzeczeniu.

OKrutna to iest rozrywka, którą kto sobie zakłada na żarcie uszczypliwym. Co za złość musi być w tym, który ma upodobanie przez takowe żarty rozdzierać serce tych, których napastuie, i cieszyć się, że im aż do żywego dogryzł. Jakoż i wiara, i poczciwość, i rostropność obowiązuią nas, abyśmy oddalali od naszego spółkowania takowe mowy iadowite, które nie tylko są złe same w sobie, ale z których także wiele rzeczy niebeśpiecznych może następić. Niechay i złorzeczenie nie ma żadnego mieysca w naszych konwersacyach, zdradziecka rzecz iest o przyiaciołach źle mówić; szczera złość, ganić tych, którzy nam są oboiętnemi, podłość złorzeczyć nieprzyiaciołom. Nie tylko, że rozumni ludzie, którzy o rzeczach dobrze sądzą, nie zwykli dawać wiary słowom ducha złośliwego; ale i tym, których uraża, drogo przypłacić musi żarty swoie, których nie zażył, tylko

s'en prend, lui font payer bien cher les bons mots, qu'il n'a dit, que pour réjoüir une compagnie. Un médisant divertit quelquefois, mais on le craint, chacun le regarde comme son ennemi particulier; parce qu'on sçait bien que la médisance n'épargne personne, & que la vertu la plus pure n'est pas à couvert de ses traits. La réputation coûte tant à acquerir, que c'est une grande injustice de vouloir détruire, sous quelque prétexte que ce soit, un si long & si penible ouvrage.

§. XLIV.
De la Sincerité.

CEtte vertu est si essentielle aux Personnes de qualité, & elle est si peu connuê dans le tems, où nous sommes, qu'il ne sera pas inutile d'en donner ici quelque idée; car je ne pense pas, qu'à moins d'avoir l'esprit gâté par les fausses maximes du siécle, on puisse la connaître sans l'aimer. Disons donc, qu'un homme sincére ne se sert jamais de déguise-

ment,

na rozweselenie kompanii. Podczas obmowca zabawia kompanią, iednakże każdy się go boi, każdy się nań zapażdy się go boi, każdy się nań zapatruie, iako na partykularnego swego nieprzyiaciela; ponieważ wie to każdy dobrze, że złośliwy ięzyk nikomu nie przepuszcza, i że cnota naydoskonalsza nie iest bespieczna przed iego strzałami. Jako wiele kosztuie nabywanie dobrey sławy, tak iest w tym wielka niesprawiedliwość, chcieć zepsuć pod iakimkolwiek bądź pretextem, tak długą i ciężką pracę.

§. XLIV.
O szczerości.

TA cnota tak iest istotna ludziom Szlachetnym, a oraz tak mało znana w czasie, w którym żyiemy, że nie od rzeczy będzie dać tu iey nieiakie wyobrażenie, ponieważ nie rozumiem, aby kto, (chybaby miał duszę fałszywemi świata maxymami zepsutą) mógł ią poznać, a w niey się nie zakochać. Mówmy więc, że człowiek szczery nie zażywa nigdy zmyśloney postaci, ani frantostwa, dla doyścia

ment, ni de fourberie pour aller à ses fins: toûjours veritable dans ses paroles, il ne peut souffrir les termes ambigus & équivoques, dont on use dans le monde pour surprendre ceux, qui agissent avec franchise. Jamais il ne promet plus qu'il ne veut tenir, & il garde religieusement sa parole quand une fois il l'a donnée. S'il réconnait qu'on attend de lui plus qu'il ne peut accorder, il explique ses intentions, pour ne pas entretenir les gens dans une vaine espérance. Toutes les vérités qu'il sçait, il ne les dit point, & tout ce qu'il pense, il ne le découvre point; par la raison, que bien souvent la charité & la prudence le defendent. Mais quand elles lui permettent de parler, il declare nettement sa pensée, & ses amis apprennent de lui, sur ce qui les regarde, la vérité qu'on leur cache par tout ailleurs: sa vertu brille avec d'autant plus d'éclat, qu'il travaille moins à la faire connaître: & comme il est ennemi de toute affectation, ses maniéres plaisent infiniment parce qu'elles sont simples & naturelles.

Ce

końca swoiego; prawdziwy zawsze w mowie swoiey, nie może znieść żadnego słowa obostronnego i dwoistego, iakie są na świecie we zwyczaiu dla oszukania tych, którzy otwartym sercem rzeczy czynią. Nigdy więcey nie obiecuie nad to, co chce wykonać, i trzyma się świątobliwie słowa raz danego. Jeżeli pomiarkuie, że od niego więcey kto żąda, aniżeli mu może obiecać, explikuie intencyą swoię, aby człowieka daremną nie karmił nadzieią. Nie mówi on wszystkiego tego, co umie, ani się nie otwiera z tym wszystkim, o czym myśli; dla tey przyczyny, że częstokroć miłość, i rostropność tego mu bronią. Lecz kiedy mu też same przyczyny mówić pozwalaią, wyraża gładko i szczerze swoię myśl, i iego przyiaciele uczą się od niego, względem tego, co się ich tycze, prawdy, która im gdzie indziey wszędzie ukryta bywa. Cnota iego tym bardziey iaśnieie, im się mniey stara, aby ią dał poznać; i iako iest nieprzyiacielem wszelkiey affektacyi, tak maniery iego nieskończenie się podobaią, gdyż są proste, i naturalne. Nie żeby się miał dać oszukać, gdyż ostro-

Ce n'est pas qu'il se laisse tromper, il prend de justes mesures pour éviter les piéges qu'on lui tend ; mais c'est toûjours avec les égards nécessaires, & sans temoigner aucun soupçon. Sa candeur admirable, accompagnée de beaucoup de sagesse, lui gagne tous les coeurs, & chacun tâche de lier commerce avec un homme de ce caractere. Une telle sincerité est rare sans doute, & particulièrement à la Cour. J'ai pourtant connu des personnes qui possedoient cette belle qualité : aussi étoit-il impossible de les connaître sans avoir pour elles, je ne dirai pas seulement de l'estime, mais même une espece de vénération. Au reste, la dissimulation, qui tient plus de l'artifice & de la ruse, que de la prudence & de la vraye politique, est aussi préjudiciable à un homme qui prétend établir sa reputation, & s'avancer dans le monde, que la sincerité, telle qu'on vient de la representer, lui est avantageuse.

żrym należycie iest, aby się ustrzegł zdrad, które mu zastawiaią; ale to czyni zawsze z potrzebnym na wszystko względem, i bez pokazenia żadnego w sobie o tym porozumienia. Jego szczerość przedziwna złączona z wielkim rozumem zniewala mu wszystkie serca, i każdy stara się, aby wszedł w społeczność z człowiekiem takiego charakteru. Takowa szczerość bez wątpienia rzadka iest, osobliwie u Dworu. Tym czasem znałem ia takie osoby, które posiadały ten piękny przymiot, i dla tegoć byłaby rzecz niepodobna, znaiąc ie, nie mieć ku nim, nie mówię, tylko szacunku, ale też i poszanowania. Naostatek dyssymulacya, która więcey w sobie ma sztuk, i chytrości, aniżeli rostropności, i prawdziwey polityki, iest tak szkodliwa człowiekowi, który chce ziednać sobie sławę, i wywyższonym być u świata, iako szczerość taka, iaką dopiero pokazaliśmy, iemuż iest pożyteczna.

§. XLV.
Des Réconciliations.

CEux qui refusent opiniâtrement de se réconcilier avec leurs ennemis, témoignent n'avoir guerres de Réligions, & font bien connaître que leur naturel approche de celui des bêtes feroces, dont l'aveugle fureur n'est satisfaire, qu'après qu'elles ont mis en piéces l'animal, qui en étoit l'objet. La haine entre rarement dans un bon coeur, & s'il arrive qu'elle y entre, elle n'en ôte point certaines dispositions heureuses, qui le font aisément consentir à un accomodement raisonnable. J'avouë pourtant que ce n'est pas sans peine, que nous pardonnons à ceux, qui ont voulu nous ôter la vie, ou l'honneur. Mais après tout, plus il est difficile de vaincre nôtre ressentiment, plus cette victoire est glorieuse & marque de grandeur d'ame. Les hommes du commun ne sont pas capables d'un si noble éffort. On voit à la vérité des personnes qui ont assez d'empire sur leurs passions, pour oublier

§. XLV.

O ugodach.

Ci, którzy się uporczywie niechcą pogodzić z swoiemi nieprzyiaciołami, pokazuią, iakoby w sobie żadney wiary nie mieli, i daią dobrze poznać, że ich natura zbliża się do natury dzikich bestyi, których ślepa zaiadliwość nie bywa uspokoiona, chyba po rozdarciu na kawałki zwierzęcia, które iey gniewu było celem. Nienawiść rzadko wchodzi do serca dobrego, a ieżeli się przytrafi, że się do niego wciśnie, nie odeymuie mu pewnych szczęśliwych dyspozycyi, które go łatwo nakłaniaią do zezwolenia na rozumną ugodę. Przyznaię iednak, że się to nie dzieie bez ciężkości, kiedy przepuszczamy tym, którzy nam chcieli wziąć albo życie, albo honor. Ale też im cięższa rzecz iest zwyciężyć swoy gniew, tym chwalebnieysze iest zwycięztwo, i znaczy wielkość Duszy. Ludzie pospolicie nie są sposobni do dzieła tak szlachetnego. Widziemyć wprawdzie osoby, które maią dość władzy nad swemi passyami, ażeby zapomnia-

les injures qu'on leur a faites, & pour se réconcilier sincérement. Mais il y en a d'autres qui ne se réconcilient qu'en apparence, & par politique : ils craignent de passer pour impies s'ils ne le font pas, ou ils n'osent refuser leurs amis qui les pressent de s'accomoder. Cependant ils conservent au fond du coeur autant de haine qu'auparavant, & le même desir de se vanger. Pour ne pas avoir affaire à de telles gens, le meilleur moyen seroit de n'offenser personne : si cependant le mal est fait, & que d'ailleurs nous ayons des preuves, que ceux, que nous avons outragés, ne se soient pas sincérement réconciliés avec nous, agissons à leur égard d'une maniere extrémement honnête, tâchons même de leur rendre service, pour les engager à ne nous plus hair : mais defions-nous d'eux, sans néanmoins leur témoigner aucune défiance, & considerons-les, comme des ennemis, qui ne laisseront pas échaper l'occasion de nous nuire, s'ils peuvent quelque jour la trouver. Pour nous, agissons avec plus de sinceri-

pomniały krzywd, które im były poczynione, i szczerze się pogodziły. Ale są też drudzy, którzy się nie iednaią, tylko powierzchownie, i przez politykę: boią się, aby ich nie miano za niezbożnych, gdyby tego nie uczynili; lub też nie śmieią odmówić swoim przyiaciołom, którzy ich do ugody przynaglaią. Tym czasem w sercu swoim, tyle, co i pierwey nienawiści zachowuią, i tęż samę chciwość zemszczenia się. Abyśmy nie mieli do czynienia nic z takiemi ludźmi, naylepszy byłby sposób nikogo nie obrazić: ieżeli zaś źle się iuż stało, a zkądinąd mamy dowod, że ci, którycheśmy znieważyli, nie szczerze się z nami pogodzili, postępuymy sobie względem ich, sposobem iak naybardziey uczciwym; starayrny się oraz oddać im zasługę, dla zniesienia oraz niechęci ich, aby nas więcey nie nienawidzili: ale niedowierzaymy im, niepokazuiąc iednak żadnego przed niemi znaku, i zapatruymy się na nich, iako na nieprzyiacioły, którzy nie puszczą mimo siebie okazyi, ieżeli ią kiedy znaleść będą mogli, aby nam zaszkodzili. Co do nas, sprawuymy się szczerzey,

zgodź-

sé; accomodons nous de bonne foi, & de bonne grace, sans chicaner sur les formalités. Les petits esprits sont insuportables sur ce chapitre, on a toutes les peines du monde à terminer un differend avec eux; car ils ne sont jamais contens, qu'ils n'ayent réglé avec la derniére éxactitude, le lieu, le tems, les paroles qu'il faut dire, & jusqu'aux moindres démarches, que chacun des parties doit faire en ces ocasions. Mais les personnes de mérite qui sçavent en quoi consiste le véritable honneur, ne tombent point dans ce défaut, & en usent d'une maniére plus nobles, & plus généreuse.

§ XLVI.

N'être point changeant.

QUand une fois nous avons commencé une affaire, poussons la jusqu'au bout, sans nous laisser ebloüir par l'éclat de quelque chose de brillant, qu'on étale à nos yeux pour nous surprendre. Un concurrent habile qui nous voit sur le point d'obtenir

zgodźmy się bez obłudy, i przyiemnie, nie kłócąc się o lada fraszki. Ludzie małego ducha w tym punkcie są nieznośnemi: z niemi naywiększe, które mogą być trudności, zachodzą względem zakończenia sprawy iakiey: ponieważ nie są nigdy kontenci, pókiby nie rozporządzili z ostatnią usilnością wszystkiego, co należy do czasu, do mieysca, do słów, które mówić trzeba, i do naymnieyszych postępków, które każda strona w tych przypadkach czynić powinna. Lecz osoby godne, które wiedzą, na czym prawdziwy zawisł honor, nie wpadaią nigdy w ten defekt, i postępuią sobie w podobney okazyi sposobem szlachetnieyszym i wspanialszym.

§. XLVI.

Nie być odmiennym.

Kiedyśmy raz zaczęli sprawę iaką, prowadźmyż ią aż do końca, nie daiąc się oślepić blaskiem rzeczy iakiey lśnącey się, którą nam wystawuią przed oczyma naszemi, aby nas zdradzono. Biegły konkurent, który nas widzi niedalekiemi od dostąpienia godności, któ-

rąby

tenir une place qu'il voudroit lui même occuper, tâche de nous en faire abandonner la poursuite, soit en nous faisant donner de faux avis pour nous en dégouter, soit en nous faisant proposer par quelqu'un, qui se dit nôtre ami, de traiter d'une Charge plus considerable. Ne donnons point dans le piége & préferons toujours un avantage assuré, quoique médiocre, à un poste éclatant, mais incertain. Gardons nous bien aussi d'imiter certaines gens, qui par leur légèreté mettent eux mêmes obstacle à leur bonheur & à leur fortune. Inconstans dans leurs projets, ils n'ont pas plutôt embrassé un parti, ou une profession, qu'ils songent à en prendre une autre. On ne réüssit point dans le monde par une conduite si bizarre; & aprés tous ces divers changémens, on ne se trouve ni plus satisfait, ni plus avancé que le premier jour. Il faut enfin se fixer; & lors qu'on a pris un genre de vie, on doit, s'y tenir, & travailler à s'y rendre parfait & heureux. Ce n'est pas que si l'on a d'abord mal choisi, on ne puisse changer

rąby sam chciał posiadać, stara się, aby nas od dobieżenia odwrócić mógł, bądź to przez fałszywe rady, które nam daie, aby ią nam obrzydził, bądź innym sposobem, przekładaiąc nam przez takiego, który się czyni naszym przyiacielem, abyśmy się starali o wyższy iaki Urząd. Nie daymy się oszukiwać, i przekładaymy zawsze dobro pewne, chociaż spomierne, nad stan iaśnieyszy, ale nie pewny. Strzeżmy się oraz dobrze, abyśmy nie naśladowali pewnych ludzi, którzy przez swoię lekkość sami szczęściu, i fortunie swoiey tamę kładą. Niestateczni w swoich proiektach, ledwie co się chwycili stanu iakiego, lub Professyi, zaraz myślą, aby się do czego inszego rzucili. Nie powodzi się na świecie za postępkiem tak niestatecznym, i po tych wszystkich różnych odmianach nie znayduiemy się ani więcey ukontentowanemi, ani bardziey podwyższonemi, anieżeli pierwszego dnia byliśmy. Trzeba się naostatek do iedney rzeczy przywiązać, i obiąwszy raz sposob życia iakiego, trzeba w nim trwać i pracować, aby się w nim uczynić doskonałym

i szczę-

ger d'état, ou d'emploi, mais un homme prudent ne fait jamais cette démarche sans considerer toutes les suites qu'elle peut avoir; & sans être bien sûr, non seulement qu'il n'y a rien à perdre au change, mais qu'il y a même quelque chose à gagner.

§. XLVII.

Caractere d'un Homme lâche & timide.

UN homme sans coeur, qui cache adroitement sa haine, est plus à craindre que deux ennemis déclarés. Comme il n'ose jamais attaquer personne à découvert, il a recours à la trahison & à l'artifice, ce qui rend les coups qu'il porte, très dangereux, parce qu'on ne s'y attend pas, & qu'on ne sçait d'où ils viennent. La crainte qui lui fait voir du peril où il n'y en a point, lui persuade en même tems qu'il faut le prévenir, & l'engage à prendre de ridicules précautions contre des maux imaginaires. Sa timidité qui vient de la faiblesse de son esprit, le rend soupçonneux, & le

i szczęśliwym. Nie przeto nie można iuż odmienić stanu albo urzędu, ieźli się zrazu w obieraniu iego pobłądziło; Ale człowiek rostropny nie czyni nigdy tego kroku wprzód, aż dobrze zważy, co po nim może nastąpić, i aż dobrze upewniony będzie, że nietylko przy tey odmianie nic nie straci, ale że się też zysku iakiego może spodziewać.

§. XLVII.
Własność Człowieka nikczemnego i boiaźliwego.

CZłowiek bez serca, który sztucznie ukrywa swoię nienawiść, strasznieyszy iest, aniżeli dway oczywiści nieprzyiaciele. Jako nieśmie nikogo nigdy iawnie napastować, udaie się do zdrady i sztuk, z czego pociski iego stają się bardzo niebeśpieczne, poniewaź wiedzieć nie można, zkąd, i od kogo pochodzą. Boiaźń, dla którey rozumie być niebeśpieczeństwo, gdzie niemasz żadnego niebeśpieczeństwa, radzi mu natychmiast, że go trzeba uprzedzić, i obowięzuie go do brania przed się śmiesznych ostrożności przeciwko

zle-

fait vivre dans une perpetuelle défiance; de sorte, qu'il regarde la plupart des gens comme ses ennemis, quoique le plus souvent on ne pense pas à lui. Il n'a gueres d'amis, ou plutôt il n'en a point du tout; car apprehendant toûjours d'être trompé, il ne s'attache à personne, & n'aime point à rendre service pour peu qu'il y ait à risquer. On le trouve si difficile dans les affaires, qu'il seroit impossible d'en conclure aucune avec lui, si l'on ne lui donnoit toute sorte de suretés, lesquelles il prend toûjours d'une maniére dure & choquante. Ce sont là quelques uns des mauvais éffets que produisent la lâcheté & la timidité. D'où il est aisé de comprendre combien il est important d'éviter le commerce des personnes, qui étant nées avec ces défauts, ont négligé de s'en corriger par le secours de la raison, & par les principes de la vertu.

---

§. XLVIII.

złemu imaginowanemu. Jego boiaźliwość, która z słabości ducha iego pochodzi, sprawuie w nim podeyrzenie, dla którego w ustawicznym żyie niedowierzaniu, tak dalece, że większą część ludzi ma za swoich niepzyiacioł, chociaż częstokroć o nim nikt nie myśli. Nie ma cale przyiacioł, albo raczey, nie ma i iednego, ponieważ, obawiaiąc się zawsze, aby nie był oszukanym, nie przywięzuie się do nikogo, i nie lubi nikomu usłużyć, ieżeli mu się cokolwiek niebeśpieczeństwa pokazuie. Znayduie się tak trudnym w sprawach, że była by rzecz niepodobna z nim, którą zakończyć, nie uczyniwszy mu wszelakiego beśpieczeństwa, które on iednak zawsze sposobem przykrym, i nie miłym przyimuie. Te to są niektóre złe skutki, które sprawuie słabość, i boiaźliwość. Zkąd łatwa iest rzecz poznać, iako iest rzecz pożyteczna strzedz się obcowania z osobami, które urodziwszy się z temi wadami, zaniedbały poprawić ich przez pomoc rozumu i cnoty.

§. XLVIII.

§. XLVIII.

De la Réconnaissance.

LE plus mal honnête homme ne peut s'empêcher d'avoir de l'estime pour les honnêtes gens, & d'admirer en eux ce, qu'il ne pratique pas de lui même. De là vient, que les personnes réconnaissantes sont estimées de tout le monde, sans en excepter les ingrats. Aussi la grâtitude est-elle un devoir naturel, & par consequent indispensable. Un bon coeur sent bien la force de cette loi de la nature, & si quelqu'un est véritablement sensible aux bienfaits, c'est toûjours une ame noble & généreuse. N'épargnez donc rien pour réconnaître les bons offices qu'on vous a rendus; & si l'occasion, ou le pouvoir de le faire, vous manquent, du moins témoignez sincérement, que vous en avez la volonté. Quand la grâtitude ne seroit pas un devoir, elle est toûjours avantageuse; car elle attire infailliblement de nouvelles graces à celui qui a sçû réconnaître les premiéres, qu'il a reçûës. Il est vrai qu'on trouve des gens,

§ XLVIII.

O wdzięczności.

NAynieuczciwszy człowiek nie może nie szanować ludzi uczciwych, ani się nie dziwować w nich temu, czego on sam z siebie nie czyni. Ztąd pochodzi, że osoby wdzięczne są w poważaniu u wszystkich, nie wyłączaiąc nawet i niewdzięcznych. Jakoż też wdzięczność iest powinnością naturalną, a zatym nieuchronną. Serce dobre czuie bardzo dobrze moc tego prawa natury, i ieżeli kto prawdziwie czuyny iest ku dobrodzieystwom, to ten zapewne, który w sobie ma duszę szlachetną i wspaniałą. Nie zaniedbywayże tedy niczego dla zawdzięczenia dobrych uczynności, które ci wyrządzono, a ieżeli ci albo na okazyi, albo na mocy czynienia tego zbywa, przynaymniey z tym się szczerze oświadczay, że do tego w sobie masz gorącą wolę. Chociażby wdzięczność nie była powinnością, zawsze iest pożyteczna, ponieważ ściąga nieomylnie nowe łaski na tego, który umiał wdzięcznie się obchodzić z pierwszemi, które odebrał. Prawda

iest,

gens, qui pour avoir fait plaisir à une personne en des choses peu considerables, venlent éxiger d'elle les plus grands services. Quoique cela ne soit pas juste, la générosité vous doit engager en de pareils rencontres à faire tout ce que demandent de vous ceux, qui vous ont obligé les premiers: fondé sur cette belle maxime qu'en fait de réconnaissance on ne sçauroit aller trop loin. Si c'est vous, qui avez obligé les autres, ne les en faites jamais souvenir, & ne croyez pas qu'ils vous doivent tout. S'il se peut, n'éxigez même rien de ceux qui vous ont d'obligation. Que si le mauvais état de vos affaires vous force à leur demander quelque grace, faites le avec tant de modestie & de réteneuë, qu'il semble que vous ayez oublié les bons offices que vous leur avez rendus. Je ne dirai rien ici contre l'ingratitude, chacun sçait qu'elle est aussi odieuse, que la réconnaissance est aimable, & que les ingrats ont toûjours passé pour des gens sans honneur.

iest, że się znayduią tacy ludzie, którzy, uczyniwszy osobie iakiey łaskę w rzeczach mniey uwagi godnych, chcą po niey wyciągać iak naywiększych usług. Chociaż to iest niesprawiedliwa, atoli wielkość serca powinna cię obowięzywać w podobnych trefunkach do czynienia wszystkiego tego, czego po tobie żądaią ci, którzy cię pierwey zobligowali sobie, zasadzaiąc się na tey piękney prawdzie, że w oświadczaniu wdzięczności nie można nadto wiele czynić. Jeżeli ty sam iesteś, któryś pierwey drugich zobligował, nie przypominay im tego nigdy, i nie rozumiey, iż tobie są wszystko winni. Jeżeli może być, nie żąday nawet niczego od tych, którzy ci są obowiązanemi. Jeżeli zaś zły stan rzeczy twoich przymusza cię do szukania u nich iakiey łaski, czyń to z taką skromnością, i pomiarkowaniem, abyś dał po sobie znać, żeś zapomniał o tych uczynnościach, któreś im wyświadczył. Nie będę tu nic mówił przeciwko niewdzięczności, wie każdy, iż iest tak godna nienawiści, iako wdzięczność godna iest miłości, i że niewdzięcznicy byli zawsze poczytani za ludzi bez honoru.

§. XLIX.

Eviter les contestations.

LE motif de toutes les disputes doit être la connaissance de la verité, soit qu'on la cherche elle même, ou qu'après l'avoir trouvée, on veuille la faire connaitre aux autres. Or une verité contestée est, ou indifférente en elle-même, ou contraire aux inclinations de ceux, avec qui l'on s'entretient, ou opposée à leurs préjugés. Si cette verité est indifférente, pourquoi tant disputer? A quoi bon s'échauffer inutilement pour la faire entrer dans leur esprit? N'est-il pas plus à propos d'avoir pour eux une complaisance raisonnable, que de leur deplaire par une resistance, qui ne pourroit rien produire d'avantageux? Si la verité, dont on souhaite qu'il soient persuadés, est contraire à leurs inclinations, il faut tâcher de la leur faire trouver aimable: & pour y réüssir, la douceur & l'honnêteté sont necessaires; les contestations & la chaleur de la dispute gâteroient tout: car le coeur veut être gagné & non

pas

§. XLIX.

O chronieniu się sprzeczek.

PRzyczyną wszystkich dysput powinno być poznanie prawdy, bądź to w szukaniu iey samey, bądź, że chcemy, abyśmy ią znalazłszy, dali drugim poznać. Prawda zaś, o którą iest sprzeczka, albo iest sama w sobie oboiętna, albo przeciwna skłonnościom tych, z któremi rozmawiamy, albo walcząca z ich mylnym rozsądkiem. Jeżeli ta prawda iest oboiętna, na co się zda tak wiele sprzeczać się, co potym niepotrzebnie się pocić, chcąc ią koniecznie im wyperswadować? czyli nie przyzwoitsza mieć ku nim rozumne przypodobanie, aniżeli przez upor, który nic pożytecznego nie przynosi, im się nie podobać? Jeżeli prawda, o którey życzemy sobie, aby byli wyperswadowani, przeciwna iest ich skłonnościom, trzeba się starać, aby im ią miłą uczynić: i żeby się to powiodło. łagodności, i uczciwości w tym potrzeba; sprzeczki, i żwawość mowy wszystkoby popsuły: ponieważ serce chce być dobrym sposobem zniewolone a nie przy-

pas forcé. C'est une place où l'on n'entre jamais par la brêche. Enfin, si la vérité qui est en question, est opposée à leurs prejugés, le moyen de les tirer d'erreur, n'est pas de rejetter leur opinion avec mépris, & de les tourner eux mêmes en ridicules, ni de parler haut, & d'un air decisif: tout cela revolte les esprits, & les empêche de se rendre à la raison. L'on doit plutôt attaquer ces préjugés adroitement, faire voir par des raisons solides combien ils sont mal fondés, & ensuite établir sans pássion & avec modestie la verité du sentiment contraire; C'est ainsi qu'en usent ceùx, qui sçavent vivre, & c'est de cette maniere, que les disputes d'erudition sont utiles & agreables. Si l'on trouve des gens opiniâtres, qui se fachent & qui s'emportent, il est inutile de contester avec eux: cela ne sert qu'à les aigrir d'avantage. On doit alors se contenter de connaître la verité, & plaindre ceux, qui ferment les yeux à la lumiere.

S. L.

muszone. Jest to twierdza, do którey przez szturmy wchodzić nigdy nie podobna: Naostatek, ieżeli prawda, o którey rzecz iest, przeciwna iest ich mylnemu rozumieniu, sposob wyprowadzenia ich z błędu, nie zawisł na odrzuceniu z pogardą ich mniemania, i żeby ich samych na śmiech podać, ani na tym, żeby głośno mówić, i tonem decyduiącym: wszystko to umysły obrusza, i przeszkadza im do poddania się rozumowi. Trzeba raczey sztucznie na te fałszywe zdania uderzyć, pokazać gruntownemi racyami iako nie maią dobrego fundamentu, a potym stanowić bez passyi, i z skromnością prawdę zdania przeciwnego. Tym sposobem postępuią sobie, którzy żyć umieią, i od tego sposobu zawisło, że dysputy uczone bywaią miłe, i pożyteczne. Jeżeli się znayduią ludzie uporni, którzy się gniewaią, i rzucaią, rzecz iest daremna z niemi wiele mówić, i nie służy to, tylko na większe ich rozdrażnienie. Trzeba się natenczas poznaniem prawdy kontentować, i ubolewać nad temi, którzy przed światłem iey oczy swe zawieraią.

§. L.

Etre régulier dans sa conduite.

CElui qui veut être régulier dans sa conduite, & vivre conformement aux régles de la bienseance, doit traiter les autres, chacun selon sa qualité, & toûjours d'une maniere honnête. Il doit le respect à ses superieurs, l'obéissance à ses maîtres, la civilité à ses egaux, & un accueil favorable à ses inferieurs. Il faut qu'il traite avec douceur & avec bonté ceux qui lui sont soumis, s'ils s'aquittent fidelement de leurs obligations; & avec sevérité, s'ils ne le font pas. Qu'il ne se contente point de les avertir de leur devoir, quand ils y manquent, & de les châtier s'ils meprisent ses avertissemens; mais qu'il soit lui même extrémement reglé dans toutes ses actions. Car seroit il raisonnable de condamner, & de punir sevérement en autrui des fautes où l'on tomberoit le premier. La voye la plus sûre & la plus facile pour porter

§. L.

O regularności w obyczaiach.

TEn, który regularnym chce być w obyczaiach swoich, i żyć podług reguł przystoyności, powinien się obchodzić z każdym według iego godności, i sposobem zawsze uczciwym. Powinien respekt dla starszych, posłuszeństwo dla Panów swoich, ludzkość dla równych, przyiemność dla inszych. Trzeba, aby się obchodził łagodnie, i z dobrocią z temi, którzy mu są poddani, ieżeli szczerze swoie pełnią powinności; surowo zaś, ieżeli ich zaniedbywaią. Nie ma przestawać na przypomnieniu im powinności ich, kiedy iey zadosyć nie czynią; albo na karaniu ich, kiedy iego gardzą napomnieniem: trzeba ieszcze, aby on sam bardzo był porządnym w sprawach swoich. Bo czy rozumnaż byłaby rzecz potępiać, i karać surowo w drugim błędy, w które kto sam wpada naypierwey? sposob naypewnieyszy i nayłatwieyszy prowadzenia ludzi do cnoty, iest przykład dobry. Wszyscy iesteśmy

ter les hommes à pratiquer la vertu, c'est le bon exemple. Nous sommes tous obligés de nous le donner les uns aux autres: mais cette obligation regarde en particulier les Princes & les grands; parce que comme on se fait un bonheur de les imiter, ils font regner la vertu ou le vice, selon qu'ils sont de bonnes ou de mauvaises moeurs.

§. LI.

Par où l'on peut juger des Hommes.

S'il n'y a que les Maîtres de l'Art, qui puissent faire comme il faut la dissection du corps humain, aussi n'y a-t-il que les personnes les plus éclairées, qui soient capables de faire l'anatomie de l'esprit & du coeur, que l'on prend ici pour les inclinations naturelles. L'amour propre se déguise si adroitement, qu'il faut avoir les yeux bien fins, pour le réconnaître au travers des apparences de la vertu, sous lesquelles il se cache. Il est donc nécessaire d'y regarder de prés pour dé-

obowiązani, abyśmy go iedni drugim dawali, ale ta powinność tycze się w szczególności Xiążąt i Panów, ponieważ iako każdy ma sobie za honor, kiedy ich naśladuie, tak od nich to zawisło, że między ludźmi panuie cnota, albo występek, ieżeli ich obyczaie są dobre, albo złe.

§. LI.
Z czego możemy ſądzić o Ludziach.

JAko nie może nikt, tylko biegli w tey sztuce Mistrze rozebrać należycie ciała ludzkiego, tak nie może nikt, tylko ludzie nayoświeceńsi, uczynić anatomii ducha, i serca, które się tu biorą za skłonności przyrodzone. Miłość własna tak się sztucznie utaia, że potrzeba oczu bardzo przezornych, żeby ią poznać przez podobieństwo cnoty, pod którym się ukrywa. Trzeba iey się tedy przypatrywać z bliska, kto chce postrzedz iey sztuki. Na publicznym przed ludźmi widoku nayprzezornieyszych oszukiwać zwykła. Przeto nie mamy sądzić o człowieku z tych rzeczy,

couvrir ses artifices. En public, il impose aux plus clair-voyans. Ainsi ne jugeons point d'un homme par les choses qu'il fait à la vûë de tout le monde : comme il se voit observé, il se fait violence, & n'est pas dans son état naturél, sur tout dans les actions d'éclat, où chacun travaille à acquerir de la réputation, & prend soin de cacher jusqu'à ses plus petits défauts. C'est dans le particulier, que nous devons éxaminer celui dont nous voulons connaître les moeurs, & les inclinations: alors son esprit se relâche, il suit librement son penchant ; & ce qu'il y a de bon & de mauvais en lui, paraît à découvert. Cela cependant ne suffit pas pour juger de son mérite : observons aussi, premiérement s'il est interessé ; car s'il ne l'est pas, c'est une preuve qu'il a le coeur noble. Examinons en second lieu, s'il s'acquitte des obligations de son état ; car s'il est ainsi, c'est une marque qu'il a l'esprit solide. Mais si nous nous appercevons qu'il soit interessé, & qu'il neglige de remplir ses devoirs, quelques belles qualités qu'il puisse avoir d'ailleurs,

które w oczach wszystkich ludzi sprawuie: bo widząc, że się nań zapatruią, gwałt sobie czyni, i nie podług przyrodzoney sobie skłonności postępuie, a nadewszystko w sprawach publicznych, w których każdy pracuie na sławę dobrą, i przykłada starania utaić i nayrmnieysze w sobie defekta. W osobności uważać powinniśmy tego, którego obyczaie, i skłonności poznać chcemy: wtenczas duch iego rozpasuie się na swą wolą, i wolno idzie za swoią skłonnością, a cokolwiek iest dobrego, albo złego w nim, iawnie się pokazuie. Ztymwszystkim nie dość na tym iest, do sądzenia o iego cnocie, uważać nadto mamy, nayprzód ieżeli iest chciwy, bo ieżeli nim nie iest, to iest dowod serca w nim szlachetnego. Uważaymy powtore, ieżeli zadosyć czyni powinnościom stanu swoiego; bo ieżeli tak iest, znać, że ma rozum gruntowny. Ale, ieżeli postrzeżemy, że iest chciwy, i przez niedbalstwo nie pełni swoich powinności, choćby miał z inszey miáry naypięknieysze przymioty, nie iest godzien naszey przyiaźni, i naszego poszanowania. Prócz tego iest ieszcze sposob dobry poznania

il est indigne de nôtre amitié, & de notre estime. C'est encore un bon moyen pour connaître les gens, que de considerer l'usage qu'ils font de la bonne & de la mauvaise fortune.

§. LII.

De l'usage de l'une & de l'autre fortune.

L'usage que fait un homme de la bonne & de la mauvaise fortune, montre quel est son génie, & nous apprend quels sont les sentimens qu'on doit avoir pour lui. Si la prosperité le rend fier & orgueilleux, ou que l'adversité l'afflige extrêmement & lui fasse perdre courage, il a l'esprit petit & l'ame basse: au contraire, s'il est ferme & constant dans les malheurs qui lui arrivent, ou que les faveurs de la fortune ne lui fassent rien perdre de sa bonté, de sa moderation, de son honnêteté, & de ses autres vertus: on peut dire qu'il a le coeur noble, & l'esprit élevé. En effet, sans ces deux grandes qualités, on ne peut témoigner dans les diver-

znania ludzi, uważać, iak się z dobrą i złą fortuną obchodzą.

§. LII.
O zażywaniu dobrey i złey Fortuny.

SPosob, iakim się człowiek obchodzi z dobrą i złą fortuną, wydaie, iaki w nim iest dowcip, i naucza nas, iakie mamy mieć o nim zdanie. Jeżeli szczęśliwe powodzenie czyni go pysznym i wyniosłym, albo, ieżeli go przeciwność iaka zbytnie trapi, i odbiera mu wesoły umysł, taki ma rozum miałki, i ducha nikczemnego: przeciwnie zaś, ieżeli iest wytrzymały i stateczny w nieszczęściach, które mu się przytrafiaią, albo, że sprzyiaiąca mu fortuna, nie traci bynaymniey w nim dobroci, skromności, poczciwości, i inszych iego cnot, może się o takim mówić, że serce ma szlachetne, i umysł wysoki. Zaprawdę, bez tych dwóch wielkich przymiotów, nie można oświadczyć w różnych trefunkach, którym podlegamy, tey słabości i nieporuszenia ducha, która iest dowodem iedno-

władne-

ses conjonctures, où l'on se recontre, cette fermeté, & cette égalité d'ame, qui marquent l'empire absolu qu'on a sur ses passions. Pour pouvoir suivre dans l'occasion le peu d'éxemples qui se trouve d'une vertu si solide, faisons souvent réflexion que les biens de cette vie sont si peu de chose, qu'ils ne doivent point flatter nôtre orgueil, & que les peines qu'on y souffre, passent si vite, qu'elles ne doivent pas nous abattre. Considerons aussi, quel est l'excès de bonheur & de gloire qui nous est destiné, si nous faisons des biens & des maux temporels, l'usage que nous en devons faire. Persuadés de ces vérités importantes, regardons en Philosophes Chrétiens, les divers changemens de nôtre fortune, soit dans l'abaissement, ou dans l'élévation, conservons une humeur toûjours égale, & tenons une conduite toûjours uniforme. Montrons enfin, que nous sommes également capables, & de soûtenir le poid de la grandeur, & de supporter constamment les disgraces.

§. LIII.

władnego panowania, które kto ma nad swoiemi passyami. Ażebyśmy mogli w podaney okazyi naśladować przykłady, których mało iest, tey tak doskonałey cnoty, rozważaymy sobie, że te dobra doczesne, tak małą rzeczą są, iż nie mamy się z nich pysznić, i że dolegliwości, które przy nich ponosić trzeba, tak prędko przemiiaią, iż nas nie powinny zasmucać. Uważaymy także, iak wielka iest szczęśliwość i chwała, która iest nam przeznaczona, ieżeli tak dobrych, i złych rzeczy tych doczesnych zażywamy, iakośmy powinni. Wierząc tym prawdom wielce pożytecznym, zapatruymy się podług Chrześciańskiey Filozofii, na różne odmiany naszey fortuny: bądź to w poniżeniu, bądź w podwyższeniu, zachowaymy równy zawsze umysł, i sprawuymy się zawsze iednakowo. Pokażmy naostatek, że możemy iednakowo i ciężar szczęścia wielkiego dźwigać, i nieszczęśliwości mężnie znosić.

---

§. LIII.

§. LIII.

Des Lettres de Créance, des Blanc-ſignés, &c.

DAns le tems où nous sommes, l'on doit prendre de grandes précautions pour ne pas être dupe des fourbes & des hypocrites : car les personnes même, que nous croyons nous être les plus devoüées, sont quelquefois les premiéres à nous tromper. C'est pour cette raison qu'il faut être bien assuré de la probité de ceux, à qui l'on donne des Lettres de Créance. Je crois même que quand il est nécessaire de donner ces sortes de Lettres, on doit toûjours les accompagner d'instructions claires, précises & qui déscendent dans un grand détail ; afin que ceux que l'on a chargé de conduire une affaire, ne puissent se couvrir d'aucun prétexte, si, pour leur interêt particulier, ils osent faire quelque fausse démarche dans le cours de la négociation. Quand aux Blanc-signés, je ne voudrois jamais en confier à personne : Et quiconque fera reflexion,

§. LIII.
O Liſtach Kredencyonalnych, i o Blankietach podpiſanych.

W Tym czasie, w którym żyiemy, potrzeba, żeby zażył wielkiey ostrożności, kto niechce być oszukanym od szalbierzów, i obłudników; bo te nawet osoby, o których rozumiemy, że nam są nayżyczliwsze, naypierwsze nas czasem zdradzaią. Dla tey przyczyny, potrzeba być bardzo pewnym o poczciwości tych, którym się daią Listy kredencyonalne. Ja nawet rozumiem, że kiedy przyidzie dawać takie listy, potrzeba zawsze przydać do nich instrukcye iasne, wyraźne, i które wyrażaią dostatecznie wszystkie z osobna okoliczności; ażeby ci, na których włożono sprawę iaką, nie mogli się zasłaniać żadnym pretextem, ieżeliby dla swego zysku prywatnego śmieli zdradliwie postąpić w zaczętey negocyacyi. Co do Blankietów podpisanych, iabym ich nikomu nigdy powierzyć niechciał: i ktokolwiek weźmie na uwagę, że przez

te,

flexion, que par là on met sa liberté, son honneur, & sa vie entre les mains d'autrui, se gardera bien d'exposer tout ce qu'il a au monde de plus précieux sur une chose si facile à égarer, & dont un méchant hommes peut faire si aisément un mauvais usage. Il ne faut aussi donner à qui que ce soit des certificats de services & de bonne conduite, quand on n'a pas des preuves de ce que l'on avance. De pareils témoignages sont injustes, lors qu'ils sont rendus sans connaissance de cause, parce qu'ils font avoir des récompenses à ceux, qui n'en méritent pas. Outre que s'il arrive ensuite que ces gens là abusent des graces qu'ils ont reçû du Prince, on a régret, mais trop tard, d'avoir contribué à les leur faire obtenir, sans être assuré qu'ils en étoient dignes.

§. LIV.
De la curiosité.

LA curiosité est loüable, lors qu'elle tend à la connaissance de ce qui est utile & honnête : mais elle est de

te, wolność swoię, honor, i życie kładzie w ręku drugiego, będzie się bardzo strzegł powierzać tego, co ma w świecie naydroższego, rzeczy tey, która się tak łatwo zaronić może, i którey zły człowiek tak łatwo na złe zażyć potrafi. Nie potrzeba także nikomu, któżkolwiek on iest, dawać świadectwa z usług, i dobrych obyczaiów, kiedy nie mamy o tym dowodów, którego promowuiemy. Podobne świadectwa niesprawiedliwe są, kiedy bywaią dane bez wiadomości i sprawy, ponieważ takim do nadgrody odebrania pomagaią, którzy iey są niegodni. Prócz tego, że, kiedy się trafi potym, iż tacy ludzie na złe zażywaią łask od Króla odebranych, żałuiemy, lecz bardzo późno, żeśmy im pomagali do dostąpienia tych łask, nie będąc pewnemi, że ich byli godni.

§. LIV.
O ciekawości.

Ciekawość chwalebna iest, kiedy zmierza do wiadomości tego, co iest pożytecznego, i uczciwego: ale natenczas

de dangereuse conséquence quand elle nous mêne trop loin, & qu'elle ne nous fait récherchér que des choses mauvaises, ou inutiles. Soyons curieux de ce qui regarde la perfection de nôtre état; instruisons nous à fond de tous nos devoirs, servons nous de tout ce que nous avons d'esprit pour les bien connaître, & pour exceller dans la profession, que nous avons embrassée: Rien n'est plus avantageux, que d'être habile chacun dans son métier: C'est par là qu'aujourd'hui l'on se distingue, & que l'on peut espérer de s'avancer en peu de tems. Celui qui par une vaine curiosité, ou pour avoir la réputation d'être universel, veut s'appliquer à trop de choses, n'en sçait jamais bien aucune, & ne recueille pour fruit de son travail & de ses longues études, qu'une connaissance superficielle de diverses matiéres, qui souvent n'ont nul rapport à sa condition. Ne pourra t'on jamais persuader aux hommes de ne s'attacher qu'au solide? Cet Abbé qui devroit étudier sans cesse l'Ecriture-sainte, pour y apprendre une

scien-

czas iest niebeśpieczna, kiedy nas daleko prowadzi, i kiedy przez nię szukamy tylko rzeczy złych, i niepożytecznych. Bądźmy ciekawemi w tym, co się tycze doskonałości stanu naszego; dowiaduymy się z gruntu o wszystkich powinnościach naszych, zażywaymy wszystkiego, ile mamy rozumu, do dobrego ich poznania, i żebyśmy celowali w professyi, którą sobie obraliśmy. Niemasz nic pożytecznieyszego, iako żeby każdy był doskonałym w swoim rzemieśle. Tym się dzisiey różnią od inszych ludzie, i przzez to każdy może się spodziewać, że w krótkim czasie wyżey postąpi. Ten, który przez prożną tylko ciekawość, albo żeby o nim rozumiano, że wszystko umie, chce się uczyć wiele rzeczy, żadney z nich nigdy dobrze nie umie, i nie odnosi z pracy, i z długich nauk swoich, tylko wiadomość powierzchowną różnych materyi, które częstokroć nic się nie stosuią do iego kondycyi. Nie możnaż będzie nigdy wmówić w ludzi, żeby się do gruntowney tylko przywięzowali nauki? Ow duchowny, któryby powinien bez przestanku uczyć się Pisma S. ażeby w nim

umie-

science toute divine, s'est infatué de l'Astrologie judiciaire, & il passe les jours & les nuits à consulter des Ephemerides, & à chercher les divers aspects des Planétes, pour tirer des horoscopes. Quelle folie de prétendre pénetrer dans l'avenir par le secours d'un art qui n'est appuyé que sur les vaines imaginations de quelques anciens Fanatiques! Les Astrologues les plus fameux avoüent, qu'ils n'ont point d'autre principe que l'expérience; & cependant c'est l'expérience même qui les condamne, puisqu'elle dement presque toûjours leurs chimeriques prédictions. Ce Mathématicien se morfond pour trouver la quadrature du cercle, ou le mouvement perpetuel, au lieu d'employer son tems à perfectionner les parties des Mathématiques qui sont le fondement de plusieurs arts nécessaires à la vie humaine. Ce Chymiste, qui pouvoit servir le public en s'attachant à ce qu'il y a d'utilité dans sa profession, s'est mis en tête de chercher la Pierre Philosophale; il ne songe à autre chose qu'à réüssir dans le *grand œuvre*,

umieiętności nabył całe Boskiey, omamił się zabobonną wieszczbarską nauką, i trawi dni, i nocy na czytaniu prognostyków, i szukaniu różnych aspektów Planet, ażeby prorokował o przyszłych rzeczach. Co za nierozum chcieć przenikać rzeczy przyszłe, przez taką naukę, która się na próżnych tylko zasadza imaginacyach dawnych niektórych fantastyków w natchnienia wierzących? Naysławnieysi Gwiazdarze wyznaią to, że nie maią inszego fundamentu, tylko doświadczenia, a przecie też samo doświadczenie potępia ich, ponieważ prawie zawsze kłamstwo wytyka chimerycznym ich proroctwom Ow Matematyk marznie, szukaiąc kwadratury cyrkułu, albo ruchomości nigdy nieustaiącey, zamiast tego, żeby łożył czas swoy na wydoskonalenie inszych części Matematycznych, które fundamentem są wielu nauk potrzebnych do pożycia ludzkiego. Ten Chimista, któryby mógł służyć Rzeczypospolitey, udawszy się do czego pożytecznego z professyi swoiey, zaprzątnął sobie głowę dochodzeniem sekretu kamienia Filozoficznego; nie myśli o czym inszym, tylko, ażeby mu

się

vre, se flattant de changer bien tôt tout en or, comme le Midas de la fable. Etrange entêtement des hommes, qui leur fait rechercher avec tant de soin & fatigue des choses, que Dieu leur a voulu cacher! Criminelle curiosité qui les porte à dissipér leurs biens, à negliger leurs principaux devoirs, & à consumer inutilement une vie, dont chaque moment devroit être si utilement employé.

§. LV.
Eviter le commerce des libertins & des esprits faibles.

LA parole, soûtenuë de l'éxemple, a tant de force, qu'il est très difficile de résister à l'impression qu'elle fait sur nous. C'est pourquoi il est important d'éviter le commerce de ceux qui vivent dans le déreglement, & qui font profession de libertinage. Outre que les liaisons que nous aurions avec eux, ruineroient nôtre reputation; leurs discours impies, leurs fausses maximes, & leurs mauvais exem-

się udała ta materya złota, obiecniąc sobie, że wnet wszystko w złoto odmieni, iako ów Midas, o którym bayki piszą. Dziwny w ludziach upor, wiedzie ich do tego, że z tak wielkim staraniem i pracą takich rzeczy dochodzą, które Bóg chciał mieć przed niemi zakryte. Niegodziwa taka ciekawość, która ich przyprawia o utratę dóbr, i zaniedbanie pierwszych powinności swoich, i że bez pożytku życie trawią, którego każdy moment tak pożytecznie łożyćby należało.

§. LV.
O chronieniu się towarzystwa z Ludźmi bezbożnemi, i słabego rozumu.

SŁowo przykładem potwierdzone, taką ma moc, że bardzo trudno iest oprzeć się tey impressyi, którą w nas czyni. Dlaczego, wiele bardzo na tym zależy, abyśmy się strzegli towarzystwa ludzi nierządnie żyiących, i którzy prawie przysięgaią na życie bezbożne. Albowiem, prócz tego, że przez taki z niemi związek, tracilibyśmy sławę dobrą;

exemples, ne manqueroient pas d'alterer d'abord nos meilleurs inclinations, de corrompre insensiblement nôtre coeur, & de nous précipiter ensuite dans les malheurs où tombent le plus souvent ces sortes des gens. C'est encore une des régles de la prudence, de n'entrer jamais en société avec les esprits faibles & timides, qui sont presque tous scrupuleux & superstitieux. Comme leur maladie est contagieuse, le commerce que l'on a avec eux fait naître des scrupules & des doutes, qui partagent l'esprit & l'empêchent de faire un juste discernement des choses. Ces doutes & ces scrupules nous causent aussi des craintes frivoles, qui toutes vaines qu'elles sont, ne laissent pas de nous troubler, & de nous ôter la liberté d'esprit, & la tranquillité de coeur, sans lesquelles on ne peut ni connaitre quel est le meilleur parti, ni l'embrasser avec confiance.

§. LVI.

rozmowy ich bezbożne, zdania ich omylne, i złe przykłady, bez pochyby odmieniłyby w nas dobre skłonności, i pomału zepsowałyby serce, a zatym przyprawiłyby nas o te wszystkie nieszczęśliwości, w które wpadaią nayczęściey tacy ludzie. Nadto, iest ieszcze iedna reguła rostropna, nie wchodzić nigdy w towarzystwo z ludźmi rozumu słabego i boiaźliwego, którzy cali prawie są tylko w skrupułach, i zabobonach. Bo iako choroba ich iest zaraźliwa, tak towarzystwo, które ma kto z niemi, rodzi skrupuły i wątpliwości, które czynią roztargniony rozum, i są przeszkodą do prawego rozeznania rzeczy. Te wątpliwości, i te skrupuły sprawuią w nas takie boiaźni płoche, które chociaż cale są próżne, atoli nie przestaią nas trwożyć, odbieraią nam wolność rozumu i pokoy serca, bez których nie można, ani poznać, co iest lepszego, ani się do tego wziąść z beśpieczeństwem.

§. LVI.

N'user de finesse que par nécessité.

LOrs qu'il n'y a point de raison solide, qui nous oblige à dissimuler, ce doit être une loix pour nous, d'agir avec franchise. A quoi bon faire toûjours le fin? affecter de parler d'une maniere envelopée; & tenir une conduite misterieuse hors de saison? Cela ne sert qu'à donner de la défiance aux autres. D'où il arrive que quand la finesse est nécessaire à celui qui en use ordinairement, elle lui devient inutile, parce qu'on est en garde contre ses artifices. Les desseins d'un homme qui passe pour dissimulé, sont les plus faciles à deconcerter, car comme on se defie de lui, & qu'on l'observe avec soin, on ne manque gueres de rompre toutes ses mesures. Je ne parle point ici de cette finesse, qui n'a pour but que de surprendre, & de tromper: chacun sçait qu'elle est criminelle: Je parle de celle qui n'a rien de mauvais en soi; & je dis,

§. LVI.

O tym: że nie mamy zażywać ſymulacyi, tylko z potrzeby.

Kiedy nie mamy słuszney przyczyny, którаby nas przymuszała, ażebyśmy się z czym nie wydawali, powinniśmy to sobie mieć za prawo, szczerze z drugiemi postępować. Na cóż się albowiem przyda pokazywać się zawsze frantem? wymyślać sposób mówienia nie wyrozumiały, i używać taiemnic nie w czasie? To się na nic nie przyda, tylko, że podeyzrzenie ku nam w drugich sprawi. Zkąd idzie, że, kiedy symulacya iest potrzebna temu, który iey pospolicie zażywa, staie mu się niepożyteczna, gdyż każdy strzeże się chytrości iego. Przemysły takiego człowieka, którego maią za nieszczerego, nayłatwiey mogą być pomieszane; bo iako każdy mu nie ufa, i pilne ma na niego oko, nie trudno o sposoby, któremi przeszkodzić można wszelkim iego zamysłom. Nie mówię ia tu o tey symulacyi, która nie ma inszego końca, tylko ażeby podeyść i oszukać dru-

que toute innocente qu'elle est, il ne faut l'employer que rarement, & par nécessité. La régle generale qu'on peut donner la dessus, c'est qu'il ne faut pas user de finesse pour tromper personne, mais seulement pour empêcher d'être trompé.

§. LVII.

De la mort d'un Ami.

C'est une douleur bien sensible que celle qu'on ressent, quand on perd un homme de mérite, qu'on aime, & dont ont est sincerement aimé. Une telle perte est d'autant plus grande, qu'elle est plus difficile à réparer, & il faudroit avoir la fermeté, ou plûtôt la dureté d'un Stoique, pour n'en être pas vivement touché. Quoique cette douleur soit juste, il faut cependant tâcher d'en adoucir l'amertume par le secours de la Foi & de la raison : & considerer qu'en ces occasions il ne suffit pas de verser des larmes, pour remplir les devoirs de la veritable amitié. On doit de plus, conserver cherement le souvenir de son Ami ; hono-

giego: każdy wie, że taka iest niegodziwa: ale o tey mówię, która nic złego w sobie nie ma, i mówię, że choćby nayniewinnieysza w sobie była, nie trzeba iey zażywać, chyba bardzo rzadko, i z potrzeby. Reguła generalna, która się w tym dać może, ta iest: że się nie godzi zażywać symulacyi na oszukanie nikogo, lecz tylko na przeszkodzenie temu, żeby sam kto nie był oszukanym.

§. LVII.

O śmierci Przyiaciela.

JEst to żal wielce przenikaiący, który ponosiemy z utraty człowieka iakiego godnego, któregośmy kochali, i który nas z wzaiemną kochał szczerością. Taka strata tym iest większa, im iest trudnieysza do odzyskania: i potrzebaby stałości, albo lepiey rzekę, zatwardziałości Stoika, żeby nie być nią wskroś przerażonym. A lubo ten żal iest sprawiedliwy, trzeba ztymwszystkim starać się, żeby sobie słodzić iego gorzkość, wiarą i rozumem: i uważać, że w tych okazyach, nie dosyć iest łzy wylewać, na wypełnienie powinności prawdziwey przyiaźni. Potrzeba nadto, zachować mi-

honorer sa mêmoire; éxecuter fidélement ses derniéres volontés; assister sa famille, si elle a besoin de secours: & sur tout, faire prier Dieu pour lui, afin d'avancer le bonheur de sa seconde vie.

§. LVIII.

A la Cour la défiance est nécessaire.

LA cour doit être considérée comme un pays ennemi, où mille pieges sont tendus pour nous surprendre. C'est là où les gens ont le plus d'honnêteté & le moins de fincerité. Défions nous de leurs caresses artificieuses, & de leurs fausses confidences; & souvenons nous, que leur maxime la plus commune est, de faire paraître au dehors tout autre chose, que ce qu'ils ont dans l'ame. Tel vous sourit, & vous témoigne de l'affection, qui ne cherche que l'occasion de vous perdre. Pour n'être pas la dupe de ces faux amis, un Courtisan habile cache également ses desseins, & ses pensées, particulierement sur ce

qui

łą pamięć swego przyiaciela, uczciwe-go wspominać; pełnić wiernie iego ostatnią wolą; wspomagać iego Familią, ieżeli potrzebuie iakiey pomocy, a nadewszystko starać się, żeby się zań modlono, ażeby mu przyśpieszyć szczęśliwości wiecznego żywota.

§. LVIII.
Przy Dworze ostrożność iest potrzebna,

DWor trzeba sobie uważać, iako kray nieprzyiacielski, w którym tysiąc sideł zastawionych iest na ułowienie nas. Jest to mieysce, na którym ludzie naywięcey obyczayności maią, a naymniey szczerości Nie dowierzaymy karesom ich sztucznym i fałszywey poufałości; i pamiętaymy, że ich ustawa nayposponlitsza iest, pokazywać zewnętrznie całe co inszego, niż maią w sercu. Taki się do ciebie uśmiecha, i oświadcza ci affekt, który szuka tylko okazyi, żeby cię zgubił. Zeby tedy nie być zdradzonym od takich fałszywych przyiacioł, Dworski człek biegły ukrywać powinien zarówno zamysły, i zdania swoie, osobliwie

qui regarde la conduite des Grands; ses desseins, afin que ses rivaux ne puissent le prevenir; & ses sentimens, de peur que ses ennemis ne les interpretent mal, & ne lui fassent une affaire auprès de ceux, qui sont en état de lui nuire. On dira sans doute qu'il est pénible d'être toûjours sur ses gardes, & de se defier des personnes que l'on est obligé de voir tous les jours. J'en demeure d'accord: mais à la Cour ces précautions sont d'une nécessité indispensable. Et aprés tout, il vaut mieux être circonspect & reservé dans ses actions & dans ses paroles, au hazard de se gêner un peu, que de s'exposer à être trahi en découvrant son coeur à des gens de la fidélité, des quels on n'a point des marques certaines. Je n'approuve pas pourtant une défiance si générale, qu'elle ne souffre nulle exception. J'avouë qu'on peut prendre confiance en un ami sage, & d'une vertu eprouvée; mais jusqu'à ce quon ait le bonheur de trouver un pareil ami, le moyen le plus sur pour n'être pas trompé, c'est de ne se fier à personne.

§. LIX.

w tym, co się tycze sprawowania się Panów wielkich; zamysły, aby go rowiennicy iego nie mogli w nich uprzedzić; zdania zaś swoie, aby nieprzyiaciele iego źle ich nie tłomaczyli, i żeby go nie udali przed temi, którzy mu szkodzić mogą. Rzecze kto bez wątpienia, że to rzecz iest nader trudna mieć się zawsze na ostrożności, i niedowierzać ludziom, z któremi się trzeba co dzień widzieć. Zgadzam się ia na to; ale z tym wszystkim taka ostrożność przy Dworze iest koniecznie potrzebna. A w reszcie, lepiey iest być ostrożnym i taiemnym w swoich sprawach i słowach, choćby też i ciężkości zażyć, niż podawać się na zdradę, otwieraiąc się z sercem swoim, ludziom szczerym, których szczerości pewnego dowodu nie mamy. Nie chwalę ia iednak ostrożności tak powszechney, żeby nie miała mieć żadney excepcyi. Przyznaię, że może kto ufać iakiemu przyiacielowi rostropnemu, i cnoty doświadczoney, ale póki kto nie będzie tak szczęśliwy, żeby takiego sobie znalazł przyiaciela, naybeśpiecznieyszy sposob iest, aby nie być zdradzonym, nie ufać nikomu.

§. LIX.

§. LIX.

Des Passions dans ceux qui sont avancés en âge.

CHacun plaît d'autant plus, que ses maniéres ont de rapport à sa condition & à son âge. Ainsi l'air grand & majestueux nous plaît dans un Monarque; la gravité dans un Magistrat; la mine haute & fiere dans un Général d'Armée. De même, nous aimons à voir de la gayeté dans un enfant; de l'activité dans une jeune homme; du serieux dans un vieillard. Au contraire, une personne est d'autant plus desagréable, qu'elle s'éloigne du caractere qui lui est propre. De là vient, qu'on ne peut soufrir dans un vieillard les passions des jeunes gens: mais c'est l'amour principalement qui rend ridicule un homme avancé en âge. En éffet, qu'elle plus grotesque figure, que celle d'un vieillard galant & passioné? Est-il moyen de s'empêcher de rire, quand on-lui voit faire un personage, qui lui convient si peu? C'est

un

§. LIX.
O namiętnościach ludzi wieku podeszłego.

Tym się bardziey każdy podoba, im bardziey obyczaie w nim zgadzaią się z iego kondycyą, i z laty. I tak, postawa Pańska i wspaniała, podoba nam się w Monarsze; postawa poważna w Sędziu; postawa wyniosła i pyszna w Generale Woysk; Podobnym sposobem lubiemy widzieć wesołość w dziecięciu; rączość w młodzieńcu; powagę w starym. Przeciwnie zaś, tym bardziey osoba każda iest nam nie miła, im daley odstępuie od przymiotów sobie przyzwoitych. Ztąd pochodzi, że nie możemy znieść w starych namiętności własnych ludziom młodym: osobliwie zaś miłość na pośmiewisko wydaie człowieka w leciech podeszłego. Bo iakaż zaiste może być śmiechu godnieysza postawa, iako starca gacha i miłośnika? i iakim się sposobem utrzymać od śmiechu, kiedy obaczemy, że bierze na się obyczaie takiey osoby, która mu bynaymniey nie przystoi? Wielkie to iest nieszczęście

utra-

un grand malheur de perdre en peu de jours ce qu'on avoit acquis d'honneur & de gloire, pendant une longue vie. C'est pourtant ce qui arrive aux vieilles gens, qui veulent vivre comme ils faisoient pendant leur jeunesse, & qui ne sont pas plus sages, & plus maîtres d'eux-mêmes à soixante ans, qu'ils l'étoient à dix huit.

§. LX.
Des Avis.

IL importe beaucoup à ceux, qui occupent les premiéres place, d'écouter les avis qu'on veut leur donner, & de suspendre leur jugement jusqu'à ce que la verité soit éclairée. Comme on découvre bien des choses par cette voye, il est de la prudence d'un Ministre, d'un Général d'Armée, d'un Gouverneur de Places &c: d'admettre les donneurs d'avis, & de les récompenser liberalement, s'ils vérifient, ce qu'ils ont avancé. Mais si pour donner bonne opinion de leur esprit & de leur adresse à dé-

utracić w kilku dniach honor i sławę, którego kto nabył przez długie życie. Co się przytrafia starym ludziom, którzy tak chcą żyć iako w młodym wieku, którzy nie postępuią sobie stateczniey, ani bardziey panuią nad swoiemi namiętnościami, iako w ośmnastym roku.

§. LX.
O zdaniach.

Wiele na tym zależy tym, którzy pierwsze trzymaią Urzędy, słuchać zdania, które kto inszy chce im dawać, i póty swoie zawiesić zdanie, póki prawda nie będzie obiaśniona. Jako się tą drogą wiele odkrywa rzeczy, tak to iest rostropnego Ministra, Generała Woysk, Kommendanta Fortecy, &c: przypuszczać do siebie tych, którzy im zdania swoie daią, i nadgradzać im choynie, ieżeli sprawdzą, co wcześnie opowiedzieli. Lecz, ieżeli dla sprawienia sobie dobrey opinii o swym rozumie, i sposobności swoiey do wywikłania naytrudnieyszych zawiłości, czynią fałszywe powieści; i że przez nienawiść, albo zazdrość, ważą

się

mêler un intrigue, ils font de faux rapports; & que par haine ou envie, ils osent même imposer des crimes à des gens d'honneur & de probité, ils méritent d'être sévérement punis comme des calomniateurs, dont les artifices peuvent avoir des suites dangereuses, & pour l'Etat, & pour ceux, qui s'y laisseroient surprendre.

§. LXI.

Devoirs des personnes élévées en dignité.

LEs hautes dignités demandent tant de soin, de travail, de vigilance, & d'application, que ce sont plutôt d'illustres esclavages, que des postes, où l'on puisse vivre au gré de ses désirs. Mais c'est une verité dont les Grands ne se laissent pas aisément persuader. Qui leur diroit, que plus on est élevé au dessus des autres, moins on est libre en un sens, & plus on a de devoirs à remplir, de précautions à prendre, & de mesures à garder, leur parleroit un langage in-

się nawet potwarz kłaść na ludzi poczciwych i cnotliwych godni są, aby byli surowo karani, iako Potwarce, których zdrady mogą pociągnąć za sobą rzeczy niebeśpieczne, i dla Królestwa, i dla tych samych, którzyby się im w nich dali oszukać.

§. LXI.
Powinności ludzi wyniesionych na dostoieństwo.

WYsokie dostoieństwa wyciągaią tyle troskliwości, pracy, baczności, i pilnowania, że są raczey pozorną niewolą, niż takiemi Urzędami, na którychby kto mógł żyć podług swoich chuci. Lecz Panowie nie łatwo tey prawdzie wiarę daią. Ktoby im mówił, że im iest kto wyżey nad drugich wyniesiony, tym iest mniey wolny w swoiey żądzy, a tym więcey ma powinności, które pełnić powinien, ostrożności, którą ma zachować i miary, którey ma przestrzegać, gadałby do nich ięzykiem nie znaiomym, i grubiańskim. Nie zapatruią się w wielkich dostoieństwach, tylko na honory, które z nich

odbie-

connu & barbare. Ils n'envisagent dans les grands emplois, que les honneurs qu'on y reçoit, & le pouvoir qu'ils donnent, sans jamais penser aux obligations & aux soins qui y sont nécessairement attachés. Il s'en trouveroit peu qui osassent aspirer aux premiéres Charges, s'ils considéroient combien il est difficile de s'en acquiter dignement. Ce n'est pas assez pour celui qui en est révétu, d'avoir les plus beaux talens de l'esprit, si les plus nobles inclinations du coeur ne les accompagnent, & n'en réglent l'usage : presque toutes les vertus lui sont encore nécessaires, particulierement la pieté, la prudence, & la moderation. Il est obligé, d'être réglé dans ses moeurs, & dans toute sa conduite, pour donner du credit à la vertu; d'avoir un grand zéle pour le bien de l'Etat, & pour les interets de la Religion; de contribuer autant qu'il peut au soulagement des miseres publiques, & particuliéres; de punir le vice avec sevérité, de recompenser liberalement le mérite; d'avoir l'équité pour unique régle de ses a-

ctions;

odbieraią, i moc, którą im daią, nie myśląc nigdy o obowiązkach i staraniu, które do nich koniecznie muszą być przywiązane. Małoby się takich znalazło, którzyby się odważyli pragnąć pierwszych godności, gdyby uważali, iak trudno bardzo iest, czynić im zadosyć. Mało na tym temu, który taką godnością iest obdarzony, choćby miał iak naypięknieysze przymioty i rozum, ieżeli przy tym nie ma iak naywybornieyszych serca skłonności, i ieżeli ich porządnie nie zażywa; nadto ieszcze prawie wszystkie insze cnoty są mu potrzebne, osobliwie zaś: pobożność, rostropność i powściągliwość. Powinien być umiarkowany w obyczaiach, i we wszystkich sprawach swoich, żeby przydał powagi cnocie; powinien mieć wielką górliwość o dobro publiczne, i co się tycze Religii; powinien przykładać się, ile może, do poratowania publiczney i prywatnych ludzi mizeryi; karać surowo występki, nadgradzać choynie zasługi; mieć sprawiedliwość za iedyną spraw swoich regułę; być pilnym, bacznym, niespracowanym. Jednym słowem: powinien poświęcić pokoy swoy na usługę

swego

ctions; d'être appliqué, vigilant, infatigable : En un mot, de sacrifier son répos pour le service de son Roi, & de sa Patrie. Ceux que le Prince a établi pour rendre la Justice à ses Peuples, pour commander ses Armées, ou pour gouverner ses Provinces, sont indispensablement obligés d'accomplir tous ces devoirs. Ce n'est aussi que par là, qu'ils peuvent éviter les disgraces, se maintenir avec dignité, & mériter une gloire solide.

§. LXII.

Ne se hâter pas de répondre dans les affaires importantes.

C'est une témerité de dangereuse conséquence, que de répondre sur le champ dans les importantes affaires, à moins que d'avoir une longue expérience soûtenuë par une vaste capacité. Et quand même on auroit ces deux grands avantages, je crois que si l'occasion le peut permettre, il faut prendre du tems pour méditer la réponse

swego Króla i Oyczyzny Ci, których Król postanowił Sędziami ludu swoiego, albo do sprawowania Woysk, do rządzenia Prowincyi, są nieuchybnym sposobem obowiązani zadosyć czynić powinnościom swoim. A tak szczególnie mogą się uchronić niechęci, utrzymać się z honorem przy dostoieństwie, i zarobić sobie na sławę wielką.

§. LXII.
Nie trzeba ſię kwapić z odpowiedzią w ſprawach wielkiey wagi.

JEst to niebeśpieczna zuchwałość odpowiadać skwapliwie w sprawach wielkiey wagi, chyba żeby kto miał długie doświadczenie rzeczy na wielkiey sprawności polegaiące. A chociażby nawet i te dwie wielce pożyteczne znaydowały się w nim własności, iabym rozumiał, że, ieżeli okazya to znieść może, trzeba sobie na iaki czas wziąść do rozmyślania nad odpowiedzią, którą dać potrzeba w rzeczy przedsięwzięttey. Niechay nikt, przez pychę kary

ponse qu'on doit faire à ce qui est proposé. Que par un orgueil criminel on ne se pique point alors de faire paraitre la grandeur, & la facilité de son esprit, en expédiant trop à la hâte, ce qui mérite d'être examiné à loisir. En ces rencontres, on ne fait point de fautes légéres; sur tous, quand il y va de l'interêt de l'Etat.

§. LXIII.

Ne point protéger les Méchans.

Rien n'est si beau que de faire de bien à tout le monde, sans en excepter nos plus grands ennemis. Il n'y a que les méchans qu'il ne faut jamais soûtenir. Ce seroit se déclarer protecteur du vice, & reconcer par conséquent à la qualité d'homme d'honneur. Un Ministre qui donne aux méchans du credit & de l'autorité, en les avançant dans les Charges, se rend résponsable de tous les crimes qu'ils peuvent commettre, en abusant de leur pouvoir. Et outre que Dieu

châ-

godną nie sadzi się natenczas, ażeby pokazał wielkość i bystrość rozumu swoiego, czyniąc bardzo skwapliwie, co długiey uwagi czasu wolnego potrzebuie. W takich przypadkach nie lekkie popełniaią się błędy; nadewszystko kiedy idzie o interess publiczny.

§. LXIII.
Nie trzeba niecnotliwych ludzi ochraniać.

Niemasz nic pięknieyszego, iako wszystkim dobrze czynić, nie wyłączaiąc od tego i naywiększych nieprzyiacioł naszych. Sami tylko niecnotliwi ludzie tacy są, których ochraniać nie potrzeba. Byłoby to albowiem iedno, co czynić się obrońcą niecnoty, a zatym, co wyrzec się poczciwego człowieka. Minister, który niecnotom czyni kredyt, i daie im władzą, podwyższaiąc ich na Urzędy, staie się winnym odpowiedzieć za wszystkie ich kryminały, które mogą popełnić, na złe zażywaiąc władzy swoiey. A prócz tego, że Bóg karać będzie takiego Ministra

nistra

châtiéra ce Ministre injuste & infidele, le Prince a droit de le punir, de ce qu'il a confié son autorité à des sujets indignes, qui selon toutes les apparences, en fairoient un mauvais usage.

§. LXIV.
Comment on se doit comporter envers les ingrats.

QUe le deplaisir d'avoir trouvé des ingrats ne nous porte jamais à les blâmer. Les réproches & les plaintes ne sont pas propres, à leur faire reconnaître leur faute. Au contraire s'ils se voyent décriés par nos discours, l'indiference qu'ils avoient pour nous se change en haine, & ils ne gardent plus de mesures avec nous. Le moyen de les faire rentrer en euxmêmes, c'est de les traiter avec la même honnêteté, qu'auparavant, sans leur témoigner aucun ressentiment de leur ingratitude. Cette moderation les charme: elle les fait bien tôt répentir de n'avoir eû aucun égard pour des personnes, qui en usent si bien avec

nistra niesprawiedliwego, i niewiernego, ma go i Król za co karać, że powierzał iego powagi ludziom niegodnym, po których z wszelkiego pozoru zewnętrznego poznać było można, że iey na złe zażyć mieli.

§. LXIV.
Jak sobie postępować trzeba z niewdzięcznemi.

Nieukontentowanie z niewdzięcznych, ieżeli kiedy których dla siebie takich znaydziemy, nie powinno nas nigdy przywodzić do tego, żebyśmy ich ganili. Wyrzuty i narzekania nie są cale do tego dobre, aby im ich winę dały poznać. Przeciwnie i owszem, ieżeli się osławionych widzieć będą, przez nasze mowy: oziębłość, którą mieli ku nam, odmienia się w nich w nienawiść, i żadnego więcey ku nam względu nie maią. Sposob tedy, którymbyśmy ich do tego przywieść mogli, żeby się obaczyli, iest ten: obchodzić się z niemi z tąż samą uczciwością, iak przed tym, nie pokazuiąc im żadney niechęci za ich niewdzięczność. Ta powściągli-

eux: & enfin elle les oblige à changer de conduite. Ne vaut il pas mieux gagner ainsi les gens par une bonté qui les touche, d'autant plus qu'ils sentent bien qu'ils en sont indignes, que de les irriter par nos reproches, par nos froideurs, ou par une fierté dédaigneuse, qui les rend nos ennemis.

§. LXV.

Ce qu'il faut observer dans les grandes entreprises.

DAns les grands desseins il s'agit souvent de tout gagner, ou de tout perdre. Comme les suites en sont très dangereuses s'il n'ont pas un heureux succès, on doit prendre beaucoup de précautions, avant que de s'y engager. Il est certain d'abord qu'on n'en doit jamais former aucun, qui soit important, à moins qu'on ne soit capable de le bien conduire, & d'en venir heureusement à bout. Pour cela, le génie seul ne suffit pas; l'application, la fermeté, & la diligence dans l'éxécution, sont encore néces-

gliwość niezmiernie im się podoba, ona ich do żalu prędko przyprowadza, że nie miały żadnego względu ku tym osobom, które się z niemi tak dobrze obchodzą, i naostatek przymusza ich do odmiany postępków swoich. Nie lepieyże pozyskać sobie tym sposobem ludzi dobrocią, która ich tym bardziey przenika, im się czuią być iey niegodnieyszemi, aniżeli ich drażnić przez nasze wyrzuty, przez naszą ku nim oziębłość, albo przez pychę pogardzaiącą, która nam ich czyni nieprzyiaciołami.

§. LXV.
Co potrzeba zachować w wielkich zamysłach.

W wielkich zamysłach idzie częstokroć, albo o zysk, albo o stratę wszystkiego. A iako konsekwencye za niemi następuią bardzo niebeśpieczne, ieżeli szczęśliwego nie doydą końca, tak trzeba zażyć wielkiey ostrożności wprzód, niżeli się kto w nie wda. Nayprząd pewna iest, że nikt nie ważnego przedsiębrać nie ma, czegoby

cessaires. Il faut de plus, que ceux qu'on choisit pour être aidé dans les grandes entreprises aient du jugement & du courage. Car s'ils manquent de jugement, le moindre obstacle les arrête; les difficultés, qui se présentent, les embarassent, & les rebutent; & si'ls n'ont pas de coeur, la vûë du péril les étonne, la tête leur tourne, & l'on a le déplaisir d'échûer par leur faute. Ceux avec qui on se lie en ces rencontres, doivent aussi être gens d'honneur. Je sçais qu'il n'ÿ a rien à craindre des personnes de ce caractére, & qu'elles ont assez engagées quand elles ont donné leur parole. Cependant à cause d'importance des affaires, dont il s'agit, de l'inconstance des hommes, dans le choix desquels on se trompe si aisément, & des accidens que l'on voit souvent arriver, je crois qu'il est nécessaire pour la sureté commune, de mettre par écrit les choses dont on convient avec ces personne, & les résolutions que l'on prend de concert, & même de les exprimer en des termes clairs, qu'ils ne donnent point

de

dobrze sprawić, i do końca przywieść nie mógł. Do tego nie dosyć na dowcipie, starania nadto, stateczności i pilności w wykonaniu potrzeba. Prócz tego, potrzeba, aby ci których sobie obieramy do pomocy w wielkich zamysłach, mieli rozsądek dobry, i odwagę. Albowiem, ieżeli im zbywa na rozsądku, naymnieysza zawada im przeszkodzi, trudności, którekolwiek zaydą, zmięszaią ich, i odrażą? i ieżeli odwagi nie maią, sam widok niebespieczeństwa w zadumienie ich wprowadzi, głowa się im zawraca, i niedozawszy nic przez ich winę, gryść się muszą. Ci, z któremi się kto w takich okazyach wiąże, maią być ludzie poczciwi. Wiem ia, że się nie ma czego obawiać z strony osob takiego charakteru, i że dosyć są wierne, kiedy się do tego słowem danym obowiążą: Ztymwszystkim dla wielkiey tych rzeczy wagi, o które idzie, dla niestateczności ludzi, w których obieraniu tak łatwo się oszukuiemy, dla przypadkow, które się często, iako widziemy, trafiaią, iabym sądził za rzecz potrzebną, na wzaiemne swoie ubespie-

de lieu à l'équivoque. Si les choses ne reüssissent pas, & que l'on soit trahi ou abandonné, ces sortes d'écrits servent à justifier la conduite qu'on a tenuë : ils font voir qu'on n'a point eû de part aux fautes des autres, & que c'est à eux seuls, que le mauvais succès des affaires doit être imputé : ou parce qu'ils ont manqué de coeur dans le danger, ou par ce que voulant suivre leurs caprices, ils n'ont pas éxecuté ce qui avoit été résolu. Le secret n'est pas moins important dans les grands desseins, que les choses dont je viens de parler. C'est ce qu'on va faire voir dans la maxime suivante.

§. LXVI.
Du Secret.

LEs plus grands Politiques travailleroient inutilement, si le secret n'étoit gardé dans leur conseil. En éffet, les entreprises les mieux concertées ne reüssissent point pour l'ordinaire, quand ceux qui ont interêt de s'y opposer, les découvrent. Quelques justes que soient les mesures que l'on

prend

czenie, to wszystko wypisać, na co się osoby między sobą umówią, i które przedsię zamysły, podług umowy, biorą; i nawet żeby ie wyrazić w tak iasnych terminach, aby nie dać mieysca dwoiakiemu tłómaczeniu. Jeżeli się nie powiodą rzeczy, i że kto zdradzony, albo opuszczony będzie, takie pisma służą do usprawiedliwienia się z spraw swoich, iako sobie kto w nich postąpił, oświadczaią, że nie był uczestnikiem cudzych win, i że im tylko samym niepomyślny koniec przedsięwziętych zamysłów ma być przyczytany: albo przez to, że nie mieli po temu serca w niebespieczeństwie, albo przez to, że chcąc iść za swoim uporem, nie dokazali tego, na co się odważyli. Sekret także nie mnieyszey iest wagi, w wielkich zamysłach, iako i te rzeczy, w których dopiero mówiłem. Co się pokaże zaraz w nauce następuiącey.

§. LXVI.
O sekrecie.

D*Aremnieby naywięksi Politycy pracowali, gdyby w radach swoich*

prend, ils les rompent toutes, & vont au devant de tous les desseins que l'on forme contre eux. C'est principalement à la Cour, qu'on doit être en quelque sorte impénétrable : les esprits y sont si subtils, qu'il ne faut qu'un mot, qu'un regard, pour leur faire connaître ce qu'on ne voudroit pas qu'ils sçûssent. Combien de projets voit on avorter, parceque ceux qui devroient cacher leurs intentions avec le plus de soin, se laissent pénétrer par des gens plus fins qu'eux. Il y a même des personnes, qui faute de jugement ou d'expérience, découvrent leurs desseins au premier venu, sans considerer à quoi leur ingenuité les expose. En vérité, on trouve si peu de fidelité parmi les hommes, qu'on ne sçruroit trop les éxaminer, & les éprouver avant que de s'ouvrir à eux. Ils demeurent pourtant tous d'accord que chacun est obligé de garder le secret, dont on lui a fait confidence, & que c'est un dépôt sacré auquel on ne doit jamais toucher, Mais où est celui, qui observe éxactement cette loi ou plutôt qu'il ne la viole, s'il espére trou-

sekretu niezachowali. Zaprawdę, nay-lepiey ułożone zamysły pospolicie się nie udaią, kiedy ci, którzy w tym swoy zakładaią zysk, żeby im przeszkodzić, onych dochodzą. Choćby naylepsze przedsięwzięte były układy, oni ie zepsnią, i uprzedzaią wszystkie zamysły, które kto sobie przeciwko nim układa. Osobliwie zaś przy Dworze trzeba być nieiakim sposobem nieprzeniknionym: bo tam rozumy tak są subtelne, że dosyć im iest na iednym słowie, na iednym spoyrzeniu, aby im dać poznać, o czymby kto niechciał, żeby oni wiedzieli. Jak wiele układów widziemy niedoszłych, przeto, że ci, którzyby mieli z iak naywiększym staraniem taić swoie zamysły, daią się przenikać ludziom dowcipnieyszym, od siebie. Są nawet tacy ludzie, którym, że zbywa na rozsądku, i experyencyi, wydaią się z swoiemi zamysłami przed każdym, kogo tylko pierwszego napotykaią, nie uważaiąc, na co ich ta szczerość wydaie. Tak mało zaiste między ludźmi iest wierności, żebyś nie mógł nigdy dostatecznie ich doświadczyć, i wyprobować wprzód, nim się im czego zwierzysz. Wszysey ie-

trouver son compte dans cette infidélité ? Quand je dis que le secret est une chose inviolable & sacrée, je ne pretens pas néanmoins que cette proposition soit universelle, & que cette régle n'ait point d'exception. Car si, par exemple, un ami aprés m'avoir fait promettre que je ne le décrouvrirai point, me fait confidence d'une entreprise criminelle, où il s'est engagé : je dois, il est vrai, faire tous mes efforts pour l'en détourner ; mais si je n'en puis venir à bout, & que je n'aye point d'autre moyen pour l'empecher d'éxécuter la résolution qu'il a prise, il m'est permis de revéler son secret. La raison de cela, c'est qu'en l'assurant que je ne découvrirois à personne ce qu'il vouloit me confier, j'ai crû qu'il étoit incapable de rien faire qui fût indigne d'un honnête homme ; ainsi je n'ai prétendu m'engager à garder le silence, qu'en supposant qu'il n'avoit aucun mauvais dessein à me communiquer. D'ailleurs, il est certain que toute promesse faite contre un premier devoir, est nulle. Or si j'ai promis de ne point declarer un

dnak zgadzaią się na to, że każdy powinien chować sekret, którego mu powierzono, i że to iest depozyt święty, którego się nigdy tykać nie godzi. Ale, gdzież iest taki, kto to prawo doskonale zachowuie, kto go raczey nie gwałci, ieżeli się spodziewa zysku dla siebie pewnego z takiey niewierności? Lecz kiedy mówię, że sekret, iest to rzecz nienaruszona i święta, niechcę atoli utrzymywać, iakoby to zdanie miało być powszechne, i żeby ta reguła nie miała mieć excepcyi. Bo ieżeli naprzykład, przyiaciel, przywiodłszy mię do tego, że mu obiecuię, iż go nie wydam, zwierza mi się zamysłu kryminalnego, który przedsięwziął, powinienem wprawdzie zażyć wszystkich sposobów, abym go odwrócił od niego; atoli, ieżeli z nim wskórać nie mogę, i nie mam inszego sposobu, abym mu przeszkodził w przedsięwziętym zamyśle, godzi mi się natenczas sekret iego wyiawić. Przyczyna tego iest, iż ia, upewniaiąc go, iakom przed nikim wydać nie miał tego, czego mi się chciał zwierzyć; rozumiałem o nim, że on nie był nigdy sposobny nic takiego uczynić, coby było niegodne

dessein criminel, cette promesse est opposée à l'un de mes premiers devoirs; puis qu'elle est contraire à cette loi de là nature si utile & si juste, qui oblige tous les hommes de s'opposer, quand ils le peuvent, au progrès du mal, & d'empêcher qu'on ne commette de mauvaises actions; cette promesse est donc nulle, & je ne dois point la tenir. On peut voir par là, & par les éxemples qu'on trouve dans l'Histoire, qu'il est périlleux d'être le dépositaire du secret d'autrui, & sur tout de celui des Grands, où l'interêt de l'Etat se trouve quelque fois mêlé. C'est pourquoi tout homme sage doit éviter autant qu'il peut, d'avoir part au secret des autres. Ce n'est pas qu'il faille rejetter la confiance qu'un véritable ami nous témoigne en nous ouvrant son coeur; comme je suppose cet ami sage & vertueux, il ne nous découvrira jamais rien, que nos premiers devoirs nous obligent à réveler, alors la loi de secret aura toute sa force, & il faudra plutôt tout perdre, que de la violer.

dne człowieka poczciwego, a więc miałem wolą obowiązać mu się do chowania sekretu, nie inaczey, tylko rozumieiąc, że mi żadnego złego zamysłu zwierzać się nie będzie. Prócz tego pewna iest, że wszelka obietnica uczyniona przeciwko pierwszey moiey powinności nic nie waży. Dlatego, ieżeli ia obiecałem nie wydać zamysłu kryminalnego, ta obietnica iest przeciwna iedney z naypierwszych moich powinności, ponieważ przeciwna iest temu prawu natury tak pożytecznemu, i tak sprawiedliwemu, które wszystkich ludzi obowięzuie, do sprzeciwienia się, kiedy mogą, złemu szerzącemu się, i do przeszkodzenia wykonaniu złych uczynków; taka tedy obietnica nic nie waży, i nie powinienem iey dotrzymać. A ztąd poznać możemy, i przez przykłady, które się w Historyi znayduią, że iest niebeśpieczna rzecz mieć sobie sekret powierzony od drugiego, a osobliwie od Panów, do którego się częstokroć miesza publiczny Królestwa interes. Przeto, każdy rostropny człowiek powinien się chronić tego, ile można, żeby nie był uczestnikiem cudzych sekretów. Niepotrze-

ba

§. LXVII.
De l'Esperance & du Desespoir.

LEs hommes qui ne devroient suivre que les lumiéres d'une raison éclairée, ne jugent ordinairement des choses que selon leur humeur & leur temperament. Ainsi les présomptueux acoûtumés à se flatter, se persuadent fortement, qu'ils obtiendront tout ce qu'ils desirent & les timides qui se défient d'eux mêmes, & des autres, desespérent presque toûjours de reüssir dans leurs entreprises. Evitons avec soin ces extrémités dangereuses; car le desespoir & la trop grande confiance font également négliger les moyens d'avoir un heureux succès. L'expérience ne nous apprend-t-elle pas aussi, qu'il arrive souvent tous le contraire, de ce que l'on s'étoit imaginé. D'où il s'ensuit, que bien des gens trompés par une vaine esperance, ou troublés par une crainte mal fondée, se rejoüissent, ou se chagrinent par avance fort mal à propos.

ka iednak dlatego odrzucać poufałości, którą nam oświadcza prawdziwy Przyiaciel, otwieraiąc się przed nami z sercem swoim. Kiedy zaś trzymam dobrze, że ten, albo ów Przyiaciel rostropny, i cnotliwy niczego nam się nie zwierzy, z czegoby nas pierwsze powinności nasze wydać go przymuszały, natenczas prawo sekretu powinno mieć wszelką wagę swoię, i raczey wszystko wprzód stracić, niżeli go zgwałcić, należy.

§. LXVII.
O nadziei i rozpaczy.

LUdzie, którzyby nie powinni iść, tylko za światłem rozumu iasnego, nie sądzą pospolicie o rzeczach, tylko podług honoru, i komplexyi swoiey. I tak dumni, którzy zwykli sobie podchlebiać, maią mocną nadzieię, że wszystkiego dostąpią, czego pragną; boiaźliwi zaś, którzy samym sobie nie ufaią, i drugim, prawie zawsze rozpaczaią, żeby im się miały powieść szczęśliwie ich zamysły. Wystrzegaymy się z pilnością obydwóch tych błędów bazdzo niebespie-

pos. Ces raisons devroient, ce me semble, nous persuader, qu'après avoir fait tout ce que la prudence veut que l'on fasse pour venir à bout d'une affaire, nous devons demeurer, autant qu'il est possible, dans une grande tranquillité, sans jamais nous abandonner ni à la crainte, ni à l'esperance, ni au desespoir. En sorte neanmoins, que ne négligeant rien de ce qui peut faire reüssir nos desseins, nous prenions en même tems les précautions nécessaires pour prévenir les suites facheuses qu'ils peuvent avoir, supposé, que le succés n'en soit pas favorable. Si nous suivions cette maxime, le bien qui nous arriveroit, seroit d'autant plus agréable, que nous l'aurions moins attendu; & le mal seroit moins grand & moins sensible, à cause du soin, que nous aurions eu de nous y préparer.

§. LXVIII.

bespiecznych. Równo albowiem rozpacz, i zbytnia ufność, sprawuią w nas zaniedbanie sposobów prowadzących do końca rzeczy iakiey szczęśliwego. Czyliż nas doświadczenie nie uczy? że się często trafia, rzecz cale przeciwna tey, którąśmy sobie w myśli wystawiali. Zaczym idzie, że wiele ludzi zwiedzionych prożną nadzieią, lub strwożonych niepotrzebną boiaźnią cieszą się, albo smucą wcześnie bez żadney cale przyczyny. Te dowody powinnyby, tak mi się zdaie, wmówić w nas, że uczyniwszy wszystko, czego po nas rostropność wyciąga dla doprowadzenia sprawy iakiey do końca swego, mamy zostawać, ile można, w wielkim uspokoieniu, nie poddaiąc się nigdy ani trwodze, ani nadziei, ani rozpaczy, A to tak ztym wszystkim, żebyśmy, nic nieopuszczaiąc, coby pomagało do szczęśliwego powodzenia naszych zamysłów, opatrzyli się zawczasu w myśli potrzebne, poprzedzaiąc przeciwności iakie, któreby mogły za niemi nastąpić, gdyby naprzykład, szczęśliwie się nam nie powiodły. Jeżeli tę naukę zachowamy, wszelkie dobro, które nas spotka, tym bę-

dzie

§. LXVIII.

Soutenir les Interêts de la Vertu.

LA Vertu opprimée est un objet qui touche sensiblement un homme généreux, & qui fait employer tout ce qu'il a de crédit pour soutenir les interêts des faibles, qu'on veut injustement détruire. Mais cette générosité est bien rare dans ce siécle. On voit, sans s'émouvoir, le vice triomphant s'élever par ses artifices sur les ruïnes de la vertu ; & les personnes même qui pourroient facilement l'en empêcher, n'osent s'opposer à cette injustice. Cependant il me semble que, quoi qu'il en puisse arriver, nous sommes obligés d'avertir secretement ceux, qui ont l'autorité en main, des fourberies dont on se sert pour opprimer l'innocence, ou de nous en declarer nous mêmes les protecteurs, si nous avons assez de pouvoir pour la défendre. Une action si hardie nous fera sans doute des ennemis : Mais il n'importe ; les gens de bien pren-

dzie przyiemnieysze, im mniey od nas spodziewane; a wszystko złe, będzie nam tym lżeysze, i mniey przykre, im z większym staraniem do niego się przygotuiemy.

§. LXVIII.

Trzeba stać przy Cnocie.

NIewinność uciemiężona iest to widok wskroś przenikaiący człowieka wspaniałego, i który go do tego przywodzi, że wszystkę powagę swoię na to łoży, aby słabszych bronił, których kto niesłusznie wniwecz chce obrócić. Ale wspaniałość taka bardzo iest rzadka w tych czasach. Każdy na to patrzy bez żadnego poruszenia, iako niecnota tryumfuiąc, podnosi się przez swoie zdrady na obalinach zwyciężoney niewinności, i takie nawet osoby, któreby łatwo przeszkodzić temu mogły, nie śmieią się tey niesprawiedliwości sprzeciwić. Atoli mnie się zdaie, że cokolwiek się z tego przytrafić może, obowiązani iesteśmy taiemnie przestrzec tych, którzy w ręku władzę maią, o szalbierstwach, których kto na uciemiężenie niewinności zażywa, albo sami iey obrońcami obrać się

powin-

prendront nôtre parti en cette occasion. Et après tout, quand il y auroit beaucoup à risquer, le pourrions nous faire pour une meilleure cause que celle de la vertu ?

§. LXIX.

De l'Irrésolution.

CEux qui n'ont point d'objet arrêté, & qui sont toûjours incertains de ce qu'ils doivent entreprendre, errent dans le monde à peu près comme des voyageurs errent dans un bois, dont ils ne savent pas les routes. Il faut travailler de bonne heure à bien connaître les divers états de la societé civile, & embrasser ensuite celui que nous jugerons nous être le plus propre. On se trouve quelquefois à la fin de sa vie, avant que d'avoir pensé, à quoi on doit l'employer. Cependant elle est si courte cette vie, & le tems est si précieux, que c'est un grand mal d'en perdre une partie considerable, en demeurnat dans l'incertitude de la profession qu'il faut choisir. Il y a une autre sorte d'incerti-

powinniśmy, ieżeli się tak czuiemy na mocy, żebyśmy ią obronić mogli. Uczynek tak odważny, nabawi nas, bez wątpienia nieprzyiacioł: lecz mało na to dbać potrzeba: dobrzy ludzie przy naszey stronie w takiey okazyi staną. A wreszcie, choćby naywięcey ważyć przyszło, czyliż moglibyśmy to kiedy w lepszey uczynić sprawie, iako przy niewinności.

§. LXIX.

O niewczesnym rezolwowaniu się na co.

CI, którzy nie maią zamierzonego sobie celu, i którzy zawsze nie pewni są, co przedsięwziąć maią, błądzą po świecie, tak właśnie, iak podrożni po lesie, w którym drog nie znaią. Trzeba się zawczasu starać, żeby dobrze poznać rożne stany w spółeczności ludzkiey, i nakoniec obrać sobie ten, który sądzić będziemy dla nas nayprzyzwoitszy. Znayduią się czasem tacy ludzie, którzy się wprzód widzą przy zgonie życia, nim pomyślą, iakby go zażyć mieli. A przecię, tak iest to życie krótkie, i czas ten tak drogi, że to iest wielka nieszczęśli-

certitude, ou plutôt d'irrésolution, qui n'est pas tout à fait si préjudiciable, mais qui ne laisse pas de nuire beaucoup : elle consiste à ne sçavoir à quoi se résoudre dans les affaires & dans les divers accidens, qui arrivent ; à déliberer vainement quand le tems presse, & qu'il faut promptement se déterminer. Je sçai qu'il est très-utile d'éxaminer les choses avant que de rien entreprendre : mais quand il y a lieu de craindre, qu'on ne laisse échaper l'occasion d'éxecuter un dessein, & dans tout autre rencontre où le succés dépend de la diligence, c'est une grande faute de consummer en de longues déliberations le tems, qui est nécessaire pour agir. Les esprits faibles & timides ont ce defaut : aussi ils ne sont nullement propres aux grandes affaires, qui se ruïnent souvent par la lenteur, & qui demandent en ceux, qui en ont le maniment, un grand courage, soûtenu par un jugement décisif & solide.

§. LXX.

śliwość, utracić marnie część iego iaką znaczną, zostaiąc w niepewności stanu, iaki sobie komu obraćby potrzeba. Jest i inszy ieszcze rodzay niepewności, albo raczey wątpliwości, który nie iest cale tak szkodliwy, atoli wiele szkodzi: a ten na tym należy: kiedy kto nie wie, na co się ma rozmyślić w sprawach, i przypadkach różnych, które się trafiaią; i wtenczas próżno się naradza, kiedy czas przynagla, i kiedy wprędce co przedsięwziąć potrzeba. Wiem ia to, że iest bardzo pożyteczna, roztrząsać dobrze rzeczy wprzód, niżeli co u siebie kto postanowi; ale kiedy trzeba się obawiać, aby nie opuścić okazyi do wykonania iakiego zamysłu, i w takiey okoliczności, gdzie szczęśliwy koniec zawisł od prędkości, wielki błąd iest czas trawić na długich rozmysłach, który do sprawy iest potrzebny. Nikczemne, i boiaźliwe umysły maią do siebie tę wadę: iakoż niesposobne cale są do wielkich spraw, które częstokroć giną przez zwłokę czasu, i które wyciągaią po tych, którzy około nich pracuią, wielkiey odwagi, wspieraiącey się na rozsądku prędko co stanowiącym, i gruntownym.

§. LXX.

§. LXX.

N'être point précipité dans ſes jugemens.

D'où vient que les hommes sont remplis d'erreurs sur toutes sortes de matiéres? D'où vient qu'il y en a tant qui se conduisent par de faux principes? C'est, qu'ils ne veulent pas se donner la peine de récher-cher la vérité dans les choses de simple speculation, & d'examiner quel est le meilleur parti dans celles de pratique. La justice & la vérité ne se présentent pas d'abord à l'esprit: les nuages que forment les passions, & les préjugés, nous empêchent d'apercevoir distinctement ce qui est juste, & ce n'est souvent qu'aprés une exacte & longue recherche que nous avons le plaisir de le bien connaître. Les plus habiles gens se trompent quelque fois malgré toutes leurs réflexions; que sera ce donc des petits génies qui n'aproffondissent rien, & qui ne font que voltiger,

pour

§ LXX.
Nie trzeba być ſkwapliwym w ſądzeniu o rzeczach.

ZKąd to pochodzi, że ludzie są pełni błędów we wszystkich rzeczach? zkąd pochodzi, że ich tak wiele iest, którzy się na fałszywych maxymach zasadzaią? Oto, że niechcą pracy przyłożyć w szukaniu prawdy w rzeczach samey spekulacyi, ani roztrząsać, co iest naylepszego w praktyce. Sprawiedliwość i prawda, nie stawiaią się zaraz na oczy rozumowi: zaćmienie, które namiętności sprawuią i przeciwne o rzeczach sądzenia, nie dopuszczaią widzieć iaśnie, co iest sprawiedliwego, i częstokroć, dopiero po długim i doskonałym szperaniu, z ukontentowaniem dobrze ią poznaiemy. Naywiększego dowcipu ludzie często się mylą, lubo wszystkich przyłożą myśli, a cóż więc z miałkiemi rozumami będzie, które nic wskroś nie przenikaią? i które tylko powierzchowne rzeczy uważaią? Naywięcey na tym nam należy, żebyśmy się strzegli skwapliwości sądzenia o rzeczach: ona

pour ainsi dire, sur la surface : des choses. Il nous est de la derniere importance d'éviter la précipitation dans nos jugemens: elle est la source des hérésies & des cabales : elle produit les querelles & les factions, qui divisent les esprits, & troublent le repos des peuples. C'est aussi cette précipitation & la malignité de nôtre coeur qui nous portent à donner une mauvaise interpretation aux actions des autres, contre cette maxime fondée sur la loi naturelle, qu'on doit prendre en bonne part, tout ce qui peut y être pris. D'ailleurs, l'entêtement & l'opiniatreré, vices également dangereux dans la Morale, & dans les affaires Civiles, sont les suites ordinaires de la précipitation dont je parle. Evitons la donc avec soin. Et puisque le Ciel nous a donné la raison pour guide, ne jugeons de rien, que par ses lumiéres, ne suivons jamais dans nôtre conduite les mouvemens impétueux de nos passions, lesquelles nous faisant prendre un parti trop à la hâte, nous réduisent à la facheuse nécessité de manquer à nôtre parole,

iest źrzodłem odszczepieństwa i spisków, ona sprawuie zwadki, i roztrki, które umysły różnią, i pokoy między ludźmi gubią. Ta ieszcze skwapliwość, i złość naszego serca, przywodzi nas także do tego, że tłómaczemy źle sprawy drugich, przeciwko regule na prawie naturalnym utwierdzoney, że wszystko na dobrą stronę brać należy, cokolwiek tylko tak się brać może. Prócz tego zaś upor i zaciętość, wady równie niebeśpieczne, w pożyciu ludzkim, iako też i w sprawach publicznych, pospolicie za skwapliwością idą, o którey iest mowa. Wystrzegaymy się iey tedy pilnie. A ponieważ dało nam Niebo rozum za przewodnika, nie sądźmy o niczym, tylko podług iego światła, nie daymy się nigdy uwodzić w naszych sprawach porywczym popędliwościom namiętności naszych, które skłaniaiąc nazbyt nagle na iednę stronę, przywodzą nas do tak ciężkich okoliczności, iż albo słowa naszego, albo powinności koniecznie uchybić musiemy. Naywiększe rozumy wpadaią w błędy, ieżeli czuią co nadto skwapliwie: przeciwnie zaś, chociaż mierny dowcip, który z bliska, i powo-

où à nôtre devoir. L'esprit le plus sublime tombe dans l'erreur, s'il va trop vite : au lieu qu'un génie mediocre qui éxamine les choses de prés, & à loisir, aperçoit ce qui avoit échapé à des yeux plus clairvoyans, mais moins attentifs.

§. LXXI.

Comment il faut agir avec ceux qui nous ont aidé en quelque affaire.

Lorsque deux ou plusieurs personnes ont entrepris de concert une affaire, & qu'elles ont toutes contribué à la faire réüssir, celui qui s'en attribue à lui seul le profit & la gloire, a bien peu d'honneur & d'équité. Eh quoi ? n'est il pas juste, que ceux qui ont partagé avec nous les fatigues & les périls d'une entreprise, ayent aussi part aux avantages qui en reviennent ? Un homme qui dans ces rencontres, ose se vanter faussement, que toute la gloire d'un heureux succès lui est duë,

perd

li rzeczy poznaie, postrzega w nich to, co uszło nayprzezornieyszych oczu, ale mniey bacznych.

§. LXXI.
Jako mamy się obchodzić z temi, którzy nam w czym pomagali.

Kiedy dwie, albo więcey osob przed się wzięły, podług umowy, iaką sprawę, i że wszystkie pomagały do końca iey szczęśliwego, ten, który sobie tylko samemu przypisnie cały z niey pożytek, i sławę, bardzo mało poczciwości ma w sobie, i sprawiedliwości. Nie iestże to albowiem sprawiedliwa? aby ci, którzy wspólnie z nami ponosili prace, i niebeśpieczeństwa iakiego zamysłu, byli z nami równo uczestnikami tych pożytków, które z nich wynikaią. Człowiek, który w podobnych okolicznościach śmie się chlubić, że cała chwała z szczęśliwie powiedzioney rzeczy, iemu się należy, traci więcey przez swoię próżną chełpliwość, niżby chciał zyskać: prócz tego bowiem, że przez to ściąga na siebie

perd par sa vanité beaucoup plus qu'il ne veut gagner: car outre qu'ils s'attire moins d'estime que de mépris en se louant soimême, les plaintes que font de son orgueil, & de sa mauvaise foi ceux, qui l'ont utilement aidé, & des quels cependant il tâche de rabaisser les services, afin que les siens en paraissent plus importans, le décrient si fort dans le monde, qu'il ne trouve plus personne qui veuille le seconder dans ses desseins. Au contraire on se fait un plaisir d'aider & de servir ceux, qui sans jamais parler de ce qu'ils ont fait, attribuent tout le succés de leurs entreprise, à la valeur, ou à la bonne conduite des autres: & leur extreme modestie, bien loin de diminuer l'éclat de leurs belles actions, en releve avantageusement le merite.

§. LXXII.

Des accidens imprévûs.

IL arrive quelquefois qu'un accident imprévû rompt les mesures les plus justes, & met un obstacle presque insur-

więcey wzgardy, niż poważenia, gdy się sam chwali, skargi, które czynią na iego pychę, i małą wiarę ci, którzy mu skutecznie dopomogli, a on z tym wszystkim ich usługi chce przytłumić, aby się iego własne większey bydź zdawały wagi, tak go osławiaią przed ludźmi, że się nikt napotym nie znaydzie, któryby mu chciał w iego zamysłach pomagać. Przeciwnie zaś maią w tym ludzie ukontentowanie swoie, kiedy mogą pomagać, i służyć takim, którzy nic nigdy nie mówiąc, co sami czynili, przypisuią wszystko powodzenie przedsięwziętych zamysłów swoich, odwadze, albo sprawie dobrey drugich: i wielka ich skłonność, nietylko nic nie uymuie pięknym ich uczynkom, ale i owszem z chwałą ich zasługi wynosi.

§. LXXII.
O przypadkach nieſpodzianych.

PRzytrafia się czasem, że ieden przypadek niespodziewany pomięsza wszystkie naylepsze szyki, i położy tamę prawie nieprzebytą do wykonania iak nay-

surmontable à l'execution des desseins les mieux concertés. Il n'est pas possible de donner des régles précises de ce qu'on doit faire en ces occasions: cela dépend de la situation où se trouvent alors les esprits, & les choses. Je dirai seulement qu'on doit déliberer aussi long tems que les affaires le peuvent permettre; & qu'aprés cela il faut que ce qui aura paru le plus avantageux, soit éxécuté hardiment, & avec autant de confiance, que si l'on avoit tout éxaminé plus à loisir. C'est en de pareilles conjonctures, qu'un grand courage est de saison. C'est alors qu'on réconnaît clairement quel est le génie de celui, qui a la conduite de l'entreprise. Heureux, si par son habileté, il sçait trouver de bons expediens; & si conservant un grand sang froid au milieu du péril, ou de l'embaras des affaires, il donne ordre à tout avec cette merveilleuse présence d'esprit qu'on a tant admirée dans les grands hommes.

§. LXXIII.

lepiey ułożonych zamysłów: Nie podobna opisać niezawodnych reguł, któreby w takich okazyach zachować potrzeba: To zawisło od okoliczności, w których się znayduią naówczas rzeczy, i umysły. Tyle tylko powiem, że się trzeba namyślać tak długo, ile interessa pozwolić mogą, a potym, co się zdawać będzie naypożyteczznieyszego, z taką należy, wypełnić śmiałością, i z taką ufnością, iakoby się wszystko w czasie sposobnym roztrząsnęło. W podobnych przypadkach odwaga iest potrzebna. Natenczas iawnie poznać możemy, iakiego iest dowcipu ten, do którego sprawowanie przedsięwzięcia należy. Szczęśliwy, ieżeli przez swoię rostropność, umie sobie dobrze poradzić, i ieżeli zachowuiąc w sobie nieporuszony całe umysł, w pośrzod niebespieczeństwa, i trudności spraw, czyni wszystko, i rozsądza, z tą umysłu przytomnością, którą zawsze widziano z tak wielkim podziwieniem, w ludziach wielkich.

§. LXXIII.

Des bienfaits, des récompenses, & de la distribution des Emplois.

QUand ceux, qui gouvernent, n'accordent les graces, & ne distribuent les Emplois, que par faveur, c'est un grand mal pour le Royaume, dont ils ont l'administration. Cela rébute les gens de mérite qui sentent bien, qu'on leur ravit en quelque sorte, ce que l'on donne aux autres: & comme les principales Charges se trouvent remplies par des Sujets qui en sont indignes, les particuliers en souffrent, & le corps de l'Etat en réçoit un notable préjudice. Mais quand selon les régles de la véritable politique, les récompenses ne s'accordent, qu'à ceux, qui les ont mérités par leurs services; que la distribution des Emplois & des Postes se fait avec justice, & avec choix, chacun tâche de s'en rendre digne, persuadé que sa fortune ne depend que de sa vertu.

D'ail-

§. LXXIII.

O dobrodzieystwach, o nadgrodach, i o rozdawaniu Urzędów.

Kiedy ci, którzy rządzą, łask swoich inaczey nie świadczą, i nie rozdaią Urzędów, tylko uwodząc się respektem ku iednym osobom, iest to wielkie na to Królestwo nieszczęście, w którym rządy sprawuią. Taki postępek traci serce zasłużonym ludziom, których to bardzo boli, że im nieiako wydzieraią to, co drugim daią; i kiedy co celnieysze godności zastępuią takie osoby, które ich nie są godne, prywatni ludzie bywaią od nich uciemiężeni, a całe Królestwo znaczną ztąd ponosi krzywdę. Lecz kiedy podług reguł Polityki prawdziwey, tym tylko nadgrody dawane bywaią, którzy na nie zarobili, przez swoie zasługi, i że rozdawanie dostoieństw, i Urzędów, dzieie się sprawiedliwie, i z wyborem, każdy się stara, aby się godnym ich stał, mniemaiąc, że fortuna iego od samey szczególnie zawisła cnoty. Nadto, publiczne sprawy lepiey przez to idą, pokoy,

D'ailleurs les affaires publiques en vont mieux; le calme & la joye regnent par tout, & l'ordre est gardé en toutes choses, parce que ceux à qui le Prince a confié son autorité, étant gens de bien, s'acquitent de leur devoir avec éxactitude, & ne travaillent qu'à rendre les peuples heureux : Nous voyons maintenant dans un Païs l'effet de cette sage politique : le Roi donne tout au mérite, & rien à la faveur. Aussi est il admirablement bien servi, & l'on peut dire que le soin éxtréme, qu'il a toûjours pris de bien choisir ses Ministres, ses Généraux d'armée, & ses autres Officiers, n'a pas peu contribué à la felicité de ses Sujets : & à le faire monter lui même à ce haut point de gloire & de puissance, où nous le voyons élevé.

§. LXXIV.

De la maniere d'accorder ou de refuser des graces.

IL y a des gens qui accordent ce qu'on leur demande; mais c'est toujours ou trop tard, ou à de cer-

tai-

koy i radość wszędzie panuie, i zachowanie się we wszystkim porządek, przez to, że ci, którym Król władzy swoiey powierzył, z wielką pilnością swoię powinność pełnią, i o nic się nie staraią, tylko iakoby lud szczęśliwym uczynić mogli. Widziemy teraz w kraiu iednym skutek takich rządów mądrych: Król rozdaie wszystko zasłużonym, a nic nie daie przez respekt. Przeto też bardzo dobrze mu służą; i nie może się mowić, że to wielkie staranie, którego zawsze przykładał w obieraniu dobrych Ministrów swoich, Generałów Woysk, i inszych Urzędników, nie mało pomogło do szczęśliwości poddanych iego, i do wyniesienia iego samego na tak wysoki stopień sławy, i potęgi, na iaki widziemy go wyniesionego.

§. LXXIV.
O ſpoſobie świadczenia, albo odmówienia łaſk.

SĄ tacy, którzy wszystko wyświadczą każdemu, o co ich prosi, ale to zawsze bywa albo bardzo nie rychło, albo pod kondycyami, albo z tak nieprzyiemną

chę-

taines conditions, ou de si mauvaise grace, qu'on ne leur en sçait point de gré. Si vous avez dessein de faire plaisir à quelqu'un, & que vous vouliez en même tems vous concilier son affection, faites lui sentir que c'est de bon cocur que vous lui rendez service. L'air chagrin & la contrainte avec la quelle on fait quelque chose en faveur d'une personne, diminüe de plus de la moitié le prix du bienfait qu'elle reçoit Au lieu que quand on sçait l'art d'obliger, la maniére dont on donne, est plus agréable que le don même, & fait plus d'impression sur un coeur, qui est plus sensible à autre chose qu'à l'interêt. Il n'est pas moins utile de sçavoir refuser, c'est à dire, d'aducir par des paroles & par des maniéres civiles & obligeantes ce qu'un refus a de desagréable & d'amer. Un honnête homme est si faché de ne pouvoir contenter tout le monde, il en use si bien avec les personnes qui ont affaire à lui, qu'il s'en fait aimer, même en leur réfusant leurs demandes: & il les renvoye persuadées qu'il ne tient point

à lui,

chęcią, że im niemasz za co dziękować. Jeżeli pragniesz iaką osobę ukontentować, i żebyś chciał razem ziednać sobie iey życzliwość, dayże iey poznać, że to z dobrego czynisz serca, w czym się chcesz przysłużyć. Postawa markotna, i przymus, z którym co komu czyniemy, większą połowę uymuie szacunku dobrodzieystwa, które odbiera. Przeciwnie zaś, kiedy kto wie fortel uięcia sobie chęci ludzkich, sposob, którym daie, iest im daleko milszy, aniżeli sam datek, i większą daleko wdzięczność wzbudza w ich sercach, które insza rzecz bardziey zniewala sobie, aniżeli zysk iaki. Niemniey pożyteczna iest, umieć, i odmówić, toiest: łagodzić słowami, i sposobami politycznemi, i przyiemnemi, cokolwiek w odmówioney rzeczy może być nie miłego i przykrego. Człowiekowi poczciwemu tak iest markotno, kiedy wszystkich ukontentować nie może, i tak się z ludźmi dobrze obchodzi, którzy z nim maią sprawę, że im się każe koniecznie kochać, nawet i wtenczas, kiedy się im z czego na proźby ich wymawia, i odprawia ich od siebie, tak rozumieiących, że on temu nie winien, iż się im zado-

à lui, qu'elles ne soient pleinement satisfaites. De sorte qu'on ne lui a pas moins d'obligation de ce qu'il refuse avec peine, que de ce qu'il accorde avec plaisir.

§. LXXV.
De la vie retirée, & de celle du grand monde.

QUe la vie retirée est douce, qu'elle est tranquille & agrêable! Un homme qui vit dans la retraite, éloigné des objets qui pourroient exciter les passions, jouît d'une profonde paix, ce qui lui rend la recherche & la connaissance de la vérité plus facile. C'est dans la solitude qu'il s'acoûtume à juger sainement de tout: son coeur y devient plus pur, & son esprit plus éclairé: il y aprend mille choses par la lecture & par la méditation; & jamais il ne se lasse de contemplér les perfections divines, qui éclatent d'une maniere admirable dans l'ordre de la nature, & dans l'ordre de la grace. Il semble au contraire, que celui qui occupe

zadosyć nie stało. Tak dalece, że mu niemniey maią wdzięczności za to, co mu z ciężkością odmówić przychodzi, iak to, co czyni z miłey chęci.

§. LXXV.
O osobnym życiu, i o tych, którzy na wysokich zostaią Urzędach.

O iak słodkie życie osobne! iak spokoyne i miłe! Człowiek, który na osobności żyie oddalony od obiektów, któreby mogły poruszyć w nim namiętności, cieszy się pokoiem wielkim, w którym łatwiey dochodzi i poznaie prawdę. W osobności przyzwyczaia się do zdrowego o wszystkich rzeczach sądzenia; serce iego staie się w niey czystsze, a rozum bardziey oświecony, w niey się nauczy rzeczy tysiącznych przez czytanie, i rozmyślanie, i nigdy sobie nie tęskni w rozważaniu Boskich doskonałości, które się cudownym sposobem wydaią w porządku natury, i łaski. Przeciwnie zaś zdaie się, że tego, który na znacznym iakim Urzędzie postanowiony iest, iest czemu żałować. Co za starania (iak mówią)

cupe un poste fort considerable, soit à plaindre. Que de soins, dit-on, que de fatigues, que d'agitations dans les grands Emplois ; J'en demeure d'acord : cependant je pense qu'un homme elevé aux premiéres charges, qui a les qualités nécessaires pour s'en acquiter dignement, goûte dans sa condition des douceurs, qui balancent bien ses peines. Car s'il remplit tous ses devoirs, comme je le suppose, quel plaisir n'est-ce pas pour lui de servir utilement sa Patrie & son Roi, de defendre le faible, de proteger l'innocent, d'assister le pauvre, d'avancer les gens de mérite? en un mot, d'employer ses richesses & son credit à faire du bien à une infinité de personnes? Ceux qui ont le coeur assez noble & assez généreux pour faire un si bon usage des avantages d'une haute fortune, & qui, outre cela, ont beaucoup d'étenduë & de pénétration d'esprit, sont sans doute appellés au maniment des grandes affaires, & ils doivent faire valoir au profit de l'Etat les rares talens qu'ils ont reçu du Ciel : les Emplois subalter-

wią) co za prace; co za kłopoty ponosić trzeba na Urzędach wielkich? zgadzam ia się na to: ztymwszystkim rozumiem, że człowiek na pierwsze wyniesiony godności, który ma potrzebne przymioty do zadosyć im czynienia, doznaie w nich przy swoiey kondycyi tych słodyczy, które równą wagę z ich przykrościami trzymaią. Albowiem, ieżeli wszystkie powinności swoie pełni, iako ia rozumiem, nie iestże to wielką dla niego pociechą? służyć pożytecznie Oyczyznie, i Królowi swemu? bronić słabszey strony, zastawiać się za niewinnych, zapomagać ubogich, przechodzić godnych ludzi w usługach, iednym słowem: łożyć bogactwa swoie, i swoy kredyt na to, aby czynić dobrze niezliczoney liczbie ludzi! Ci, którzy serce maią dość szlachetne i wspaniałe, aby dobrze zażyli dostatków wysokiey fortuny, i którzy prócz tego maią przezorny wielce, i przenikaiący rozum, bywaią bez wątpienia wezwani do sprawowania rzeczy wielkich; i obowiązani są ku pożytkowi publicznemu zażyć rzadkich talentów swoich, które z Nieba wzięli: Niższe Urzędy iakie, ani osobne życie, nic przystoi takim

kim

ternes, ni la vie privée ne convien-droient point à ces grands génies, que Dieu à crées pour regir les autres. A l'égard de ceux, qui n'ont qu'une vertu commune, & un esprit médiocre, ils peuvent embrasser la vie retirée, sans que le public y perde beaucoup: & s'ils n'y sont point appellés, ils ne doivent s'engager que dans un état proportionné à leurs forces & à leur capacité.

§. LXXVI.

Des sentimens que nous doit inspirer l'usage des créatures.

NE nous imaginons pas que les créatures qui contribuent tant à nôtre perte, ne puissent contribuer beaucoup à nôtre salut. Si nous en sçavions faire un bon usage, & que nous n'eussions pour elles que les sentimens qu'il en faut avoir, ce qu'elles ont de bon & d'aimable nous porteroit à aimer celui qui leur a tout donné; & ce qu'elles ont d'imparfait

kim dowcipom wielkim, które Bóg na to stworzył, aby drugiemi rządziły. Co się tycze tych, którzy pospolitą tylko cnotę maią, i pomierny rozum, tacy mogą sobie obrać życie osobne bez uszczerbku wielkiego dobra publicznego; ale, ieżeli nie są do niego powołani, nie powinni sobie obierać, tylko taki stan życia, który by ich siłom, i sposobności był przyzwoity.

§. LXXVI.

O zdaniach, które w nas wzbudzać powinno zażywanie rzeczy ſtworzonych.

Nie rozumieymy, że stworzenia, które nam tak wiele do zguby naszey pomagaią, nie mogły nam wielce pomoc i do zbawienia naszego. Gdybyśmy takie tylko mieli o nich zdania, iakieby mieć potrzeba, cokolwiek w sobie dobrego maią, wiodłoby nas do miłości tego, który im wszystko dał; a cokolwiek maią złego i niedoskonałego, przeszkadzałoby nam, żebyśmy żadnego ku nim przywiązania nie mieli. Piękność całego

fait & de mauvais nous empêcheroit d'avoir aucun attachement pour elles. La beauté de l'univers, & en particulier celle des créatures raisonables, nous donneroit quelque idée de la beauté souveraine de Dieu, & nous feroit désirer d'être unis à lui pour jamais. L'esprit, la force, la bonté, la sagesse, l'équité & les autres qualités que l'on estime dans les hommes, nous feroient admirer les perfections divines, qui sont la source de toutes nos vertus, & le principe de tous nos biens. Les plaisirs que l'on goute sur la terre, & que l'on recherche avec tant d'ardeur, quoi qu'ils soient mélés de beaucoup d'amertume, nous feroient penser combien grands doivent être ceux dont on jouît dans le Ciel, & nous engageroient à travailler pour y avoir place. D'autre part les désordres qui regnent dans le monde, nous ôteroient l'envie de nous y attacher. Les miseres de cette vie, & sa courte durée, nous feroient comprendre que le véritable bonheur ne s'y trouve pas. Enfin les imperfections & les vices

de

łego ogólnie świata, a w szczególności stworzenia rozumnego, uczyniłaby nam iakieś wyobrażenie naywyższey piękności Boskiey, i wzbudziłaby w nas pragnienie złączenia się z nim nazawsze. Rozum, siła, dobroć, mądrość, sprawiedliwość, i insze własności, które w ludziach szacuiemy, sprawiłaby w nas podziwienie nad doskonałościami Boskiemi, które źrzodłem są wszystkich cnot, i wszelkiego dobra naszego. Uciechy, w których sobie ludzie na ziemi smakuią, i których z tak wielkim szukaią pragnieniem, lubo są z wielą gorzkościami pomieszane, dałyby nam poymować myślą, iak wielkie muszą być w Niebie, których zażywaią Swięci, i przywiodłyby nas do tego, abyśmy się starali, żebyśmy i my w nich pomieścić się mogli. Z drugiey strony nierządy, które na świecie panuią, zgasiłyby w nas żądzą przywiązania się do nich, mizerye życia tego, i krótki czas iego, przekonałyby nas, że się w nim prawdziwa szczęśliwość nie znaydzie, naostatek niedoskonałości, i nałogi tych, z któremi żyiemy, nie dopuściłyby nam nikogo żadną inszą, tyl-

ko

de ceux avec qui nous vivons, nous empêcheroient d'aimer personne par aucun autre motif, que celui d'une charité toute pure. De cette sorte les passions déréglées ne troubleroient point nôtre coeur : l'éclat éblouissant des biens sensibles, feroit peu d'impression sur nôtre esprit, & les mêmes objets qui sont presque toûjours l'occasion de nôtre ruïne, seroient la cause de nôtre bonheur.

§. LXXVII.
De l'Exil.

L'Exil n'est proprement qu'un changement de lieu qui ne doit faire acune peine à celui dont la conduite est sans reproche. Tous les païs sont également bons aux gens de bien : ils trouvent par tout ce qui est nécessaire à la vie, & cela leur suffit. Quand donc par quelque revers de fortune, on est obligé de se rétirer dans une espèce de solitude, après avoir toûjours vêcu à la Cour, il ne faut point murmurer ni se plaindre inutilement : cela ne sert qu'à

faire

ko czystą cale kochać miłością. Takim sposobem nierządne passye, nie czyniłyby żadnego w sercu naszym niepokoiu, blask dóbr doczesnych, który ludzi zaślepia, małoby nad rozumem naszym dokazał, i te same widoki, które prawie zawsze są nam okazyą upadku, byłyby przyczyną naszego uszczęśliwienia.

§. LXXVII.
O wygnaniu z Oyczyzny.

WYgnanie z Oyczyzny nic właśnie inszego nie iest, tylko odmiana mieysca, która żadney przykrości nie powinna temu czynić, którego życie iest bez nagany. Wszystkie kraie równie są dobre dla ludzi dobrych: znaydą oni wszędzie, co im iest potrzebnego do pożywienia, i dosyć im iest na tym. Kiedy więc przez iaką odmianę fortuny musi kto oddalić się na mieysce pustyni podobne, życie swoie zawsze prowadząc na Dworze Królewskim, nie powinien szemrać, ani narzekać daremnie: na nic się to nie przyda, tylko żeby się kto wydał, iak słabego iest umysłu; Trzeba raczey samemu, chę-

faire paraitre combien on est faible. On doit plûtôt abandonner de bonne grace ce que l'on ne sçauroit plus rétenir. Les grands hommes ont moins de peine à quitter les prémiéres Charges, qu'à les accepter. Ils sçavent combien il est difficile d'en bien remplir tous les dévoirs: & comme ils les possedoient sans attachement, c'est sans douleur & sans tristesse qu'ils les perdent. Les accidens qui les leur ôtent, & que l'on apelle communement malheurs & disgraces, ils les considerent comme la premiére cause de leur felicité: parce qu'aprés cela se voyant délivrés de mille soins accablans, & des inquietudes attachées aux grands Emplois, ils commencent à goûter les douceurs de la liberté, & à jouïr du calme heureux d'une vie paisible & innocente.

§. LXXVIII.

De la Captivité,

IL en est à peu prés de la captivité comme de l'exil: les prisons dans lesquelles les choses nécessaires sont accordées, & où l'on réçoit celles qui peu-

tnie porzucić to, przy czym się utrzymać więcey nie można. Wielkim ludziom nie tak przykro iest naypierwszych odstępować godności, iako ie przyimować. Wiedzą, iak iest rzecz bardzo trudną wypełnić należycie ich powinności; a iako ie bez przywiązania trzymali, tak ie bez żalu, i bez smutku tracą. Przypadki, przez które ie tracą, i które się nazywaią nieszczęściami, oni sobie za naypierwszą przyczynę szczęścia swoiego maią: albowiem, obaczywszy się potym wolnemi od tysiącznych kłopotów ciężkich, i od troskliwości przywiązanych do wielkich Urzędów, zaczynaią sobie smakować w słodkiey wolności, i cieszyć się szczęśliwie pokoiem cichego życia, i niewinnego.

§. LXXVIII.
O niewoli.

TAk się ma prawie niewola, iako wygnanie: więzienia, w których są pozwolone rzeczy potrzebne, i w których nie schodzi komu na tym, co może zabawić iego umysł, nie powinny bydź

peuvent occuper l'esprit, ne doivent être considerées que comme des solitudes, où l'on peut jouïr d'un répos tranquille, en s'accomodant au tems, mais où l'on est miserable, si l'on s'abandonne au chagrin & à la tristesse. Quand on a la conscience nette, c'est une erreur de se persuader qu'on est malheureux, parce qu'on est renfermé dans un plus petite espace de terre qu'auparavant. Un Chartreux se plaît dans sa Cellule, quoi qu'il lui soit défendu d'en sortir. Pourquoi cela ? parce qu'ils s'est fait une douce habitude de ce, que d'autres régardent comme une servitude insupportable. Que celui qui est en prison ait assez d'empire sur soi pour faire le même, il ne sera ni plus contraint, ni moins libre que le Chartreux. Ce seroit agir en homme raisonnable; mais le meilleur seroit d'agir en Chrétien, & d'avoir pour la vie du grand monde les sentimens que la Religion nous inspire. Si je ne craignois qu'on m'accusât de faire le Prédicateur, je rapporterois ici un bel endroit de Tertullien, qui parlant aux Chrétiens renfermés dans des cachots

rozumiane, tylko iako mieysca osobne, na których spokoynego odpoczynku zażywać można, stosuiąc się do czasu, w którym atoli nieszczęśliwym iest, kto się poddaie zgryzocie, i smutkowi. Kiedy ma kto sumnienie czyste, omylne iest rozumienie, że iest nieszczęśliwym ztąd, iż zamknięty będzie w mnieyszey przestronności ziemi, niż przedtym. Kartuz podoba sobie w komorze swoiey, chociaż mu się wychodzić z niey nie godzi. Dlaczego? bo to sobie wziął za zwyczay miły, co drudzy maią sobie za nieznośną niewolą. Niechże ten, który w więzieniu iest, ma zupełną nad sobą samym władzę, aby toż samo, co on, uczynił, a tak nie będzie ani przymuszonym bardziey, ani mniey wolnym, iako Kartuz. Byłby to człowieka rozumnego postępek: ale naylepszyby był, czynić po Chrześciańsku, i te zdania mieć o życiu Panów, które nam wiara podaie. Gdybym się nie obawiał, aby mię nie winiono, że się Kaznodzieią czynię, wspomniałbym tu piękną Tertuliana naukę, który mówiąc o Chrześcianach zamkniętych za wiarę w okropnych, i głębokich więzieniach, a

chots affreux pour la cause de la Foi. ,,Ne vous affligez pas, leur disoit-il, de ,,ce que vous êtes séparés du monde: ,,car si vous êtes persuadés, comme ,,vous le devez être, que le monde est ,,une véritable prisons, vous serez be- ,,aucoup plus libre dans vos prisons, ,,que vous ne le seriez dans le monde." Il y a pourtant des gens qui sans être coupables s'affligent mal à propos pendant leur prison, parce qu'ils régardent l'état où ils sont, comme une peine, qu'on leur impose, & comme le triomphe de leurs ennemis: mais leur douleur n'est qu'un éffet de leur imagination blessée: il faut considerer si la captivité est en elle-même un grand mal, & s'il ne dépend point de nous d'en faire un bon usage, sans se soucier de ce qu'elle est selon le sentiment des autres, dont l'opinion ne nous peut rendre malheureux. C'est ainsi qu'un esprit sain juge des choses; il les prend toûjours de bon côté, & par là il se trouve heureux dans le même état, où un autre croiroit être miserable.

§. LXXIX.

tarasach: Nie trapcie się, mówił do nich, że iesteście oddaleni od świata; bo ieżeli wierzycie, iakoście powinni wierzyć, że świat iest prawdziwym więzieniem, daleko wolnieyszemi będziecie w więzieniach waszych, niżelibyście na świecie byli. Są iednak tacy, którzy niewinnemi będąc, trapią się niepotrzebnie podczas więzienia swego, ponieważ więzienie to, w którym są, maią sobie za karę zadaną, i za tryumf swoich nieprzyiacioł: ale to ich ubolewanie, iest tylko skutkiem imaginacyi opaczney. Potrzeba uważać, ieżeli niewola iest z siebie samey wielkim złem, i ieżeli to nie zawisło od nas, abyśmy tey na dobre zażyli, nie dbaiąc na to, czym iest podług zdania drugich, których mniemanie nie może nas uczynić nieszczęśliwemi. Tak zdrowy rozum o rzeczach sądzi, zawsze ie na dobrą sobie tłómaczy stronę, a przez to samo, szczęśliwym się w tym stanie znayduie, w którym drugi miałby się za nieszczęśliwego.

---

§. LXXIX.
De l'Amour & de l'Imitation de Jesus Christ.

JEsus Christ, qui connaissant la corruption des hommes, sçavoit que sa parole seule ne feroit pas assez d'impression sur leur esprits pleins d'orgueil & de préjugés, ne s'est pas contenté de leur donner une Loi toute celeste pour régler leurs moeurs; mais il l'a pratiquée lui-même le prémier, afin de les animer par son exemple, qu'il nous a donné; il a ajoûté le secours de sa grace, sans le quel nous n'eussions pû arriver à la souveraine félicité qu'il nous a promise. Et ce qui dévroit particulierement nous toucher, c'est qu'une charité pure, & désinteressée a été le principe de tout ce qu'il a fait pour nous. Il n'avoit pas besoin de ses créatures ce Dieu, qui trouve en lui même la source inépuisable de son bonheur. Cependant il a bien voulu s'unir à nôtre nature, & souffrir la mort pour des pécheurs dignes des plus sévéres chatimens. Que de miseri-

ricor-

§. LXXIX.

O miłości, i naśladowaniu Jezuſa Chryſtuſa.

JEzus Chrystus, który, poznaiąc zepsowaną naturę w ludziach, wiedział, że słowo iego samo nie przekonałoby dostatecznie ich umysłów pełnych pychy, i zdania własnego, nie przestał na tym, daiąc im prawo cale Niebieskie, do któregoby stosowali obyczaie swoie, ale go sam pierwszy pełnił, aby ich był swoim przykładem, który nam dał, zachęcił; przydał nadto i pomoc łaski swoiey, bez którey nie moglibyśmy przyiść do naymnieyszey szczęśliwości, którą nam obiecał. I to iest, coby nas osobliwie tknąć powinno, że szczera miłość, i na żaden nie oglądaiąca się zysk, wszystkiego początkiem była, co dla nas uczynił. Nie potrzebował stworzenia swoiego ten Bóg, który w sobie samym znayduie źrzodło niewyczerpane szczęśliwości swoiey. Ztymwszystkim, chętnie obrał sobie, aby się złączył z naturą naszą, i poniosł śmierć za grzeszników godnych kar iak nay-

ficorde que d'amour on voit paraître dans un Dieu qui s'est en quelque sorte anéanti pour nous sauver! Que ce motif est propre à toucher les personnes généreuses, & qu'il est difficile, quand on pense sérieusement aux bienfaits que nous avons rêçû de Nôtre Seigneur, qu'il est difficile, dis-je, de lui réfuser un coeur qui lui appartient à si juste titre! Ah, si nous sommes sensibles aux bons offices qu'on ne nous rend d'ordinaire, que par interêt, quelle réconnaissance ne dévons nous point avoir de tant de graces, que Jesus-Christ ne nous a faites, que parce qu'il nous a aimés. Cet adorable Sauveur nous a donné dans sa Vie & dans sa Mort un parfait modéle de toutes les vertus, qui peuvent nous faire obtenir la Couronne immortelle, qu'il nous destine, & pour la mériter, il veut que nous marchions sur ses traces. Mais ayant égard à nôtre faiblesse, il nous promet son sécours pour combattre les puissants ennemis, qui veulent nous perdre. Suivons donc avec confiance un si grand Chef, & un si bon Maître: imitons

ses

surowszych: Co za miłosierdzie! co za miłość pokazuie się w Bogu, który się wyniszczył nieiako dla zbawienia naszego! o! iak ta pobudka powinna być skuteczna do przeniknienia ludzi wspaniałych, i iak trudno iest, kiedy kto szczerze pomyśli o dobrodzieystwach, któreśmy od Boga odebrali, iak iest, (mówię) trudno, odmawiać mu serca, które iemu się należy z tak słuszney przyczyny! Ah! ieżeli uymuią nas sobie za serce przyiacielskie usługi, które nam oni tylko dla swego pożytku iakiego wyrządzaią, iakieyże nie mamy mieć wdzięczności, za tyle łask, które nam Jezus Chrystus uczynił, dlatego tylko, że nas sobie ukochał. Ten Zbawiciel Swięty, dał nam i w życiu, i w śmierci swoiey doskonały wizerunek wszystkich cnot, przez które otrzymać możemy Koronę nieśmiertelną, którą nam przeznacza, i dla iey dostąpienia, chce, abyśmy w ślady iego wstępowali. Lecz, maiąc wzgląd na naszę ułomność, obiecuie nam pomoc swoię, abyśmy walczyli z mocnemi nieprzyiaciołami, którzy nas chcą przyprawić o zgubę. Idźmyż tedy z ufnością za tak wielkim Wodzem naszym, i tak

ses exemples ; & pour nous garantir des erreurs qui regnent dans le monde, jugeons des choses comme il en a lui même jugé ; soyons persuadés que les richesses, les plaisirs & les honneurs qu'il a méprisé, ne méritent pas nôtre attachement. Croyons aussi que les souffrances qu'il a aimé, jusqu'à mourir sur une Croix, sont moins à craindre, qu'à souhaiter : & souvenons nous que la voye, qu'il a suivie pour arriver à la gloire, où il est élevé, n'est pas semée de fleurs, mais qu'elle est arrosée de sang & de larmes.

§. LXXX.
De la Mort.

APrés avoir proposé mes sentimens sur ce que l'on doit faire, & sur ce qu'il faut éviter durant le cours de la vie, il est à propos, ce me semble, que je dise quelque chose de la mort, qui en est le terme fatal & le moment le plus important. Je sçais que la séparation de l'ame d'avec le corps ne peut être que violente, & que les esprits les plus fermes ne peuvent l'envisa-

dobrym Panem; naśladuymy przykładów iego; i żebyśmy się uchronili błędów, które na świecie panuią, tak o rzeczach sądźmy, iako on sam sądził o nich; daymy temu wiarę, że bogactwa, uciechy, i honory, któremi on wzgardził, nie godne są naszego do nich przywiązania. Wierzmy i temu, że się ucisków, w których on się kochał, obieraiąc sobie na Krzyżu umierać, nie tak obawiać potrzeba, iako raczey życzyć ich sobie, i pamiętaymy na to, że droga, którą szedł do chwały, do którey iest podwyższon, nie iest wysłana kwieciem, ale skropiona krwią, i łzami iego.

§. LXXX.
O śmierci.

PRzełożywszy zdania moie o tym, co trzeba czynić, czego się trzeba chronić za życia, zdaie mi się przyzwoita rzecz, abym cokolwiek o śmierci powiedział, która iest końcem iego smutnym, i momentem naywięcey ważącym. Wiem ia, że rozdzielenie duszy z ciałem nie może bydź, tylko gwałtowne, i że naymężnieysze umysły nie mogą

visager sans quelque frayeur. Cependant je ne pense pas qu'il soit aussi difficile que se l'imaginent les ames timides, de sortir du monde avec la même générosité qu'on y a vêcu. En éffet, pourquoi tant rédouter un passage ouvert depuis tant de siécles? Ne vaut il pas mieux soûtenir courageusement la vûë d'un péril qu'on réconnait inévitable, & au quel tous les hommes sont nécessairement exposés? L'esperance du bonheur qui nous est assuré, si nous mourons avec des dispositions saintes, devroit plûtôt nous faire désirer la mort, que craindre de perdre la vie. Si nous apprehendons la douleur, considerons que souvent elle est assez legere, ou qu'au moins elle dure peu: Et si la sévérité des jugemens de Dieu nous épouvante, le Sang de Jesus-Christ répendu pour nôtre salut, & l'amour infini qu'il a pour des ames qui lui ont tant coûté, doivent calmer nos craintes, nous inspirer beaucoup de confiance. Si nous sommes justes, ce qu'il ne faut pourtant pas se persuader, esperons en sa bonté, qui couronnera les oeuvres

que

nań sobie wspomnieć bez iakiegokolwiek wstrętu. Nie rozumiem iż iednak, żeby to była rzecz tak trudna (iako ią sobie w myśli wystawuią boiaźliwe dusze) zeyść z tą samą wspaniałością umysłu ze świata, z którą kto na nim żył. Bo w samey rzeczy, czemuż się mamy, tak bardzo lękać otwartego przeyścia od tylu wieków? Nie lepieyże iest odważnie się stawić przeciw niebeśpieczeństwu, które za nieuchronne uznaiemy? i któremu wszyscy ludzie koniecznie podlegać muszą? Nadzieia szczęśliwości, o którey upewnieni iesteśmy, ieżeli umierać będziemy świątobliwie, powinnaby raczey wzbudzić w nas pragnienie śmierci, niżeli boiaźń utraty życia. Jeżeli nas straszy bol, uważaymy, że częstokroć iest bardzo lekki, albo że przynaymniey krótko trwać zwykł: i ieżeli nas surowość Sądów Boskich trwoży, i Krew Jezusa Chrystusa wylana dla naszego zbawienia, i miłość nieskończona, którą ma ku duszom tak drogo odkupionym, powinny w nas uśmierzyć trwogę, i wielką czynić nam nadzieię. Jeżeli sprawiedliwi iesteśmy, czemu iednak o sobie wierzyć nie trzeba,

que nous aurons fait par sa grace: & si nous sommes pécheurs, ne désesperons point de sa misericorde, puis qu'elle n'a point de bornes, & que l'Ecriture nous apprend, qu'il ne rejette jamais un coeur pénetré des sentimens d'une penitence sincere. Penitence heureuse, dont on doit lui demander la grace, avec Foi, avec humilité, & avec perseverance. Il faut cependant avouër que ceux qui négligent les devoirs de la Religion, passent leur vie dans les délices, ont grand sujet de craindre la mort. Car outre que leur perte est certaine, s'ils en sont surpris, ce qui n'arrive que trop souvent, comme Jesus-Christ nous en assûre; quand même une maladie leur laisseroit quelque tems pour penser à leur salut, ou ils se flattent qu'elle ne sera pas mortelle, & ainsi ils ne se préparent point à mourir; ou si se voyant à l'extremité, ils demandent les Sacrements de l'Eglise, souvent c'est moins le fruit d'une véritable conversion, que l'effet d'une crainte servile. Ils ne renoncent pas sincerement aux plaisirs du monde, ni

ba, dufaymy w iego dobroć, która ukoronuie uczynki nasze, któreśmy wykonali za łaską iego: a ieżeli iesteśmy grzesznicy, nie rozpaczaymy w miłosierdziu iego, ponieważ one granic nie ma, i że Pismo S. nas uczy, że nie odrzuca nigdy serca wzruszonego myślami szczerey pokuty. O szczęśliwa pokuto! o którey łaskę prosić go potrzeba, z wiarą, pokorą, i statecznym wytrwaniem. Potrzeba atoli wyznać, że ci, którzy zaniedbywaią powinności wiary, i trawią życie swoie w roskoszach, maią się czemu słusznie lękać śmierci. Albowiem prócz tego, że zguba ich pewna iest, ieżeli ich śmierć nagle potka, co się bardzo często trafia, iako nas Jezus Chrystus o tym przestrzega; chociażby im nawet choroba pozwoliła co czasu na myślenie około zbawienia, to albo tuszą sobie, że nie iest ieszcze śmiertelna, i tak nie gotuią się na śmierć; albo ieżeli się iuż w ostatnim postrzegą zgonie, proszą o Sakramenta Swięte, a to częstokroć nie tak bywa z prawdziwey pokuty, iako skutkiem raczey nikczemney boiaźni. Nie wyrzekaią się szczerze roskoszy światowey, ani tych rzeczy,

które

aux objets de leurs passions crimineles, lesquels ils ont toûjours aimées avec tant d'ardeur. Car cet amour fortifiée par une longue habitude, a jetté dans leurs coeurs de si profondes racines, qu'il faudroit un miracle de la grace pour l'en arracher. Et cette grace extraordinaire, Dieu la donnera-t'il à ceux, qui durant tant d'années ont osé violer & mepriser ses saintes Loix? Le plus sûr moyen pour se garantir des frayeurs de la mort, est donc de s'y préparer par une vie pure & innocente, de se détacher de bonne-heure de ce qu'un jour il faudra quitter pour jamais; de penser souvent qu'en ce dernier moment où l'éternité commence, les plaisirs finissent, les grandeurs humaines disparaissent, les biens temporels s'évanouissent; enfin de se persuader fortement, que l'on ne trouve point alors d'autre consolation que dans le souvenir d'avoir aimé Dieu, & de l'avoir servi avec une constante fermeté, malgré la corruption du siecle.

FIN.

które mieli za cel niegodziwych passyi swoich, w których miłość swoię zawsze zatapiali z tak wielkim przywiązaniem. Ta bowiem miłość zmocniona długim nałogiem tak się głęboko w sercach ich wkorzeniła, żeby potrzeba cudu łaski Boskiey na iey wykorzenienie. A czyliż tę łaskę nadzwyczayną da P. Bóg tym, którzy przez tyle lat śmieli gwałcić, i znieważać iego prawa święte? Naybeśpieczenieyszy tedy sposob do oddalenia od siebie boiaźni śmierci, iest, gotować się na nią przez czyste, i niewinne życie; oderwać się zawczasu od tego, co trzeba będzie kiedykolwiek opuścić nazawsze; myślić często, że w ow ostatni moment, w którym się wieczność zaczyna, kończą się roskoszy, okazałości ludzkie z oczu nikną; nakoniec wierzyć temu mocno, że się nie znayduie natenczas insza pociecha, tylko w tey pamiątce, że się kochało Boga, i służyło mu się w nieodmienney stateczności prezeciw zepsowanym obyczaiom świata.

KONIEC.

LES MAXIMES DE LA SAGESSE HUMAINE, OU LE PORTRAIT D'UN HONNETE HOMME.

Rendez au Créateur ce que l'on doit
lui rendre.
Réflechissez avant que de rien entreprendre
Point de societé qu'avec d'honnêtes gens.
Et ne vous flattez pas de vos heureux talens.
Conformez-vous toûjours aux sentimens des autres;
Cedez honnêtement si l'on combat les vôtres.
Donnez attention à tout ce qu'on vous dit;
Et n'affectez jamais d'avoir beaucoup d'esprit
N'entretenez personne au delà de sa sphere;

Et dans tous vos discours tâchez d'être
sincere.
Tenez votre parole inviolablement:
Et ne promettez point inconsidérement.
Soyez officieux, complaisant, doux, affable,
Et pour tous les humains d'un abord favorable.
Sans être familier, ayez un air aisé;
Ne decidez de rien qu'après l'avoir pesé
Aimez sans intérêt, pardonnez sans faiblesse;
Soyez soûmis aux Grands sans aucune bassesse.
Cultivez avec soin l'amitié d'un chacun.
A l'égard des procés n'en intentez aucun.
Ne vous informez point des affaires des autres.
Sans affectation dissimulez les vôtres.
Prétez de bonne grace avec discernement.
S'il faut récompenser, faites le grassement
Et de quelque façon que vous vouliez paraître,

Que ce soit sans excès, & sans vous méconnaître.
Compatissez toûjours aux disgraces d'autrui;
Supportez ses défauts, soyez fidele ami.
Surmontez le chagrin où l'esprit s'abandonne;
Et ne le faites pas rejaillir sur personne.
Où la discorde regne, apportez y la paix;
Et ne vous vengez point qu'à force de bienfaits.
Reprénez sans aigreur, louëz sans flatterie.
Riez passablement, entendez raillerie.
Estimez un chacun dans sa profession,
Et ne critiquez rien par ostentation.
Ne reprochez jamais les plaisirs que vous faites.
Et mettez les au rang des affaires secrettes.
Prevénez les besoins des amis malheureux:
Sans prodigalité rendez vous généreux.
Moderez vos transports d'une bile naissante,
Et ne parlez qu'en bien d'une personne absente,

Fuyez l'ingratitude, soyez réconnaissant.
Jouëz pour le plaisirs, & jouëz noblement.
Parlez peu, pensez bien, & ne trompez personne;
Et faites toûjours cas de ce que l'on vous donne.
Ne tirannisez pas le pauvre debiteur.
Pour vous, comme pour lui, soyez de bonne humeur.
Au bonheur de prochain ne portez pas envie
Ne divulgez jamais ce que l'on vous confie
Ne vous ventez de rien, gardez vôtre secret
Après quoi, mettez-vous au dessus de caquer.

Ces Maximes ont été trouvées dans la cassete d'un grand Prince après sa mort.